

XXIV ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

ПЪРВА РЕДОВНА СЕСИЯ

Стенографски дневникъ

НА

39. заседание

Събота, 14 януарий 1939 г.

(Открито въ 15 ч. 55 м.)

Председателствували: председателъ Стойчо Мошановъ и подпредседателитѣ Георги Марковъ и Димитъръ Пешевъ.
Секретари: Цвѣтко Петковъ и Първанъ Марковъ.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Съобщения:

Отпуски 829
Отговоръ отъ председателството на Народното събрание на питане относно свободата на народнитѣ представители да взематъ думата при разглеждане параграфитѣ на бюджетитѣ.
Говорили: запитвачъ П. Стайновъ 829
Предс. С. Мошановъ 830

По дневния редъ:

Бюджетопроекти за разходитѣ презъ 1939 б. г. по:
1. Върховната и областнитѣ смѣтни палати

(Приемане) 832
Говорилъ: Х. Мирски 832
2. Министерството на народното просвѣщение (Докладване и разискване) 835
Говорили: С. Омарчевски 835
И. Тодоровъ 841
П. Костовъ 847
Д. Георгиевъ 850
И. Пастуховъ 853

Дневенъ редъ за следващото заседание 859

Председателъ Стойчо Мошановъ: (Звъни) Присѣдствуватъ нужното число народни представители. Отварямъ заседанието.

(Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ представители: Александъръ Симовъ Гиговъ, Борисъ Василевъ Мончевъ, Василъ Ивановъ Вълковъ, Василъ Илиевъ Мандаровъ, Вълъко Боневъ Вълевъ, Георги Кирковъ Чалбуровъ, Гето Кръстевъ Гетовъ, Георги Кръстевъ Гьоревъ, Димитъръ Илиевъ Ивановъ, Еню Георгиевъ Клянтевъ, Еню Илиевъ Поповъ, Иванъ Василевъ Златаровъ, Иванъ Илиевъ Воденичарски, Костадинъ Райновъ Крачановъ, д-ръ Найденовъ Ник. Найденовъ, Найденовъ Райновъ Мариновъ, Недѣлко Атанасовъ Мочуровъ, д-ръ Никола Ивановъ Деревъ, Никола Стояновъ Стамболиевъ, Стефанъ Радионовъ Йосифовъ и Тодоръ Найденовъ Маноловъ).

Има да направя следнитѣ съобщения.

Бюрото е разрешило отнукъ на следнитѣ народни представители:

на г-нъ Василъ Вълковъ — 1 день, за 14 т. м.
на г-нъ Найденовъ Райновъ — 1 день, за 14 т. м.
на г-нъ Иванъ Калъчевъ — 1 день, за 16 т. м.
на г-нъ Никола Стамболиевъ — 1 день, за 14 т. м.
на г-нъ Тодоръ Найденовъ — 2 дена, за 14 и 16 т. м.
на г-нъ Константинъ Крачановъ — 2 дена, за 14 и 16 т. м.
на г-нъ Вълъко Боневъ — 3 дни, за 14, 15 и 16 т. м.
на г-нъ Стефанъ Станевъ — 1 день, за 16 т. м.
на г-нъ д-ръ Никола Дуревъ — 5-дневенъ отнукъ по болестъ, считанъ отъ 12 т. м.

Преци да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, тѣлжа да уведомя г-да народнитѣ представители, че забележката, която направихъ въ онзи денъшното заседание на народния представител г-нъ Еню Поповъ по поводъ прекъсването на оратора, така както е предадена въ вѣстникитѣ, не отговаря на фактитѣ.

Председателството ще отговори на питането на народния представител г-нъ Петко Стайновъ.

Има думата г-нъ Стайновъ да прочете питането си.

Петко Стайновъ: (Отъ трибуната. Чете) „До Председателя на Народното събрание.

Господине председателю! Въ връзка съ гласуването на второ четене проектобюджета на Вътрешното министер-

ство, Вие лично наложихте една практика, която е неестествена и съ закона за бюджета, отчетността и предприятията, и съ правилника за вътрешния редъ.

Въ чл. 19, алинея втора, на закона за бюджета, отчетността и предприятията е казано: „Предложения за увеличения на приходи и разходи, направени въ Народното събрание, безъ да сѣ разглеждани отъ комисията по бюджета, не могатъ да бѣдатъ гласувани“

Какво е тълкуването на това постановление?

Народниятъ представителъ има право на общо основание да взема думата по всѣки параграфъ, за да се изкаже въ връзка съ въпроситѣ, които той поставя. Чл. 19, алинея втора, не ограничава въ никой случай това основно право, а се отнася само до гласуването на предложенията за увеличения на приходитѣ или разходитѣ. Следователно, ако народниятъ представителъ иска да направи, въ връзка съ службата, за която се иска кредитъ, нѣкоя критика, нѣкое пожелание или нѣкоя бележка, председателътъ нѣма право да му откаже думата, за да говори 15 минути. Въ правилника е казано, че Народното събрание разглежда при второто четене проекта членъ по членъ. Разглеждането се състои именно въ такива бележки, пожелания, критики или похвали отъ народнитѣ представители, безъ да е необходимо винаги да се прави отъ народния представителъ и конкретно предложение за измѣнение или допълнение. Това право не може серьезно да бѣде оспорвано, безъ съ това да се посегне на една основна прерогатива отъ областта на парламентарния контролъ.

Това право за всѣки народенъ представителъ да се запише да говори по всѣки параграфъ, за да направи бележки на министра, е изрично възприето въ френската парламентарна практика — E. Pierre. Traité supplement, 1924 г., стр. 1217.

Съ това право се обяснява и практиката, презъ време на разискванията на бюджетитѣ министритѣ да не отговарятъ на запитвания, защото практически тѣ се сливатъ съ разискванията на второ четене на бюджета, именно защото всѣки народенъ представителъ може да формулира съшитѣ критики въ връзка съ разглеждането на разнитѣ кредити по бюджета.

Председателътъ, следователно, е длъженъ да даде думата на народния представителъ, който я е поискалъ, стига

да не е минало предложението за прекратяване на дебатите, следъ изказването по въпроса на осемъ оратора (чл. 21 отъ правилника), и само следъ като се изкаже въ установенитъ 15 минути (чл. 17), и то ако направи предложението за измѣнение или допълнение на параграфа, председателятъ ще има да види, дали следва да сложи това предложение на одобрението на Народното събрание. Чл. 19 отъ закона за бюджета, отчетността и предприятията не засѣга въпроса за даването на думата при разискванията на второ четене, а само и изключително случая, въ който е направено предложение за гласуване увеличение на разходите или на приходите. Този текстъ засѣга само гласуването на предложението за увеличение и нищо повече. Всѣко друго тълкуване на този членъ отъ единъ съвсемъ страниченъ законъ, който нѣма и не може да има претенцията изобщо да урежда парламентарната процедура при разискванията въ Камарата, е едно насилие надъ правилника.

Така, че Вие, господине председателю, като ми наложихте непременно да направя и конкретно предложение, за да мога да взема думата по параграфа, ме лишихте, въпреки правилника, отъ едно мое основно право.

Но и тълкуването, което направихте, на чл. 19 отъ закона за бюджета, отчетността и предприятията, за да ограничите и въ друго отношение възможността ми да взема думата, е неправилно. Въ чл. 19, алинея втора, на закона за бюджета, отчетността и предприятията, законодателятъ е искалъ само да тури една спиратка за предложенията за увеличението на приходите и разходите. Той е целилъ да не се създаватъ неочаквани увеличения съ създаването на нови служби, на увеличени заплати или разходи въещствени, безъ да сѣ проучени отъ комисията, или неочаквано да се съгрозватъ нови или увеличени данъци, безъ да сѣ надлежно проучени въ комисията. Защото за министра на финансите, отъ чийто ресоръ е законътъ за бюджета, отчетността и предприятията, опасността иде именно отъ подобни неочаквани финансови предложения. Но този членъ не говори ни най-малко за предложения за намаление на разходи, т. е. за предложения, съ които се цели да се създадатъ икономии за бюджетнитъ разходи. Така че предложението за намаление и за икономии може винаги да бѣде направено отъ народенъ представител на второ четене, независимо отъ това, дали ще вземе думата или не, дали ще използва своите 15 минути: тия петнадесетъ минути не му сѣ дадени непременно и само за да развие и да обоснове своето предложение — такова нѣщо нѣма въ никой членъ на правилника — а само за да се изкаже, независимо отъ това дали ще прави предложение или не (чл. 17 отъ правилника). Съгласно чл. 45 отъ правилника, Народното събрание първо въ разглежда проекта членъ по членъ, т. е. става изказването на народнитъ представители по членовете, параграфите на общо основание, а следъ това става произнасянето върху предложенията за поправки и добавки, и то само ако има направени такива и то писмено.

А да се поддържа, че предложението за намаление на разхода било едновременно увеличение на приходъ, е една безсмислица, защото ще има увеличение на приходите, предвидени въ бюджета, само ако се постанови да стане едно конкретно увеличение на определенъ приходенъ източникъ, съ който да е свързано, напр., и предложението.

И тукъ ще се позова пакъ на френската парламентарна практика, която е явно въ полза на тълкуването, което азъ давамъ, а не въ полза на тълкуването, което Вие давате. Е. Pierre. *Traité supplement*, 1924, стр. 1216, възприема изрично, че „председателятъ не може да откаже да сложи на гласуване“ — въпросъ за вземане думата не става, защото това сѣ неоспоримо, че всѣки може да взема думата — „едно предложение за намаление, което осъществява икономии и нѣма да има за послѣствие да попрѣчи за функционирането на единъ законъ или на една служба: право е на всѣки членъ на камарата — казва Пиеръ — да поиска отъ народното представителство да се произнесе дали исканитъ кредити сѣ пропорционални съ законнитъ нужди“.

Да се лиши народниятъ представител да взема думата на второ четене, като се заставя непременно да прави и конкретни предложения за измѣнение — това е вториятъ въпросъ — „а заедно съ това да му се отнема правото и да прави предложения за намаляване на кредити“, означава въвеждането на една практика, която подкопава парламентарния контролъ. Оставамъ настрана, че по този начинъ народниятъ представител се лишава отъ възможността, практикувана особено въ миналото въ нѣкои страни въ чужбина, да се правятъ предложения за намаление заплатата на управникъ съ единъ левъ, за да му се изкаже косвено неодобрение.

Съ наложената Ваша практика Вие лишавате народнитъ представители, които не сѣ членове на комисията по бюджета и, следователно, не сѣ могли да направятъ въ комисията предложението дори за намаление на разходи и за икономии, отъ възможността да взематъ думата въ пленума. По този начинъ вие поставяте въ единъ инфериоритетъ, обиденъ за народното представителство, тия хора — чистото число, естествено, е голѣмо — които не сѣ имали привилегията да бѣдатъ посочени за членове на комисията по бюджета. Съ Вашето неправилно тълкуване Вие оставяте впечатлението, че народното представителство едва ли не е винаги длъжно да гласува всѣки параграфъ, който министърътъ сложи въ бюджетопрокта, защото може и да се очертава всѣщностъ и опозиция на единъ параграфъ за който да не е имало направено предложение въ комисията, и Народното събрание да има намѣрение да откаже изцѣло да гласува единъ параграфъ. Мисля, че това право не можете да му откажете. Тогава защо ще забраните поне на ония, които биха искали да подкрепятъ предложението, което се съдържа въ параграфа, да взематъ думата и, безъ да правятъ конкретно предложение, да защитятъ параграфа и да настоятъ предъ народното представителство да го гласува, следъ като изслуша защитата имъ, направена на параграфа? Защо?

Принципътъ, установенъ въ чл. 45 отъ правилника, е, че когато разглеждаването на единъ проектъ става членъ по членъ, то всѣки народенъ представител може да направи предложение за поправки. Бидейки самъ юристъ, Вие много добре знаете, че изключенията отъ единъ принципъ винаги се тълкуватъ ограничително. Чл. 19, алинея втора, отъ закона за бюджета, отчетността и предприятията създава едно такова изключение за принципа, съдържащъ се въ чл. 45 отъ правилника. Следователно, това изключение, което се отнася само за предложенията за увеличаване на приходи и на разходи, не може въ никой случай да се разтѣга, за да обхване и предложенията за намаляване на разходи.

Неправилната практика, която Вие искате да наложите, може да доведе до една обструкция въ бюджетарната комисия, като народнитъ представители, за да си обезпчатъ възможността да взематъ думата въ пленума въ връзка съ разнитъ параграфи, започнатъ да правятъ всевъзможни предложения за измѣнение по всѣки параграфъ. Това очевидно не е желателно. Никой не е искалъ да приеме нѣкаква обструкция нито въ комисията, нито въ пленума съ вземането на думата по разнитъ параграфи. Вие нѣмате никакво доказателство за това. Народното представителство е искало и има право да иска да му бѣде обезпечена възможността да се изкаже въ 15 минути за всѣкиго, до осмия ораторъ включително, по материята, засегната отъ сложения на гласуване параграфъ. Вие имате право, като председателъ, да бдите да се говори отъ оратора именно по тази материя, но не и да лишавате народното представителство отъ възможността да се изкаже по тази материя. Наложена отъ Васъ практика е пълна съ опасности за правилното упражнене на парламентарния контролъ и изобщо за и безъ това вече застрашения Парламентъ, който е често обвиняванъ, че не изпълнява своята функция на контрольоръ. Азъ мисля, че нито Вие, като върховенъ представителъ на този Парламентъ, нито ние, като народни избраници, имаме интересъ да тикаме Парламента въ този опасенъ нѣтъ.

Азъ Ви моля да ми отговорите: правите ли разлика между правото на народния представител да взема думата да се изказва, за да подкрепи или да разкритикува единъ параграфъ, и правото му да прави конкретно предложение, което трѣбва да бѣде сложено на гласуване отъ народното представителство?

Смѣтате ли, че и за обикновеното вземане на думата се налага ограничението, въпросътъ да е билъ сложенъ на разглеждане въ комисията и какви сѣ основанията на такава една практика?

Подобна практика не е ли опасна за самия Парламентъ и за правилния парламентаренъ контролъ?

Не унижава ли тя народнитъ представители, които не сѣ членове на комисията и които не сѣ Ви дали никакво основание досега да смѣтате, че тѣ биха желали да правятъ обструкция за прокарването на бюджета?

Председателъ Стойчо Мошановъ: (Става правъ) Г-да народни представители! Спазването на правилника за вътрешния редъ има двустранни задължения — не само за председателството, а и за народнитъ представители. И г-нъ Петко Стайновъ, който току-що слѣзѣ отъ трибуната, на която бѣ, за да защитава мнимо нарушения на правата на народния представител, същевременно наруши правил-

ника тройно. Но понеже се касаеше за едно питане, отправено до председателството, аз не използвах правото си да му напомня за туй нарушение.

Питането, което по своите разбир надминава позволеното от правилника, всъщност се свежда до две точки: първо, че председателството неправилно прилага чл. 19 от закона за бюджета, отчетността и предприятията, а именно, че не може въ публично заседание на Народното събрание да се правят предложения за видоизменение на кредити, предвидени в бюджета, без тѣзи предложения да сѫ разисквани въ комисията по бюджета, и, второ, че неправилно се прилага чл. 45 от правилника за вътрешния редъ, като не се дава думата на народния представител да говори по нѣкой членъ, безъ да е направилъ въ бюджетарната комисия предложение за нѣкоя поправка, изменение или премахване на същия членъ.

Ще отговоря и на дветѣ тия, така да се каже, обвинения.

По първото. — Г-нъ Петко Стайновъ има известно основание да твърди, че чл. 19 отъ закона за бюджета, отчетността и предприятията ограничава правата на народния представител, само когато се касае за видоизменения за увеличаване на приходи или разходи. Обаче той също ще признае, че и азъ имамъ право, когато твърдя, че всеобщата парламентарна практика и специално практиката на тоя парламентъ, който той цитира — френският парламентъ — ограничава правото на народния представител да прави предложения въ публично заседание на второ четене не само за увеличаване на приходите или разходите, а изобщо за видоизменение на кредитите. Нѣщо повече: въ правилника за вътрешния редъ на френския парламентъ изрично е казано, че всеко предложение за видоизменение на кредитъ, направено въ публично заседание, по право се изпраща въ бюджетарната комисия и не може да се разглежда въ парламента. Даже отнето е правото на министра да прави предложения въ публично заседание, които преди това не сѫ разгледани въ бюджетарната комисия. До това положение специално въ Франция, г-да народни представители, се е стигнало като реакция срещу една дефектна практика, която излагаше парламента, срещу безразборниятъ предложения въ публични заседания, съ огледъ на изборни интереси — да се изненадва парламентътъ, да се съставятъ временни болшинства и споразумения за гласуване въ единъ случай за мирово съдилище, въ другъ — за окръжно съдилище и т. н. и т. н. — и въ края на краищата равновесието на бюджета, биваше нарушавано вследствие на това безразборно разискване бюджета на второ четене въ публично заседание. И именно за рационализиране живота на парламента — за тази рационализация, за която народниятъ представител г-нъ Петко Стайновъ ни говори съ такъвъ ентузиазъмъ при разискване на правилника за вътрешния редъ — френският парламентъ се самоограничи, като каза: никакви разисквания за видоизменяване на кредити, преди да сѫ минали презъ бюджетарната комисия!

И нашиятъ законодател, когато е редактиралъ чл. 19, алинея втора, отъ закона за б. о. п., е ималъ предвид именно тази вече безспорно установена отъ другитѣ парламенти практика. Нашиятъ законодател, обаче, е далъ една неудачна редакция, която безспорно отвори вратитѣ на предложения отъ рода на тия, за които говори г-нъ Петко Стайновъ.

Но понеже ние сме тукъ, за да създаваме известна практика въ духа на закона, когато неговиятъ текстъ създава известни двоумения, азъ предлагамъ да се промени по този начинъ, и Парламентътъ ме последва и ратифицира този начинъ на действие.

Така че силнитѣ думи, които каза тукъ г-нъ Петко Стайновъ — че азъ лично съмъ наложилъ единъ режимъ на парламента — не сѫ оправдани.

Но така установената практика отъ председателството ограничава ли въ нѣщо правата на народния представител, за да могатъ да се изкажатъ опасения, че се ограничава свободата на народния представител и на Парламента да изпълнятъ своя дългъ?

Какво предлага председателството и на какво държи? То казва: г-да народни представители, ако имате да правите предложения за каквито и да е изменения на кредити — заповѣдайте въ комисията по бюджета! Тамъ въ по-спокойна атмосфера, при условия за по-благоприятно и хладнокрѣвно разглеждане на въпроситѣ, направете си предложенията, и ако обясненията, които тамъ ще ви дадатъ, не ви удовлетворяватъ и вие държите наново да направите тия предложения, правото ви да ги направите въ публичното заседание е напълно запазено. Само че председателството държи за това начало не само при предложения за увеличаване приходитѣ и разходите, но и когато

искате намалението на кредити или унищожението на една цѣла институция. Нима унищожаването на една институция, предвидена въ бюджетопроектъ — което значи намаление на единъ кредитъ — не е въпросъ съ по-големо значение, отколкото да се увеличи единъ кредитъ, една заплата съ 1,000 л. годишно? Не е вѣрно твърдението на г-нъ Стайновъ, че председателството иска, щото народниятъ представител да бѣде самъ членъ въ бюджетарната комисия, за да направи лично предложението си въ нея, та да може следъ това да направи същото предложение въ публичното заседание. Чл. 19 казва: достатъчно е въпросътъ да е билъ разискванъ въ бюджетарната комисия, за да може да се сложи и тукъ въ пленума. Всеки народенъ представител, билъ той членъ или не на бюджетарната комисия, има право да постави въпроси за разискване въ бюджетарната комисия.

И г-нъ Петко Стайновъ чувствува това, но казва: ама вие ни довеждате до една обструкция! Кой е споменалъ, кому е минало презъ ума за тоя много отживѣлъ начинъ на парламентарна борба, който е скъсявалъ днитѣ на парламента, но не е издигалъ неговия престижъ? (Риан-пѣскария отъ дѣсно и центъра) За честта на Парламента въ неговата цѣлостъ, за честта на г-да членове въ бюджетарната комисия, които денонощно работятъ тукъ въ продължение на единъ месецъ, за да покажатъ, че има нѣщо ново въ българския Парламентъ, азъ искамъ да подчертая, че тази мисль е далечъ отъ съзнанието на всеки единъ народенъ представител. Всички си изпълняваме дълга така, както съвѣстта ни диктува въ този моментъ, най-важниятъ въ живота на Парламента — гласуването на бюджета.

Така че, г-да народни представители, обвинението по първия въпросъ, че председателството нарушава чл. 19 отъ закона за б. о. п. и съ туй ограничава правата на народнитѣ представители да предлагатъ видоизменения на кредититѣ, така както сѫ представени отъ министерствата, е абсолютно безосновно. Вие сами чувствувате, че правата ви — и въ бюджетарната комисия и тукъ, въ пленума — сѫ напълно гарантирани, напълно запазени.

Вѣрно е, че г-нъ Стайновъ не желае да се съобрази съ едно становище на председателството, което му бѣше известно преди да направи своето предложение. Той, обаче, искаше да наложи своето гледище. За това му бѣше отказана думата. Ако той се бѣше съобразилъ съ тази практика, щѣше да има свободата да вземе думата по който параграфъ иска — да бѣше направилъ своето предложение въ бюджетарната комисия, и да говори по него следъ това и въ заседанието на пленума.

Азъ ще отворя една скоба за споения инцидентъ при гласуването на военния бюджетъ. Председателството тукъ не е една каменна статуя. То живѣе съ настроенята на Парламента въ даденъ моментъ. Сююци настроенето на грамадното мнозинство отъ членовете на Парламента бѣше военниятъ бюджетъ да се гласува съ акламация, безъ да се пристѣпни къмъ гласуването му статия по статия. Председателството, обаче, държейки на изричния текстъ на конституцията, че бюджетътъ се гласува статия по статия, уцелено отъ Народното събрание и отъ г-нъ министъра на войната, който настоя да не се гласува съ акламация, гласува бюджета така, както трѣбва. Но това настроение ми даде право, на мене поне, да гласувамъ безъ разисквания текстовѣ на забележитѣ къмъ бюджета, ако нѣма по тѣхъ оппозиция — както това става по всички бюджети. Г-нъ Петко Стайновъ направи въпросъ, че забележитѣ трѣбва да се прочетатъ. Председателството даде възможностъ тѣ да се прочетатъ, обаче не даде думата на г-нъ Петко Стайновъ да говори по тия забележки. Защо — ще ви кажа сега, съ което отговарямъ на втория пунктъ отъ питането на г-нъ Петко Стайновъ: за приложението на чл. 45 отъ правилника за вътрешния редъ на Народното събрание.

Г-да народни представители! Ако може да става споръ по текста на чл. 19 отъ закона за б. о. п., не може да става никакъвъ споръ по текста на чл. 45 отъ правилника за вътрешния редъ на Народното събрание. Чл. 45 урежда начина, по който става разглеждането на законопроектитѣ на второ четене. Имаме две четения на законопроектитѣ по правилника за вътрешния редъ. При първото четене се разискватъ по принципъ основнитѣ положения на законопроекта, което дава възможностъ на народнитѣ представители да разглеждатъ цѣлата материя, или само известенъ въпросъ, по който тѣ считатъ, че трѣбва да се обърне по-специално вниманието на народното представителство. Второто четене, г-да, е четенето, при което се установява текстътъ на законопроекта. При второто четене не се разисква. При второто четене се редактира — касае се да

се установи точният текст, който законодателят иска да даде на дадено законоположение. Чл. 45 от правилника за вътрешния ред почва с думите: „При второ четене Съборното разглежда законопроекта член по член...“ Безспорно, трябва да се каже така. При първото четене законопроектът се разглежда изцяло, а при второто четене се разглежда член по член. Но разглеждайки го член по член, каква е задачата на Народното събрание? Да се произнесе по поправките, или прибавките, които се подават писмено на председателството. Безспорно, освен поправянето, може да има и по-силно предложение — махването на самия член, каквото предложение също може да се направи и трябва да се разисква, по силата на чл. 45 от правилника за вътрешния ред на Народното събрание. По тоя въпрос, мисля, никога не се е спорило и не бива да се спори при тая ясна редакция на чл. 45 от правилника. И затова никога не може да вземе думата, съгласно чл. 45, ако не е депозиран, както го задължава чл. 45, писмено на председателството своето предложение за поправка, прибавка, или премахване на члена, който се разисква.

Ето защо, г-да народни представители, не е далеч досега от председателството думата на който, който иска на второ четене да говори така, както се говори на първо четене. Може някой да счита, че това е дефектът, но такъв е правилникът.

Това сж обясненията, г-да народни представители, които дължа да дам на питането на г-нъ Петко Стайнов. Азъ, обаче, правя съдия цялото Народно събрание, че действително човък трябва да бъде жестоко несправедлив, за да може да обвини председателството при разискванията по бюджета, откакто ние сме ги започнали, въ желанието да ограничи възможностите на народните представители да се изкажат. Тъкмо обратното, г-да народни представители: председателството по-скоро е подложено на упръка, че, използвайки своята дискреционна власт, която му дава правилникът, разширич въ интересъ на работата, въ интересъ на самия Парламентъ, въ интересъ на провѣтриването на държавната организация, което се налага да се прави всѣка година — така както всѣка година една добра домакиня провѣтрява и изтърсва къщата си — възможността на Парламента да разгледа всичките въпроси отъ управлението. Г-нъ Петко Стайнов, обаче, искаше да му припише тъкмо обратното — че председателството иска да затвори устата на Парламента, когато се разисква най-важният акт, който Парламентът има да извърши. Това обвинение е много тежко, и азъ го отхвърлямъ съ голямо огорчение, защото то е несправедливо. (Ръкопляскания отъ дѣсно и отъ центъра)

Ще пристъпимъ къмъ първата точка отъ дневния редъ:

ДОКЛАДЪ НА БЮДЖЕТАРНАТА КОМИСИЯ ПО БЮДЖЕТОПРОЕКТА ЗА РАЗХОДИТЕ НА ВЪРХОВНАТА СМѢТНА ПАЛАТА И НА ОБЛАСТНИТЕ СМѢТНИ ПАЛАТИ.

Има думата г-нъ докладчикътъ.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„Б Ю Д Ж Е Т Ъ“

на Върховната смѣтна палата и на областните смѣтни палати за 1939 бюджетна година.

Върховна и областни смѣтни палати

Глава I.

Личенъ съставъ.

§ 1. Заплата на личния съставъ (Вижъ обяснителната таблица къмъ 29. заседание)

а) Заплати	19.718.953 л.
б) Безотчетни пътни и дневни пари	684.000 л.
Всичко по глава I	20.402.953 л.

Въ обяснителната таблица къмъ § 1 се направиха следните промѣни отъ бюджетарната комисия:

На стр. 9, въ „Върховна смѣтна палата“, глава I, вмѣсто „44 контролоръ-докладчици“, става: 24 контролоръ-докладчици I степенъ съ месечна заплата 4.140 л. и 18 контролоръ-докладчици II степенъ, съ месечна заплата 4.000 л.; за I контролоръ-секретаръ на специалния съдъ се предвижда заплата 4.140 л. и 4.000 л. месечно; за единъ контролоръ втори секретаръ на специалния съдъ се предвижда заплата 4.140 л. и 4.000 л. месечно.

Въ „Областни смѣтни палати“, вмѣсто 154 контролоръ-докладчици, става: 50 контролоръ-докладчици I степенъ съ месечна заплата 4.000 л.; 50 контролоръ-докладчици II степенъ съ месечна заплата 3.900 л. и 3.820 л. и 49 контролоръ-докладчици III степенъ съ месечна заплата 3.740 л. и 3.680 л. Контролоръ-докладчиците се разпредѣлятъ по

областните градове така: София — 40; Пловдивъ — 20; Търново — 23; Варна — 20; Видинъ 15; Бургасъ — 15; Хасково — 16.

Въ края на забележка II се поставя запетая и се прибавятъ следните думи: „Както и за заплатите на секретаръ-касиерите и контролоръ-докладчиците“.

Прибавя се нова забележка III съ следния текстъ: „Разпредѣлението на заварените контролоръ-докладчици на степени става по докладъ на председателя на Върховната смѣтна палата съ заповѣдь отъ министъръ-председателя, въз основа на решение на общото събрание на Върховната смѣтна палата — за контролоръ-докладчиците при нея — и въз основа на решение на съвета при съответната областна смѣтна палата — за контролоръ-докладчиците при областните смѣтни палати.“

Е третата степенъ сж новоназначените контролоръ-докладчици съ висше образование. Преминаването въ по-горна степенъ става при ваканция и по мотивирано предложение отъ съответната палата.

Това сж измѣненията по § 1.

Председателъ Стойчо Мошановъ: Постъпило е предложение отъ народния представителъ г-нъ д-ръ Никола Сакаровъ съ следното съдържание: „Предвидъ на това, че заплатите на контролоръ-докладчиците при Върховната и областните смѣтни палати се увеличиха отъ бюджетарната комисия, а контролорите по отчетността, органи на министъра на финансите, сж по рангъ и заплата равни на контролоръ-докладчиците, правя следното предложение за вписване нова забележка къмъ бюджета на Министерството на финансите за 1939 бюджетна година, а именно: „Забележка. Контролорите по отчетността при министерствата, дирекциите и фондовете получаватъ основна месечна заплата, както следва:

- а) 3.580 л. с. сръдно образование;
- б) 3.740 л. с. сръдно образование и 10-годишна служба като контролори по отчетността;
- в) 3.820 л. с. висше образование;
- г) 4.000 л. с. висше образование и 5-годишна служба като контролори по отчетността;
- д) 4.140 л. с. висше образование и 10-годишна служба като контролори по отчетността.“

Г-нъ министърътъ на финансите е парафиралъ това предложение, въ смисълъ, че е съгласенъ.

Тия отъ г-да народните представители, които сж съгласни съ така направеното предложение отъ народния представителъ г-нъ д-ръ Никола Сакаровъ, моля, да вдигнатъ ръка. Мнозинство, Съборното приема.

Направено е следното предложение отъ народния представителъ г-нъ Христо Мирски: „Въ обяснителната таблица за председателя на Върховната смѣтна палата, вмѣсто месечна заплата 13.500 л., да се пише месечна заплата 10.500 л.“

Има думата г-нъ Христо Мирски.

Въпросътъ е разискванъ въ бюджетарната комисия.

(Председателското мѣсто заема подпредседателътъ Георги Марковъ)

Христо Мирски: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Излизамъ на трибуната не за да ви говоря много, но за да бѣда чутъ и разбраятъ и да моля да се възприеме предложението, което правя и което ще се постарая да мотивирамъ изключително на основание на законите въ нашата страна.

Съгласно чл. 16 отъ закона за Върховната смѣтна палата и за окръжните смѣтни палати, който е създаденъ въ 1925 г., „за председателъ на Върховната смѣтна палата се назначава лице измежду съветниците при същата палата, които сж служили като такива най-малко петъ години, или измежду председателите на окръжните смѣтни палати, служили като такива поне петъ години, или измежду началниците на отдѣления при Министерството на финансите, служили като такива поне десетъ години.“

Съгласно чл. 131 отъ този законъ, „на първо време, до края на 1925 г., при организиране службите по настоящия законъ, ако нѣма достатъчно подходящи лица, отговарящи на ценза по този законъ, могатъ като изключение да се назначатъ и такива съ по-малкъ цензъ.“

Отъ 1925 г. до днесъ сж се изминали доста години, за да може да бѣде назначено за председателъ на Върховната смѣтна палата лице съ цензъ, какъвто се предвижда въ закона. Обаче какво става? Като се поровимъ въ бюджетопроектите, ще видимъ, че този текстъ на закона се измѣня съ една забележка къмъ таблицата за личния съставъ на Касационния съдъ въ бюджетопроекта на Министерството на правосъдието. Въ тази забележка е казано, че единъ отъ 30-тѣхъ члена на Касационния съдъ

е председател на Върховната смътна палата, а другъ е председател на ревизионната комисия при Погасителната каса. На всички тия 30 членове е предвидена въ бюджетопоекта на Министерството на правосъдието заплата 8.560 л. месечно — включително и на тѣзи, които сж командировани да изпълняват служби въ Върховната смътна палата и въ Погасителната каса. Значи, въ два бюджета се предвижда заплата за една и сѣща длъжност — което не трѣбва да става. Заплата на председателя на Върховната смътна палата трѣбва да бѣде предвидена само въ бюджета, който сега ще гласуваме.

Става въпросъ, г-да народни представители, въ таквъ случай каква заплата трѣбва да се предвиди за онова лице, което изпълнява длъжността председател на Върховната смътна палата; дали той трѣбва да получава заплата, която е предвидена въ бюджета на Министерството на правосъдието за равнитѣ по цензъ съ него — ако се смѣтне, че той ще остане членъ при Върховния касационенъ сѣдъ, за какъвто има цензъ днешниятъ председател на Върховната смътна палата — или пъкъ трѣбва да получава нѣкаква друга заплата. Въ 1935 и въ 1936 г. заплата на председателя на Върховната смътна палата бѣше 10.500 л. Тая заплата трѣбва да остане и сега. Тя представлява нѣщо срдѣно между заплата, която е предвидена сега въ бюджетопоекта за председателя на Върховната смътна палата — 13.500 л. — и заплата му като членъ на Върховния касационенъ сѣдъ — 8.560 л. Такива случаи има и въ друга ведомства, напр. въ военното ведомство: нѣкой има чинъ поручикъ, нѣма цензъ за ротенъ командиръ, а изпълнява длъжността ротенъ командиръ — въ таквъ случай той получава, освенъ заплата си като поручикъ, и половината отъ разликата между заплата му по чинъ и заплата му по длъжностъ.

Г-да народни представители! Като имамъ предвидъ постановленията на закона за Върховната смътна палата относно ценза на председателя на Върховната смътна палата, който цензъ понастоящемъ е неправилно приетъ въ бюджета на Министерството на правосъдието — защото, когато се командирова едно лице на работа въ друго ведомство, то трѣбва да приеме онова положение, което е прокарано общо въ всички други министерства — умѣстно ще бѣде и тукъ да се приеме срдѣната заплата между оная, която има по чинъ, и оная, която се следва по длъжностъ, а именно, да се приеме заплата за председателя на Върховната смътна палата 10.500 л. месечно, която заплата, мисля е достатъчна.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Ще гласуваме. Има направено предложение отъ народния представителъ г-нъ Христо Мирски да се намали заплата на председателя на Върховната смътна палата отъ 13.500 л. на 10.500 л. месечно, което той аргументира отъ трибуната.

Който сж съгласни съ това предложение, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема. (Рѣкоплѣскания отъ лѣво)

Който приематъ § 1 отъ бюджета за разходите на Върховната смътна палата и на областнитѣ смѣтни палати, заедно съ таблицата къмъ него, както се докладваха отъ докладчика, и съ току-що приетото измѣнение къмъ таблицата, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„Глава II.

Върховна смътна палата.

А. Лични разходи.

Формено облѣкло и обуца на прислужницитѣ, обуца и работни блузи на чистачкитѣ и работни блузи на помощници-архиваритѣ — 15.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 2, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 3. Пѣтни и дневни пари за командировки на длъжностни лица по служебни работи (чл. 97 отъ закона за Върховната смътна палата и за областнитѣ смѣтни палати). Командировки на сѣдии отъ специалния сѣдъ, за разпитъ на свидетели, наблюдение и рѣководене на експертизи и др. (чл. чл. 302, 453 и др. отъ гражданското съдопроизводство и чл. 76 отъ закона за Върховната смътна палата и за

областнитѣ смѣтни палати). За три трамвайни карти — 15.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 3, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 4. Разноски за свидетели и вещи лица, както и възнаграждение на свидетели и вещи лица, когато е признато правото на сиромашия на апелатора — 3.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 4, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„Б. Веществени разходи.

§ 5. Наемъ на помѣщения, пренасяне и настаняване — 580.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 5, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 6. Поддържане на помѣщенията: малки поправки; измазване и приспособления; инсталации, чистене, миене, дезинфекциране, отопление, освѣтление и материали за тѣхъ; такси за вода, смѣтъ, каналъ, застраховка и др. — 50.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 6, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 7. Мебели и покѣщнина: купуване нови и поправка на старитѣ мебели; направа и поправка на рафтове и шкафове за нареждане приходоразходнитѣ документи и отчетнитѣ книжа — 20.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 7, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 8. Канцеларски потрѣби и материали: хартия, мастило, пишущи и смѣтачни машини, циклостили, материали за тѣхъ и пр.; отпечатване на годишния докладъ и други издания на палатата; отпечатване и купуване на регистри, формуляри, бланки, обявления, призовки и др. Разноски за каналъ, опаковка, етиктиране, пренасяне и нареждане на приходоразходнитѣ документи и отчетнитѣ книжа, както и всички разходи по разчитване на документитѣ при хранилището на Върховната смѣтна палата. Купуване на закони, правилници и други официални издания; за подвързване на библиотечни книги. Пощенски, телеграфни и телефонни такси и за набавяне телефонна централа — 350.000 л.“

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 8, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 9. Помощи на държавни служители и за погребение на починали такива (чл. чл. 70 и 71 отъ закона за държавнитѣ служители) — 20.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 9, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 10. Непредвидени веществени разходи — 2.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Който приематъ § 10, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 11. Разходи по сключени бюджетни упражнения — 547 л.“

ТАБЛИЦА

за разпредѣление на кредититъ по § 11 — разходи по сключени бюджетни упражнения.

Бюджети §	Видъ на разходитъ.	Сума
1936 1	Върховна смѣтна палата. За изплащане на бившия контр. докладчикъ при Върховната смѣтна палата Георги Ничевъ неизплатената му заплата за единъ день — 8 септемврий 1936 г.	134
1936 8	За изплащане на началника на централната телефонна станция неизплатената разлика отъ абонамента на телефоннитъ постове на Върховната смѣтна палата за IV тримесечие на 1936 г., и таксата за постройка на новия нумераторъ	413
Всичко по § 11		547 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 11 заедно съ таблицата, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 12. Запазенъ фондъ — 20.453 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 12, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„Глава III.

Областни смѣтни палати.

А. Лични разходи.

„§ 13. Формено облѣкло, работни блузи и обуца на прислужницитъ, преносвачитъ и механицитъ по отоплението; обуца, работни блузи и престилки на чистачкитъ и работни блузи на пом. архиваритъ — 37.000 л.“

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 13, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 14. Пѣтни и дневни пари за командировки на длъжностни лица по служебни работи — 120.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 14, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„Б. Веществени разходи.

§ 15. Наемъ на помѣщения, пренасяне и настаняване — 220.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 15, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 16. Поддържане на помѣщенията: малки поправки; измазване и приспособления; направа и поддържане на инсталациитъ; чистене, миене, дезинфекциране; отопление, освѣтление и материали за тѣхъ; такси за вода, сметъ, каналъ, застраховка и други — 150.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 16, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 17. Мебели и покѣщнина: купуване на нови и поправка на стари мебели; направа и поправка на рафтове и шкафове за нареждане на приходоразходнитъ документи и отчетнитъ книга — 90.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 17, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 18. Канцеларски потрѣби и материали: хартия, мастило, пишущи и смѣтачни машини, материали за тѣхъ и пр.; отпечатване и купуване на регистри, формуляри, бланки, обявления и пр. Разпоски за качалъ, онаковка, етиктиране, пренасяне и нареждане на приходоразходнитъ документи и архивни книга. Купуване на закони, правилници и др. официални издания и за подвързване на библиотечни книги. Пощенски, телеграфни и телефонни такси.

а) За канцеларски материали и пр. 200.000 л.
б) За набавяне смѣтачни и пишущи машини 60.000 л.

Всичко 260.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 18, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 19. Помощи на държавни служители и за погребение на починали такива (чл. чл. 70 и 71 отъ законъ за държавнитъ служители) — 20.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 19, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 20. Непредвидени веществени разходи — 7.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Които приематъ § 20, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 21. Разходи по сключени бюджетни упражнения — 23.047 л.“

ТАБЛИЦА

за разпредѣление на кредититъ по § 21 — разходи за сключени бюджетни упражнения

Бюджети §	Видъ на разходитъ	Сума
По § 21		
Великотърновска областна смѣтна палата		
1937 14	За изплащане на неизплатенитъ пѣтни и дневни пари презъ 1937 г. на бившия председателъ на Великотърновската областна смѣтна палата Александър Дипчиковъ	458
1937 16	За изплащане на В. Търновската градска община неизплатенитъ общински такси за сметъ, вода и др. презъ 1937 г.	4.055
Видинска областна смѣтна палата		
1936 16	За изплащане на Видинската градска община неизплатената такса за сметъ за презъ 1936 г.	2.500
1937 16	За изплащане на Видинската градска община неизплатената такса за сметъ за презъ 1937 г.	1.595
Хасковска областна смѣтна палата		
1935 14	За изплащане на неизплатенитъ пѣтни и дневни пари на контр. докладчикитъ при сѣщата палата презъ 1935 г., а именно: 1. Иванъ Боневъ, за време отъ 8. IV до 25. V. 1935 г. 2. Иванъ Боневъ, за време отъ 26. V. до 9. VI. 1935 г.	4.804 1.634

3. Стефанъ Марковъ, за време отъ	
4. IV. до 9. V. 1935 г.	3.372
4. Стефанъ Марковъ, за време отъ	
26. V. до 4. VIII. 1935 г.	7.272
5. Ст. Яневъ, за време отъ 10. V. до	
4. VI. 1935 г.	2.297
6. Антонъ Овчаровъ, за време отъ	
2. 19. VIII. 1935 г.	1.040

Всичко по § 21 . . . 29.047

Безъ измѣнение.

Председателствувашъ Георги Марковъ: Които приематъ § 21, заедно съ таблицата, моля, да вдигнатъ ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчикъ д-ръ Петко Балкански: (Чете)

„§ 22. Запазенъ фондъ — 18.000 л.

А всичко за Върховната смѣтна палата и за областните смѣтни палати — 22.430.000 л.

ПОВТОРЕНИЕ

За заплати.	20.402.953
За лични разходи.	190.000
За веществени разходи	1.837.047

Всичко . . . 22.430.000 л.“

Безъ измѣнение.

Председателствувашъ Георги Марковъ: Които приематъ § 22, моля, да вдигнатъ ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Приема се бюджетопроектътъ на Върховната смѣтна палата и на областните смѣтни палати за 1939 бюджетна година.

„Минаваме къмъ следната точка отъ дневния редъ:

ДОКЛАДЪ НА БЮДЖЕТОПРОЕКТА ЗА РАЗХОДИТЪ ПО МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ ЗА 1939 БЮДЖЕТНА ГОДИНА

Има думата народниятъ представител г-нъ Стоянь Омарчевски.

Стоянь Омарчевски: Докладчикътъ не е прочелъ заглавието на бюджетопроекта.

Председателствувашъ Георги Марковъ: Азъ мисля, че не е необходимо да се докладва заглавието. Впоследствие ще се докладва параграфъ на параграфъ. Такава е практиката.

Стоянь Омарчевски: Добре.

Председателствувашъ Георги Марковъ: Имате думата.

Стоянь Омарчевски: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Искане се отъ насъ по бюджетопроекта на Министерството на народното просвѣщение за 1939 г. кредитъ въ размѣръ на 1.013.143.000 л. Бюджетопроектътъ за разходите на Министерството на народното просвѣщение буди извънредно много въпроси, но липсата на време прѣчи всички тѣ да бъдатъ разисквани тукъ обстойно. Тѣ бѣха разисквани по-обстойно въ бюджетарната комисиия.

Какво е мѣстото на бюджета на Министерството на народното просвѣщение въ бюджета изобщо на българската държава? Когато българската държава за 1939 г. иска кредитъ въ размѣръ 7.732.754.000 л. — безъ кредититѣ за Българскитѣ държавни жѣлѣзници — отъ които за Военното министерство 2.360.362.000 л., за Дирекцията на държавнитѣ дългове 1.926.000.000 л., за Министерството на народното просвѣщение се иска сумата 1.013.143.000 л. Както се вижда, кредититѣ за Министерството на народното просвѣщение стоятъ на трето мѣсто, следъ тия за Министерството на войната и Дирекцията на държавнитѣ дългове; или, ако вземемъ предвидъ само кредититѣ за министерствата, следъ Военното министерство и Министерството на жѣлѣзницитѣ иде Министерството на народното просвѣщение.

Ако се върнемъ малко къмъ миналото да видимъ какви сѫ били разходите по това министерство, ще констатираме следното: презъ 1935 г. действителнитѣ разходи по Министерството на народното просвѣщение възлизатъ на кръгло 752.000.000 л., презъ 1936 г. — 849.000.000 л., презъ 1937 — 878.000.000 л. и презъ 1938 г. — 918.000.000 л. Въ разглеждания бюджетопроектъ се предвижда кредитъ

1.013.140.000 л., и той буди, както казахъ въ началото, извънредно много въпроси. Времето не ни позволява да се спра на всички тия въпроси, ще се спра само на нѣкои отъ тѣхъ.

Първиятъ въпросъ е: спазенъ ли е принципътъ на задължителното обучение въ насъ и има ли нѣкакъвъ прогресъ въ приложението на този принципъ презъ последнитѣ нѣколко години? Постановлението на чл. 78 отъ конституцията е ясно: първоначалното учение е задължително и безплатно за всички поданици на българското царство. Дали този принципъ наистина се прилага отъ денъ на денъ по-пълно, въ смисълъ дали се прибавятъ въ училищнитѣ сгради, подлежащи на обучение? Когато е редактиранъ чл. 78 отъ българската конституция, нашиятъ законодател-учредител е ималъ ясното съзнание, че съ тая редакция на чл. 78 отъ конституцията наистина се поставя единъ образователенъ идеалъ на българската държава, който тя трѣбва да постигне съ течение на времето. Законодател-учредителъ въ онова време е знаелъ много добре, че сѫ липсвали здрави, годни, хигиенични сгради, че сѫ липсвали пособия за тѣхъ, че сѫ липсвали и учители, които да обучаватъ всички деца въ училището, но въпреки тѣй той е поставилъ този идеалъ, къмъ който се стреми българската държава отъ тогава до сега.

Наистина, ние сме отишли доста напредъ къмъ осъществяване на този идеалъ, поставенъ въ нашата конституция — нашиятъ основенъ законъ. Нашиятъ съседъ въ това отношение стоить по-долу.

Азъ ще ви цитирамъ нѣкои пасажи отъ тѣхнитѣ закони за основното образование, а вие си направете заключение.

Въ турското народно събрание е гласуванъ законъ на 23 мартъ 1931 г., чл. 1 на който гласи така: (Чете) „Всѣко турче, което е вече на училищна възраст, не може да получи основно образование другаде, освенъ въ турски училища“.

Чл. 2 отъ закона за чуждитѣ училища въ Гърция, обнародванъ въ бр. 2 на гръцкия държавенъ вестникъ, отъ 7 януарий 1931 г., гласи: (Чете) „Забранява се обучението на деца отъ гръцко поданство въ чужди първоначални училища и забавачници. Нарушителитѣ родителъ или настойници се глобяватъ отъ училищния инспекторъ съгласно закона за задължителното образование. Ако и следъ глобяването продължаватъ да даватъ децата си въ чужди училища, наказватъ се съ заговоръ до 6 месеца“.

Съ тѣзи цитати искамъ да изтъкна, колко сѫ напредъ нашиятъ съседъ въ създаването на едно специално законодателство за основното образование и доколко въ тѣзи държави се позволява на децата да посещаватъ извънъ и извънъ училища.

Какъ е вървѣло приложението на принципа на задължителното учение у насъ? До войнитѣ, а и следъ тѣхъ, винаги вънъ отъ училищната сграда, вънъ отъ училищното учение сѫ оставали надъ 220-230.000 български деца. Следъ войнитѣ, обаче, въ 1921 г. споредъ закона, създаденъ тогава, курсътъ на задължителното обучение бѣше продълженъ отъ 4 на 7 години, подлежаха на задължително обучение децата не отъ 8 до 11-годишна възраст, а отъ 8 до 14 години включително. Приложението на този принципъ е вървѣло по следния начинъ.

Въ 1925/1926 учебна година сѫ подлежащи, по статистикѣта, да постѣпятъ въ първоначалнитѣ училища 338.276 деца, постѣпили сѫ 305.380, останали вънъ отъ училищнитѣ сгради 32.856, или 9.82%. Отъ подлежащитѣ да постѣпятъ въ прогимназитѣ, на възраст отъ 11 до 14 години, 303.458 деца, постѣпили сѫ 234.842, а сѫ останали вънъ отъ прогимназитѣ 68.616. Или всичко презъ учебната 1925/1926 г., подлежащи на задължително основно образование отъ 8 до 14-годишна възраст, е имало 641.734 деца, отъ които сѫ постѣпили въ основнитѣ училища 540.222 деца, а сѫ останали вънъ отъ училището 101.512.

Презъ учебната 1931/1932 г., за долния курсъ на основното училище — отъ I до IV отделение — е имало подлежащи на обучение 578.676 деца, постѣпили сѫ отъ тѣхъ 559.804, а сѫ останали вънъ отъ училищата 18.872; за горния курсъ — прогимназията — сѫ подлежащи 294.436, а сѫ постѣпили 251.032, обрѣто на останалитѣ вънъ отъ училищата е 73.404. Или общо за цѣлия курсъ отъ I отделение до III класъ е имало подлежащи 873.112 деца, постѣпили сѫ 811.836, а останали вънъ отъ училищата 62.276 деца.

Презъ 1932/1933 г. сѫ останали вънъ отъ училищата 71.566 деца; презъ 1933/1934 г. — 75.620 деца; презъ

1934/1935 г. — 75.277 деца; през 1936/1937 г. — 67.309 деца и през 1937/1938 г. — 69.342 деца.

През учебната 1938/1939 г., според сведенията на Министерството на народното просвещение, сж постъпили въ долния курс, от I до IV отделение, всичко 576.594 деца, а въ горния курс, прогимназията — 266.236; или всичко от I отделение до III клас сж постъпили 842.830 деца.

Задължителната училищна възраст обхваща годините от 8 до 14 включително; тя се разпада на възраст за първоначалното училище — от 8 до 11 години включително и прогимназиална възраст — от 12 до 14 години включително.

Въ графата „подлежащи деца“, от възрастта за първоначалното училище, сж вписани всички деца от 8 до 11 години включително, от всички народности от двата пола, а въ графата „постъпили въ училище“ сж вписани всички деца от казаната възраст, постъпили въ училища: народни, частни или пък които се учат у дома си от частни учители.

От прогимназиалната възраст, въ графата „подлежащи“ сж вписани всички деца от 12 до 14-годишна възраст включително — също от всички народности, от двата пола; въ графата „постъпили въ училище“ сж показани всички деца от 12 до 14 години включително, намиращи се въ училища: прогимназии и първоначални народни и частни училища.

Графата за общата задължителна възраст обхваща горните две възрасти заедно — от 8 до 14 години включително.

Според таблицата, която цитирамъ, от 101.000 въ 1925/1926 учебна година, числото на останалите вън от училището деца намалява въ следващите години на 95.000, 81.000, 72.000, 59.000, 51.000, 62.000, 71.000, 75.000, 75.000 и най-сетне на 67.000. Това показва, че правителствата въ България, особено тия след войната, сж се стремили съ всички сили и средства от самия народ да приберат по възможност всички деца въ училищните сгради. Това е единъ напредък, който не може да не бжде констатиранъ, единъ напредък, който говори извънредно много добре за развој на нашето училище.

Ще ви прочета нѣкои данни за растежа на първоначалните училища у насъ, особено след войната. През 1925/1926 учебна година народните първоначални училища у насъ сж били 4.113. Въ тѣхъ е имало записани 402.983 деца, от които през учебната година сж напустили 33.433, а сж останали да следват до края на годината 369.550.

През 1934/1935 учебна година броят на народните първоначални училища се е увеличилъ от 4.113 през 1925/1926 г. на 4.725, сж записани деца 652.882, от които сж напустили през годината 29.379 деца, а сж останали до края на учебната година 623.503 деца.

През учебната 1937/1938 година броят на народните първоначални училища е 4.702, сж записани деца 600.917, от които през годината сж напустили 24.323 деца, а сж останали до края на годината 576.594 деца.

От тѣзи цифри, които ви прочетохъ, г-да народни представители, се вижда, че следвоенна България, България през последните 10—15—18 години е направила голѣмъ напредък въ приложението на принципа за задължителното обучение на децата въ училището. Въпреки това, обаче, пакъ трѣба да се констатира, че една грамадна армия български деца остава вън от българските училища. Все още една армия от 68—69 хиляди деца остава незащегната от плодотъ на културата и цивилизацията. Това се дължи най-напредъ на невежеството въ нѣкои срѣди у насъ, от една страна, от втора страна — на липсата на сгради, на годни училищни помѣщения и пособия, и от трета страна — на това, че въпрѣки ясното постановление на чл. 34 от стария законъ за народното просвещение — сега чл. 36 — че въ всѣко българско селище, кждето има 20 деца, подлежащи на задължително обучение, непременно трѣба да има училище, на много мѣста нѣма училища. А има много планински села и колиби, кждето децата не достигатъ числото 20 и поради това се лишават от възможност да посещават училище.

Въ всѣки случай дългъ на държавата е да се стреми по възможност въ по-кратко време да прибере въ бѣдеще подъ стрѣхата на училищната сграда тия 69—70 хиляди деца, които оставатъ вън от училището.

Григоръ Василевъ: Малко по-високо говорете, г-нъ Омарчевски.

Стоянъ Омарчевски: Г-да народни представители! Ние стоимъ по-горе от почти всички наши съседи не само

по отношение броя на училищата, но и по грамотност на населението. Споредъ статистиката на именития професоръ Войтински, въ книгата му „Цѣлнятъ свѣтъ въ цифри“ и споредъ Комбъ, неграмотността въ свѣта се движи така: 1% въ Германия, Англия, Австрия, Швейцария, Норвегия, Швеция; въ Чехословакия — 7%, въ Франция — 9%, въ Белгия — 10%, Унгария — 15%, Италия — 28%, Финландия — 30%, Полша — 40%, България — 40%, Съветска Русия — 41%, Испания — 45%, Ромъния — 50%, Югославия — 51.5%, Португалия — 54%.

Въ тази табличка, макаръ и несъставена от насъ, макаръ и съставена от чужденци, които сж изучавали нашето образование и грамотност, се даватъ едни цифри, които сж приблизително вѣрни.

Никола Търкалановъ: Това не е вѣрно.

Йосифъ Робевъ: Процентът на неграмотните въ България не може да бжде 40%.

Стоянъ Омарчевски: Да, да.

Стоянъ Славовъ: И менъ ми се вижда голѣмъ този процентъ.

Стоянъ Омарчевски: Споредъ преброяването у насъ на 31 декември 1905 г. при население 4.033.575 души, от 7-годишна възраст нагоре сж били 3.221.141 души, от които грамотни 1.119.571, т. е. 34.07%, а неграмотни — 2.101.570, т. е. 65.93%. Въ всѣки случай, по брой на училищата и брой на грамотните България стои на завидно мѣсто въ сравнение съ всички свои съседи и други страни.

Искамъ да се спра и на въпроса за срѣдното образование у насъ. Той не е новъ. По него се разисква не само въ България. Върху насокитъ на срѣдното образование въ следвоенна Европа и въ следвоенна Америка се разисква и въ научни конференции, и въ педагогическия печатъ, и другде. Всѣка държава се стреми да го разреши най-правилно за себе си, имайки предвидъ икономическото и стопанско развитие на народа си, съобразявайки се и съ развој на науката и на културата. За насокитъ на срѣдното образование, от нѣколко години насамъ и у насъ, както и въ чужбина, се пише и говори, както казахъ, твърде много. Въ всички държави обществените деятели и ръководителитъ на държавните сѣдби се интересуват от него. Интересува се и българската държава, и българската общественост, и не само днесъ, а още от преди войните. Така, въ 1886 г. въ „Периодическо списание“ на Българската академия на наукитъ, бившиятъ министъръ-председателъ Гешовъ пише статия подъ надсловъ: „Чиновнически пролетариатъ“, въ която казва: (Чете) „Нашитъ училища изкарватъ „учени“, хора безъ уздробенъ поминъкъ и съ доста образование, за да правятъ пакостъ; тѣхните възпитаници ще бждатъ най-опасните пролетарии, които могатъ да сполетятъ едно общество. И за развѣждането на тия пролетарии отговорни ще бждатъ заводитѣ, които днесъ ги приготвятъ — нашитѣ гимназии. Отговорни за тѣхъ ще бждатъ при това ония наши водители, които не употребятъ нужните цѣнове, докато живеницата е още въ своя зародишъ. Не може България да поддържа 7 пълни гимназии и да дава годишно по 425 стипендии на гимназисти. Това за нея е голѣмъ разкошъ. Да имаме развитъ народенъ поминъкъ, напредничаво земедѣлие, широка промишленост и търговия, които да абсорбиратъ, да попиватъ всички млади сили, които излизатъ изъ всички тия учебни заведения, ние не бихме правили никакви възражения. Но при нѣмането на подобни условия, поддържането от страна на правителството на 13 мъжки учебни заведения“ — г-нъ Гешовъ смѣта въ това число гимназитѣ, педагогическитѣ училища, духовната семинария и търговското училище — „е прекалена щедростъ. Въ началото на настоящата учебна година въ тѣхъ е имало записани около 3.800 души. Научени днесъ да получаватъ даромъ отъ държавата образованието си, тѣ утре отъ нея ще поискатъ и своя хлѣбъ“.

Въ III-то обикновено Народно събрание, I редовна сесия, нѣкои народни представители говорятъ също върху срѣдното образование. Така, единъ казва следното: (Чете) „Ние имаме гимназия, реалка, но нѣмаме едно заведение, въ което да се учи каква-годе мануфактура, или промишленост, или индустрия, от които да се поддържа страната. Имаме 5—6 реалки и гимназии, от които почти никаква полза нѣмаме за отечеството. От тѣхъ ставатъ просто чиновници, а тѣ повече ще тежатъ на народа, отколкото да принесатъ каква-годе полза на отечеството.“

Д-ръ Цачевъ пъкъ казва: (Чете) „Все гимназии и гимназии!... Толкова гимназии у насъ сж много и трѣбва да се намаляте и замѣстятъ съ технически училища, защото иначе ще направимъ пролетариатъ, да дохождатъ тукъ всѣки пѣтъ 200—300 души да търсятъ служби... Трѣбва да се научатъ нашитѣ хора на художества, трѣбва да имаме желѣзари, овчари да въдятъ кози, и тогава само училищата ще си постигнатъ целта. Ако отваряме само гимназии, тогава ще имаме само писари по канцелариитѣ“. Министъръ Димитъръ Грековъ казва така: (Чете) „Всички ученици, които ще излѣзатъ отъ гимназиитѣ и реалитѣ и които ще знаятъ нѣщо отъ химия, физика и словесностъ, въ практическия животъ какъ ще си послужатъ съ тия знания? Време е вече да си помислимъ, щото да се даде на нѣкои отъ тия училища още сега едно направление по-практическо, за да излѣзатъ отъ тия училища хора, които да могатъ да си печелятъ хлѣба, безъ да чакатъ да имъ дава правителството служба. И не само да си печелятъ хлѣба, но и да повдигнатъ промишлеността и производителността на страната... Учението е едно срдство, за да се въздига човѣкъ и душевно и материално“.

Въ V-то обикновено Народно събрание, пакъ въ връзка съ насокитѣ на нашето срдно образование, Стефанъ Стамболовъ се е изказалъ така: (Чете) „На 3.700.000 души жители, чини ми се, че 7 гимназии не сж твърде много, защото желателно би било и тоя, който продава маслини, и тоя, който адвокатствува, да иматъ срдно образование... Мене ми се струва, че като отворимъ висше училище и като излѣзатъ отъ него повече души съ висше образование, нѣма да изгуби българскиятъ народъ, защото виждали сме и по други мѣста хора, свършили университетъ, но не имъ помогне щастieto, оставатъ назадъ, но въ всѣкой случай сж просвѣтени хора и държавата има полза отъ тѣхъ. И колкото даваме възможностъ на народа да се учи, можемъ да се надѣваме толкова повече, че тоя народъ ще знае по-добре да разбира своитѣ интереси и ако продължаваме все така, азъ съмъ увѣренъ, че подиръ 20 години ние ще видимъ една България, която не ще можемъ да познаемъ“.

И наистина, ако днесъ онѣзи, които сж се провиквали въ 1886 г., че гимназиитѣ създаватъ единъ умственъ пролетариатъ, или ония наши първи обществени деятели и министри отъ III-то и V-то обикновени Народни събрания видятъ, че нашитѣ пълни и непълни срдни училища днесъ сж къмъ 111, азъ не зная какви възражения биха направили.

Дали срдното общо образование да бѣде основа на професионалното образование е въпросъ, който занимава не само насъ, а и други държави. Но да се смѣта, че създаването на земеделски, технически и търговски училища у насъ би спомогнало да се развие търговия, земеделство, промишленостъ и техника, е абсолютно изключено. Не сж училищата само по себе си единствени тѣ, които могатъ да способствуватъ за това. Тѣзи училища ще дойдатъ само да отговорятъ на една естествена потребъ, на една повеля на живота. Да искаме, обаче, да професионализираме нашето срдно образование, да изоставимъ общото образование за смѣтка на професионалното, е погрѣшно. Като създаваме условия и възможности за развои на българското земеделство, на българската търговия, на българската индустрия и на занаятитѣ, ще се дойде и до нуждата отъ тия училища.

Азъ съмъ длъженъ, обаче, да констатирамъ, че отъ монитѣ изучавания, отъ монитѣ посещения на училища у насъ и въ чужбина, азъ съмъ дошелъ до едно убеждение, че не може да се говори днесъ противъ развои на нашето срдно образование. Може да се говори само за една коренна, за една основна промѣна на вътрешната страна на нашето образование. И азъ мисля, че числото 111 пълни и непълни срдни учебни заведения у насъ е една голѣма цифра и че за смѣтка на количеството въ бъдеще трѣбва да спремъ нашето внимание повече върху качеството. Азъ съмъ отъ онѣзи, които и на времето, пъкъ и сега, искатъ да се даде по-широка просвѣта, по-голѣма култура. Откривалъ съмъ непълни гимназии на много мѣста въ Царството, и макаръ тѣ да се считатъ като апендикцитѣ на нашето образование, продължаватъ да съществуватъ и до днесъ и дори съ тенденция въ последнитѣ две-три години броятъ имъ да бѣде увеличенъ. Отъ цифритѣ, които ще ви прочета, ще видите, че наистина трѣбва да се обърне по-голѣмо внимание вече не на количеството, а на качеството.

Презъ 1937/1938 учебна година е имало следнитѣ гимназии въ Царство България.

Мажки гимназии въ градоветѣ: Бургасъ, Враца, Варна, Видинъ, Кюстендилъ, Ломъ, Пазарджикъ, Пловдивъ, Плъвенъ, Русе, София — 7, Стара-Загора, Сливенъ, Търново, Шуменъ, Ямболъ, или всичко 22 съ 499 паралелки, записани ученици 22.331, останали до края на годината 19.050; учители: мъже 497, жени 169, или всичко 666 учители.

Девически гимназии въ градоветѣ: Бургасъ, Враца, Варна, Видинъ, Кюстендилъ, Ломъ, Пазарджикъ, Пловдивъ, Плъвенъ, Русе, София — 5, Стара-Загора, Сливенъ, Търново, Шуменъ, Ямболъ, или всичко 20 съ 379 паралелки, записани ученички 15.862, останали до края на годината 14.357; учители: мъже 62, жени — 451, или всичко 513 учители.

Смѣсени гимназии въ градоветѣ: Асеновградъ, Берковица, Ботевградъ, Бѣла-Слатина, Горна-Орѣховица, Дупница, Карлово, Котелъ, Луковитъ, Неврокопъ, Нова-Загора, Павликени, Панагюрище, Перникъ, Петричъ, Попово, Провадия, Райково, Самоковъ, Свиленградъ, Свищовъ, Троянъ, Търговище, Харманли, Чирпанъ, или всичко 25 съ 322 паралелки, записани ученици и ученички 15.060, останали до края на годината 13.249; учители: мъже 183, жени 251, или всичко 434 учители.

Смѣсени клонове въ селищата: Айтосъ, Борисовградъ, Бѣла, Бѣлоградчикъ, Варна, Дръново, Елена, Елхово, Ихтиманъ, Карнобатъ, Кнежа, Кула, Левски, Лѣджене, Малко-Търново, Мездра, Никополъ, Нови-Пазаръ, Пещера, Пирдопъ, Полски-Тръмбешъ, Поморие, Плъвенъ, Радомиръ, Разлогъ, Славяново, Сливница, Сухиндолъ, Тетевенъ, Угърчинъ, Фердинандъ, Чепеларе, или всичко 32 съ 158 паралелки, записани ученици 7.083, останали до края на годината 6.209; учители: мъже 91, жени 125, или всичко 216 учители.

Нѣкои отъ тѣзи клонове сж много малки. Напр., въ Поморие презъ 1937/1938 учебна година е имало само две паралелки, записани ученици 100, останали до края на годината 88, учители 2 мъже и 2 жени за IV и V класъ. Така се е комбинирала цѣлата учебна материя, щото тия учители специалисти да водятъ цѣлото обучение на тѣзи 88 ученици, останали до края на годината; въ Разлогъ има 4 паралелки съ 135 ученици, отъ които до края на учебната година сж останали 114 съ 6 учители; въ Пирдопъ има IV и V класъ съ 3 паралелки, 113 ученици записани, останали до края на годината 101.

Никола Търкановъ: Рашко е тукъ.

Стоянъ Омарчевски: Това сж сведения отъ Министерството на народното просвѣщение. Не ме интересува дали Рашко е тукъ или не. — Въ Пещера: IV, V и VI класъ съ 5 паралелки, записани 217 ученици, останали до края на годината 195 съ 2 учители и 5 учителки, всичко 7 души.

И така, броятъ на срднитѣ учебни заведения презъ последнитѣ нѣколко години се движи между 109, 110, 111, като въ последната учебна година имаме 111 пълни и непълни гимназии.

Сега ще ви дамъ цифри за разпредѣлението на гимназиитѣ по области, което ще ви даде представа въ кои области има повече срдни учебни заведения.

Въ Бургаска областъ има 3 мажки, 3 девически, 1 смѣсена непълна гимназия и 5 смѣсени клона, всичко 12; въ Врачанска областъ има 3 мажки, 3 девически, 1 смѣсена пълна, 2 смѣсени непълни гимназии и 6 смѣсени клона, всичко 15; въ Пловдивска областъ има 2 мажки, 2 девически, 1 смѣсена пълна, 2 смѣсени непълни гимназии и 2 смѣсени клона, всичко 9; въ Плъвенска областъ има 2 мажки, 2 девически, 3 смѣсени пълни, 5 смѣсени непълни гимназии и 10 смѣсени клона, всичко 22; въ Софийска областъ има 8 мажки, 6 девически, 3 смѣсени пълни, 6 смѣсени непълни гимназии и 4 смѣсени клона, всичко 27; въ Старозагорска областъ има 1 мажка, 1 девическа, 3 смѣсени пълни, 6 смѣсени непълни гимназии и 2 смѣсени клона, всичко 13 и въ Шуменска областъ има 3 мажки гимназии, 3 девически, 1 смѣсена пълна, 3 смѣсени непълни гимназии и 3 смѣсени клона — всичко 13. Най-неоправдани сж Старозагорската, Пловдивската и Бургаската области. Въ Старозагорската областъ има само петъ пълни гимназии, въ Пловдивската сжщо петъ и въ Бургаската шестъ, докато въ Софийската областъ има 17 пълни и 10 непълни гимназии или всичко 27! Струва ми се, че този растежъ въ нашето срдно образование е голѣмъ и че нашето внимание вече трѣбва да бѣде спрѣно върху вътрешната страна на образованието — повече на качеството, отколкото на количеството.

Напоследъкъ се наблюдава едно голѣмо негодувание отъ страна на редактитѣ и на обществото за голѣмата претрупаностъ на материята, отъ една страна, и отъ друга страна, за това, че все още обучението въ нашитѣ

училища продължава да се води пасивно, макар и да има много учители, добре обучени и възпитани при съвършено други условия напоследък — не само съ завършено висше образование, следвали педагогически дисциплини в Университета, но и съ завършен редовен стаж. Все още, обаче, ученикът продължава да възприема знанията, плодовете на просвещението, плодовете на културата от учителя, като остава нѣмъ, пасивен зритель въ развоја на цѣлия образователен процесъ. Все още поради туй, че нѣмаме стодни и хигиенични сгради нѣкъде въ градовете, където да се помѣщават гимназиите и клоновете от гимназии, поради липса на материални срдства на държавата и на общините, нашите училища остават необзаведени съ кабинети по физика, химия, география, история и по другите предмети. Затова обучението въ нашите училища продължава да бѣде повече пасивно, откозкото активно. Европа и Америка въ това отношение сѣ напреднали извънредно много.

Докато тамъ се стремятъ да направят ученикът да участвува самъ лично, активно въ ученето, самъ той да изнамира науката подъ прѣкото въздействие и ръководство на учителя, да има на ръка всички нужни пособия, да има обзаведени кабинети, лаборатории и оптични погледта, ние у насъ едва намираме срдства да построимъ училищни сгради, а често нѣмаме и такива. Обичаме да търсимъ по-големо населени пунктове, макар и селски, за да откриемъ тамъ неплъни гимназии, отъ една страна, за да бѣдат по-близо до насъ нашите деца и, отъ друга страна, да се децентрализира раздаването на плодовете на просвещението и на културата, да не става то само въ известни градски центрове, а да става и въ известни други наши населени пунктове.

Много се е спорило за туй наречените трудови училища у насъ, спори се и досега въ печата. Но въ Европа и особено въ Америка сѣ преминали презъ този фазисъ и сѣ въвели нова система — туй наречените Далтоновѣ планѣ. Ученикътъ самъ, чрезъ пособия, чрезъ помагала, по по една особена система, изнамира материала. Така се провежда единъ истински образователен процесъ — ученикътъ самъ да изнамира науката и да се ползува отъ нея. У насъ, поради слабитѣ материални срдства, слабата култура и липсата на учебни пособия, картини и библиотеки, това е още невъзможно. Въ туй отношение нуждна е една коренна, една основна реформа въ нашето срдно образование, въ смисълъ да се подобри програмата на нашите гимназии, като, отъ една страна, се махне тази претрупаност на учебния материал и, отъ друга страна, се прибавятъ нови работи, които времето и моментътъ налагатъ. Като имаме предвидъ, че гимназията дава едно общо образование, че тя култивира известни знания и развива известни способности и срдности; като имаме предвидъ икономическите и стопанските условия на нашия народъ, мѣстото, което заема на Балканския полуостровъ и развоја на днешната педагогическа наука — като имаме всичко това предвидъ, ще можемъ да направимъ една програма, която да отговори на изискванията на днешното време.

Въ туй отношение страхътъ отъ създаване на умственъ пролетариатъ е съвършено неумѣстенъ. Такъвъ страхъ е имало тогава, когато въ България е имало 7—8 гимназии, когато всички ученици сѣ били 3—4.000 души. А днесъ, когато България има 60—70.000 души ученици, които посещават срдните учебни заведения, такъвъ страхъ нѣма, защото, както казва и Стамболовъ въ V-то общо-народно събрание, всѣки отъ насъ ще каже: както онзи, който оре земята, така и онзи, който е тенекеджия, който работи въ ателие, и онзи, който работи въ търговията, може да има срдно и висше образование. Ако срдното образование бѣше луксъ преди 30—40—50 години, днесъ то се явява недостатъчно. Нѣкъде искатъ по-високо образование — висше образование, специално образование, защото животътъ тѣй много се разшири и науката е тѣй много напреднала, че отъ всѣкого се иска по-висока култура, за да може да отговори на днешните нужди на народа, на нуждите на държавата и въобще на нуждите на момента.

Пакъ ще подчертая, за да се разбере веднажъ завинаги и да престане този повикъ, да престане туй желание да се иска да се професионализира нашето срдно образование — че нашата търговия, нашата индустрия и нашето земедѣлие ще ги поиздигне едно общо, цѣлостно законодателство на държавната властъ, за да могатъ земедѣлските и др. училища, които се явяватъ като една потребност, да отговарятъ на тия развили се вече народни нужди, а не само да създаватъ единъ професионаленъ пролетариатъ, който е по-склоненъ да прави революция и да нарушава спокойствието на държавата, откозкото

интелигентниятъ пролетариатъ, който излиза отъ гимназиите.

Когато говоримъ за основното и за срдното образование, ние не можемъ да изпуснемъ отъ погледа си дѣлото на единъ отъ главните дейци въ това образование. Това е дѣлото на българския учител. Нѣма нужда много да се говори за българския учител въ тая Камара, която брои много интелигентни народни избраници. Отъ нѣколко години насамъ се вижда вече единъ повишенъ интересъ къмъ материалното и правното положение на българския учител. Знае се, че той е единъ отъ най-важните наши културтрегери; той е единъ отъ голѣмите и първи двигатели на културата и цивилизацията; той е единъ отъ най-първите борци за българското възраждане, той е единъ отъ първите участници въ всички народни движения за правда и свобода. Вземете борбите по десетъка, вземете македонското освободително движение, вземете земеделското, социалистическото движение, вземете следъ туй развоја на нашето кооперативно дѣло, нашето кооперативно движение, вземете дѣлото на читалищата — нѣкъде все въ първите редици, въ чедния отредъ ще намерите българския учител.

Г-да народни представители! Презъ 1939 г., когато тази Камара иска отъ българския учител да създава активни български граждани, да си служи съ методите на активното обучение въ нашите първоначални и срдни училища, ние не можемъ да искаме отъ този учител — претоваренъ съ извънредно много задължения отъ общината, въ която учителствува, и отъ държавата — да върши това, а самия него да оставимъ да бѣде единъ пасивенъ гражданинъ. Азъ не отричамъ дѣлото на учителските организации въ миналото, защото покрай нѣкои тѣхни лоши страни трѣбва да се подчертае отъ тази трибуна, че тѣ бѣха едини организации, които способстваха извънредно много за изграждането на нашето училищно законодателство, нашата култура, нашата цивилизация, нашето образователно дѣло. (Ржкоплѣскания отъ лѣво) Ние не можемъ да обезираваме българския учител (Ржкоплѣскания отъ лѣво) и да искаме отъ него самъ той да създава активни български граждани. И когато създава активни български граждани, той самъ да се бои отъ срдничния директоръ, отъ околийския инспекторъ и отъ областния инспекторъ, или да се бои отъ централната управа на собствената си организация.

Иванъ Пастуховъ: Така.

Стоянъ Омарчевски: Онѣзи, които по едни или други причини днесъ стоятъ начело на Просвѣтния съюзъ, трѣбва да знаятъ, че тѣзи организации въ миналото, макар и отдѣлни, макар да съществуваше Съюзъ на основните учители, Съюзъ на прогимназиалните учители, Съюзъ на гимназиалните учители, въ всѣки случай трите тѣзи организации сѣ зидали дѣлото на българското училищно законодателство, нашата култура, нашата цивилизация. (Ржкоплѣскания) Ако днесъ тѣ искатъ да запазятъ едно лично господство и правятъ по този начинъ да се задупва едно свободно проявление на съвестта и на разбирането на учителя, азъ смятамъ, че съ това не се допринася нищо за развоја на нашето училище.

Отъ друга страна, г-да народни представители, азъ намирамъ, че наистина днешното правителство, днешниятъ министъръ на финансите, днешниятъ министъръ на народното просвѣщение, направиха извънредно много за подобрене материалното положение на българския учител. Това не може да се откаже. При днешните държавни възможности, при днешното финансово положение на държавата, ето, ние виждате дадени 1.013.000.000 л. за това министерство, при единъ държавенъ бюджетъ отъ 7.732.000.000 л. Това е единъ подвигъ на българския управникъ при днешните разходи на българската държава. Този подвигъ се цени отъ народа, който милѣе и дава всичко за образование, за култура, за училища въобще. Съ този бюджетъ днешното правителство прави възможното въ кръга на срдствата. Трѣбва да желаемъ българската държава, която възлага толкова голѣми надежди на младежта, която расте предъ нашите очи и която е бъдещето на България, да отдѣля повече срдства за просвѣта. Защото, ако за българската войска тя дава всичко, тѣй като българскиятъ войникъ трѣбва да бѣде нахраненъ, облѣчен и обучен; ако тя дава на българския офицеръ, възпитателя на българския войникъ, всичко, което е нужно; ако ние въоръжаваме нашата армия, защото времето иска това, ние, преди да дойдемъ да учимъ и възпитаваме българския войникъ, трѣбва да

го обучимъ и възпитае още въ нашето училище. И ако действително е така, грижитъ отъ страна на държавата за народния учител, за основното училище, прогимназията и сръдното училище трѣбва да бждатъ извънредно много. Шомъ искаме, ние сме длъжни да даваме. Нѣма защо да казваме, че българскиятъ учителъ работи 28—29—30 часа седмично, а напоследъкъ се увеличаватъ часоветъ му на 31—32; важно е какво дава управникътъ. Българскиятъ учителъ учи народа. Не е важно, че преди 10—15 години учителитъ имаха 16—20, максимумъ 26 часа, а днесъ иматъ 32 часа, съ които сѣ обременени да учатъ и обучаватъ ученицитъ. Не е въпросътъ колко можемъ да имъ дадемъ, а колко трѣбва да имъ дадемъ, защото при туй свръхпроизводство на учители, естествено, че на онии учители, на които ще дадешъ 32—35 часа седмично, тѣ ще учатъ децата, но толкова и ще ги научатъ. Значи, ръководителътъ на нашата народна просвѣта — министърътъ, държавникътъ и общественникътъ — не трѣбва да се ръководи отъ това, колко часа можемъ да трова- римъ на грѣба на българския учителъ, а колко той въ- обще може да носи, колко е нужно да носи, за да имаме действително солидно образование.

Защото, г-да народни представители, ние въ областта на образованието не можемъ да постъпваме както въ областта на финанситъ. Нашитъ данъчни органи може да наложатъ известни данъци, напр., на онии, които иматъ златни часовници, бомбета и пр. — въобще да наложатъ специални и специфични данъци, но същото не можемъ да кажемъ въ областта на народното образование. Не можемъ да кажемъ, напр., че образованието, което може да даде училището до първи класъ, е завършено първоначално образование, или до IV класъ — прогимназиално образование. Не може единъ ученикъ да слѣдва до V—VI класъ и да кажемъ, че е завършилъ курса на сръдното образование. Има общи закони въ образованието, които горе-долу определятъ колко години трае курсътъ на училището, какви знания трѣбва да се дадатъ и какви работи трѣбва да се научатъ, за да може да се каже, че единъ ученикъ е свършилъ III класъ, че има третокласно образование, което се признава въ България, а този, който е завършилъ VIII класъ, трѣбва да притежава зръ- лостно смятелство за завършено сръдно образование, което се признава и въ Англия, и въ Франция, навсѣ- кжде. Познанията, които дава нашето сръдно образова- ние, способността, които то култивира, и сръчноститъ, които се придобиватъ въ нашата гимназия, сѣ такива, че курсътъ на нашето сръдно образование се признава навсѣкжде въ чужбина като гимназия, която отговори на принципитъ на обучението. Изобщо нашата гимназия е призната въ чужбина като една наистина завършена форма — гимназия, която отговори на развой на науката. Не е така съ нѣкои други държави.

Да завърши сѣ положението на учителя. Искамъ да кажа, наредъ съ голѣмитъ грижи на г-нъ министъра на народното просвѣщение, на правителството, да се подо- бри материалното положение на българския учителъ, за да му се дадатъ повече условия и възможности за една творческа работа, въ същото време трѣбва и централната властъ да се загрижи, щото той да не бжде повече тор- мозенъ — азъ мога да не се поема защитата безусловно на нѣкои хора, азъ никого не виждамъ, всички уважа- вамъ, обаче длъжа да кажа това — да не се надаватъ никое въ сръдата на учителството противъ неговата собствена организация отъ известни порядки въ нея. Толкозъ по този въпросъ.

Другъ единъ въпросъ, г-да народни представители, който трѣбва да сипе нашето внимание, било сега, когато се упражнява контролъ при гласуването на бюджета на Министерството на народното просвѣщение, било при бъдещо законодателствуване по същото министерство, е въпросътъ за допълнителното образование. Единъ го- лѣмъ въпросъ, най-голѣмиятъ въпросъ въ Европа и у насъ е: какво да се прави съ ученицитъ, които завър- шватъ III класъ и не могатъ да отидатъ въ сръдното учи- лище, а оставатъ у дома? Какво да се прави съ учени- цитъ, които свършватъ VI класъ и не могатъ да отидатъ по-нагоре въ гимназията? Какво да се прави въобще съ ученика, който завършва сръдно образование, гимназия, която се приема като институция, даваща общо образо- вание? Какво да се прави най-главно съ оиъзи, които свършватъ III класъ и не могатъ да отидатъ въ сръднитъ училища, за да получатъ едно по-високо образование, при тия тѣй много развити се стопански и икономически нужди въ съвременния български животъ?

За допълнителното образование въ България се гри- жатъ три министерства. Единъ искатъ да дадатъ общо образование на завършилитъ III класъ, да имъ се дадатъ

общи познания, да не останатъ съ онова, което сѣ полу- чили въ краткитъ учебни години на прогимназията. Но какво да се направи съ оиъзи ученикъ, който нѣма въз- можностъ да получи повече познания, да отиде, слѣдъ като свърши III класъ, въ IV класъ на гимназията? Ми- нистерството на народното просвѣщение разрешава този въпросъ съ така нареченитъ допълнителни курсове. То задължава учителитъ отъ прогимназитъ да ръководятъ вечерни и недѣлни курсове, които се считатъ за допъл- нително образование.

Министерството на търговията, промишлеността и труда иска да разреши този въпросъ съ единъ прави- лникъ за уредбата, управлението и вътрешния редъ на допълнителнитъ училища въ България, одобренъ съ за- повѣдь № 2829, отъ 27 декемврий 1930 г. Въ чл. I на този правилникъ се казва: „Допълнителнитъ училища иматъ за целъ да дадатъ на работницитъ и служациитъ отъ двата пола въ търговията, кредита, индустрията и заная- титъ по-широки теоритически и практически познания по професията, въ която работятъ, както и да ги възпитатъ и подготвятъ за живота“.

Министерството на земедѣлието, отъ друга страна, съ откриване на допълнителни зимни земеделски училища, които отъ година на година се увеличаватъ, често ръко- водени само отъ по единъ агрономъ, тоже се грижи за допълнителното образование. Грижата за допълнителното образование у насъ неминуемо води къмъ една унифика- ция на образованието изобщо. Удивително е, че Либерал- ната партия въ своя VI конгресъ, още преди 30 и нѣ- колко години, първа е повдигнала въпроса за унифика- ция на образованието у насъ, т. е. за събиране на всички сръдни, общи и специални училища отъ всички ведомства въ ведомството на Министерството на народното про- свѣщение.

Имаме ли ние въ това отношение указание? Ами има го почти навсѣкжде въ Европа. Когато има единство въ цѣлата наша образователна система, тогава ще има и дей- ствителни резултати. Когато въ България ще бжде начер- тана една образователна карта, когато ще се знае, напр., въ Варна колко мъжки гимназии има, колко девически гимназии има, колко висши училища има, или допълни- телни курсове, или търговски гимназии, или технически училища, и когато всички тия учебни заведения се нами- ратъ подъ едно ведомство, когато се управляватъ отъ единъ учебенъ съветъ, отъ който ще излѣзе единъ уче- бенъ комитетъ, въ който се включватъ специалисти отъ всички заинтересувани министерства, само тогава ще имаме истински развой на нашето образователно дѣло.

Г-да народни представители! Отъ една страна, чисто финансови, бюджетни съображения, а, отъ друга страна, важни педагогически нужди, педагогически необходими налагатъ унификацията на образованието у насъ. Пър- виятъ опитъ бѣше направенъ презъ 1921/1922 г., но, есте- ственно, за единъ периодъ отъ 2—3 години не може да се постигне унификация на цѣлото наше образование, не може да се направи подвеждане на всички сръдни, низши и допълнителни училища подъ ведомството на Ми- нистерството на народното просвѣщение. Ако имаме съзнание, че тази унификация е една държавна нужда и необходимостъ за България, единъ категориченъ импе- ративъ, ние трѣбваме да я направимъ и по бюджетни при- чини — за да не разкъсваме бюджета тукъ и тамъ — и по икономически съображения, защото въ такъвъ слу- чай, ако на нѣкой учителъ, напр., по математика въ Тър- говската гимназия въ Бургасъ не му достигатъ часове по предмета, ще може да му се допълнятъ съ часове по ма- тематика въ другъ родъ училище въ Бургасъ. Тогава ще можемъ да правимъ по-добъръ подборъ на учителитъ и ще издигнемъ съ нѣколко градуса по-високо въ каче- ственно отношение образованието изобщо у насъ. Въ Франция само висшето техническо образование е подъ Министерството на войната по позитивни съображения.

Въпросътъ за унификацията на образованието го повдигатъ въ всички други страни въ Европа и въ Аме- рика едва следъ войната. Въ България, както казахъ, този въпросъ най-напредъ е повдигнатъ отъ национал- либералитъ и следъ това се направи опитъ презъ 1921— 1922 г. Азъ питамъ да ми се отговори: кои държавни и обществени нужди налагатъ на България, на малката и бедна България, щото техническото училище „Царъ Бо- рись III“, въ София, да бжде ръководено отъ Министер- ството на благоустройството? Кой ръководи това учи- лище? Нѣкой учебенъ съветъ ли, нѣкой учебенъ коми- тетъ ли, нѣкой отдѣлъ при това министерство ли? Нищо подобно. Кои мотиви налагатъ това училище, съ такъвъ грамаденъ персоналъ, за което се харчатъ толкова много средства, да бжде подъ ведомството на Министерството

на благоустройството? Ама ще ми се отговори: Министерството на земеделието по-добре ръководи, напр., земеделските училища, отколкото би ги ръководило Министерството на просвещението. Защо, откъде-накъде? Министерството на земеделието си има свои представители въ висшия учебен съвет, от който, съгласно закона за народното просвещение, се излъчва висшият учебен комитет, който дава общите насоки на цялото образование у нас, общо и специално. Това е един голям проблем за г-нъ министъра на търговията, под чието ведомство се намират много училища, и за Вас, г-нъ министре на народното просвещение. Както и да е, ние ще дойдем до този въпрос. И колкото по-скоро дойдем до него, толкова повече ще способствуваме за развоя на българското образование, толкова по-скоро бихме могли да спестим средства, чрез които да обзаведем сега съществуващи, или които въ утрешния ден ще бъдат създадени, средни, специални, технически, допълнителни и пр. училища.

Г-да народни представители! Аз не мога да избягна изкушението да ви кажа няколко думи и по въпроса за учебниците. Миналата 1937 г. тръбваше да бъдат прегледани и одобрени от Министерството на народното просвещение учебниците за горния курс на основните училища, а именно за I, II и III клас — за първо, второ, трето и четвърто отделение бяха прегледани и одобрени по-рано. За да видите какви са поредките въ Министерството на народното просвещение, ще ви приведа само два-три случая. Съ заповед № 1147, от 12 април 1938 г., г-нъ министърът на народното просвещение е одобрил учебника по география за III кл. на прогимназията. Съ заповед № 1076, от 1 април 1938 г., съгласно § 10 от правилника за одобрение на учебници и учебни помагала и решението на комисията от 18, 23 и 25 март 1938 г., г-нъ министърът е одобрил учебниците по география за I и II клас на прогимназията. Пита се: по какво е учил ученикът география през 1938 г. въ I, II и III клас? Какво е правилът той, кое е било неговото учебно помагало? Нито учителят е знаел по кой учебник да работи, нито ученикът е знаел по кой учебник да учи, защото, погледнато строго формално, не е имало одобрен учебник по този предмет.

Учебник по гражданско учение през цялата 1938 г. нямаше, защото срокът за конкурса за този учебник изтече на 31 март 1938 г.

Г-нъ Батаклиев и други автори, чиито учебници не са били одобрени, са обжалвали пред Върховния административен съд неправилните действия на Министерството на народното просвещение. Дълото е започнато през времето на г-нъ Николаев и довършено през времето на г-нъ проф. Манев. Върховният административен съд, с решение № 750, от 7 декември 1938 г., подписано от неговия пръв председател Н. П. Георгиев, подпредседател: Луканов и Александров, членове: Георгиев, Бонев и пр. и пр. — 15 души, казвам, Върховният административен съд, най-висшата институция у нас, пред която се обжалват актовете, които издава държавната власт, органите на публичната държавна власт — *actes de gouvernement* — е отхвърлил, неодобрил заповедите, с които са одобрени учебниците по география за I, II и III клас. Днешният министър на народното просвещение преди няколко дни обяви конкурс за тия учебници. Пита се: по кой учебник ще учи ученикът от 15 септември 1939 г. Нямме учебник. Заповедта за одобряване учебника по география за I, II и III клас е отхвърлена от Върховния административен съд, по причина, че рецензент и докладчик по този учебник бил историк, не бил географ. Това е право, защото правилникът за одобрение на учебници и учебни помагала, за който е реч, казва, че рецензентът трябва да бъде от съответната специалност.

Никола Търкаланов: Добавете и друго нещо, г-нъ Омарчевски, че г-нъ Разбойниковъ биле уволнен за това, че си позволил да обжалва пред Върховния административен съд тази заповед.

Стоян Омарчевски: След като г-нъ Батаклиев и г-нъ Разбойниковъ подадоха жалбата си пред Върховния административен съд и се предполагаше какво ще бъде мнението на съда, защото се знаеше, че рецензентът не е специалист по учебника, който рецензира, за наказание г-нъ Разбойниковъ беше уволнен.

Председателствувашъ Георги Марков: (Звъни) Приключете, г-нъ Омарчевски.

Стоян Омарчевски: Не е времето сега, нито имам желание да говоря повече по този въпрос, но трябва да кажа, че бяха наложени дисциплинарни наказания от г-нъ министъра и на народни представители, като не се позволяваше да се печатат техните речи, питания и т. н.

Но аз питам: въ какво са виновни българските деца, въ какво са виновни техните родители, български граждани, за да нямат техните деца учебници за прогимназията до 1 или 10 април? Какво са виновни те, че и на 15 септември, по силата на туй решение на Върховния административен съд, каквото и да правят, няма да имат учебниците? Аз поставям въпроса и чакам да ми се отговори. Когато говорим по бюджетния проект на Министерството на народното просвещение, както и по всички други бюджетни проекти, ние упражняваме контрол и даване напътствия, които, ако се намрътат за добри, ще се възприемат, ако не — няма да се възприемат.

Г-да народни представители! Дължен съм да кажа две думи и за друг един институт у нас — за Народния театър, за който се иска по бюджета на държавата 14.000.000 л.

Г-да народни представители! Когато се касае да дадем едно легло повече въ болницата за гръдоболни, или тук, или там един селски лъкар, или една акушерка повече — наистина тази година бюджетът на Главната дирекция на народното здраве е увеличен с 35.000.000 л. — ние се скъпим, а за Народния театър, един културен институт, образователното и възпитателното значение на който не отричам, който тача, даваме 14.000.000 л. Не е вярно твърдението, че днешният директор на Народния театър, директор по една случайност, е, който е създал тоя театър и че това, което се казва днес български театър, едва ли не единствено и изключително се дължи нему. Аз питам: няма ли право тая държава, която въ тия крайно оскъдни години — знаете много добре, че въ бюджетната комисия, за да се предвиди един лъкар повече, трябва да се каже: „Знаете, че болните умират по столовете въ гръдоболното отделение на Александровската болница, защото няма легла, за да ги приемат на лечение — дава 14.000.000 л. за Народния театър, да иска да знае, как се разходват тия пари и какво се върши въ него? (Ръкоплъскания от дясно и от ляво)

Председателствувашъ Георги Марков: Приключвайте!

Стоян Омарчевски: Аз знам, че, съгласно правилника за Народния театър, издаден по силата на закона за народното просвещение, всички разходи на Народния театър се контролират от един контролор на Върховната сметна палата, от главния счетоводител при Финансовото министерство и от началника на бюджетно-контролното отделение при Министерството на просвещението. Аз знам как те контролират и доколко въобще те имат възможност да извършват една ефикасна контрола. Аз не ги обвинявам, не ги осъждам, не отхвърлям тяхната контрола. Не! Аз, обаче, съм длъжен, г-да народни представители, да кажа, че когато една финансова контрола на главния счетоводител при Министерството на финансите, на началника на бюджетно-контролното отделение при Министерството на просвещението може да позволи на един управник на театъра да представи бюджета на последния на 4 октомври 1938 г., тя не е извършила никаква контрола. Когато задължаваме Земеделската банка, Народната банка, Върховния административен съд, Експортния институт, Дирекцията за храноизнос до края на януари да представят своите бюджети, как може бюджетът на Народния театър за миналата година да бъде представен на 4 октомври? Аз не казвам, че днешният министър на народната просвета е виновен, но констатирам един факт — че бюджетът на Народния театър за 1938 г., съставен по проекта на директора на театъра, е представен на 4 октомври 1938 г.! Питам: кой позволи на управата на Народния театър да върши разходи от 1 януари 1938 г. до 1 октомври 1938 г.? Казват, че работите въ театъра не вървят. И г-нъ министърът на просвещението признава, че работите въ театъра не вървят. За всяка политика, г-нъ министре, се съди по нейните резултати. Факт е, че има една система, „система Василев“, и тази именно „система Василев“ дава тия резултати. Г-нъ Василев не ми е направил нищо, напротив, той ми е стар приятел, наистина, по-малко от Вас, г-нъ министре. Но аз съм длъжен да подчертая, че един директор, погнат от общественото мнение, погнат от културна България, да бъде та-

лантъ, да бѣше гений, каквото ще да бѣше, отдаденъ на своята защита, нѣма възможност да се посвети всецѣло на своето прямо занятие. (Ржкоплѣскания отъ дѣсно и отъ центъра) Какъ можешъ да се занимавашъ съ своята пряма задача, когато постоянно трѣбва да се бранишъ — макаръ и да се ползувашъ презъ 1938 г. съ имунитетъ по-голѣмъ отъ депутатския — ежедневно да приготвяшъ на пишуща машина изложения, отговори, извѣстия, да пишешъ статии, като тази „Театрално гангстерство“? Г-нъ Василевъ не е лишенъ отъ дарование; той е единъ отъ културнитѣ хора днесъ у насъ. Ние не се боримъ противъ личността Василевъ, г-нъ министре, не се боримъ и противъ писателя Владимиръ Василевъ, обаче ние се боримъ противъ поредкитѣ, противъ системата, противъ политиката, която той води. (Ржкоплѣскания отъ дѣсно и отъ центъра) Ние даваме милиони за нашия Народенъ театъръ и сме длъжни да държимъ смѣтка, къде отиватъ тѣзи милиони, какъ се разходватъ тѣ, защото, както казахъ, това е единъ театъръ, който играе голѣма роль за развой и напредѣка на нашата култура.

Завършвамъ. Г-да народни представители! Видѣлъ съмъ много училища въ България и въ чужбина. Познавамъ българскитѣ училища горе-долу, ако не въ цѣла България, то поне тамъ, където съмъ ималъ възможност да обиколя. Изучаваахъ съмъ живота, външенъ и вътрешенъ, на нашето училище и, увѣрявамъ ви, азъ съмъ гордъ като българинъ, че наистина нашиятъ ученикъ и нашиятъ учител въ дѣлото на образованието вършатъ единъ голѣмъ подвигъ. Единъ народъ беденъ, ага трудолюбивъ и храбъръ, който населява 104.000 квадратни километра, който брои 6.400.000 жители, праща въ общи, срѣдни и специални училища надъ 1.120.000 ученика, които се учатъ и възпитаватъ отъ надъ 30.000 учители и дава 1.013.143.000 л. само по бюджета на народното просвѣщение и други милиони по бюджетитѣ на министерствата на земедѣлието, на търговията и на благоустройството. Дѣлото, което върши учителитѣ въ тѣзи неудобни училищни сгради, при тая липса на училищни и учебни пособия, както и жертвитѣ, които прави за своето учебно дѣло нашиятъ народъ, сѣ единъ подвигъ, предъ който трѣбва да свалимъ шапка; подвигъ, достоенъ за удивление и учудване отъ всички. (Ржкоплѣскания отъ дѣсно и отъ центъра)

Председателствуващъ Георги Марковъ: Има думата народниятъ представител г-нъ Йорданъ Тодоровъ.

Йорданъ Тодоровъ: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Ако имамъ куражъ да взема думата отъ това високо мѣсто по бюджета на народната просвѣта, по единъ въпросъ отъ първостепенна важностъ, то не е защото се чувствавамъ специалистъ въ тази областъ. Дори и да имамъ тази амбиция, следъ като видѣхъ току-що да слиза отъ тази трибуна уважаемиятъ г-нъ Омарчевски, азъ, стѣпвайки на нея, бихъ билъ длъженъ да оставя всички амбиции предъ тая трибуна. Излизамъ, казвамъ, не като специалистъ по просвѣтното дѣло. Азъ излизамъ като войникъ, който брани единъ културенъ секторъ отъ голѣмия кръжъ на народната просвѣта. И затова трѣбва да благодаря и на щастливото съвпадение, че тъкмо преди менъ г-нъ Омарчевски говори отъ тази трибуна и изнесе съвѣщина, съ основно познаване и съ цифрова аргументация всички онѣзи въпроси, които могатъ да занимаватъ специалиста.

Нѣкой отъ лѣво: Къде е болшинството?

Йорданъ Тодоровъ: Азъ се ползувамъ отъ този апо-строфъ за отсъствието на болшинството, за да заявя, за честь на Парламента, че ако столоветъ сѣ празни, то не е защото липсва интересъ у народнитѣ представители къмъ този голѣмъ въпросъ — народното образование — а защото, въпреки кариеръ въ приемането на бюджетитѣ, бюджетарната комисиия трѣбва да заседава презъ време, когато и пленумътъ заседава — практика непохвална. Този фактъ обяснява хлада, който вѣе насреща ми отъ празнитѣ столове. Но азъ не съмъ артистъ, който да се смущава и да губи настроение отъ празнитѣ столове въ салона; азъ съмъ общественикъ, който е дошелъ по силитѣ си да изпълни своя дългъ и ще го изпълня, макаръ и ако трѣбва да говоря само на стенографитѣ.

Следъ речта на г-нъ Омарчевски, казвамъ, азъ се считамъ освободенъ отъ голѣмата грижа да цитирамъ цифри за състоянието на учебното дѣло въ страната. Азъ само ще спомена, че голѣмата идея на нашиятъ следосвобожденци, легнала въ основата на конституцията — за без-

платното първоначално образование — и до днѣ днешенъ не е осъществена. Тия, които живѣха съ патоса на освободителнитѣ борби, тия, които горѣха въ огъня на тѣзи борби и даваха скѣпни жертви, използваха като най-мощно оръжие въ борбата за политическата свобода научното просвѣтление на народа; науката бѣше най-мощното оръжие, което се употреби въ неравната борба съ вѣковната тирания.

И затова, когато тѣ бѣха призвани да турятъ основитѣ на възрожденото, на възкрѣсналото българско княжество, поставиха въ чл. 78 на конституцията това пожелание: безплатно първоначално образование. Е добре, 60 години минаха отъ тогазъ и това е само едно пожелание, както, впрочемъ, много постановления на конституцията сѣ пожелания.

(Председателското мѣсто заема подпредседателтъ Димитъръ Пешевъ).

Следователно, говорейки за народната просвѣта, ако сме искрени привърженици на дѣлото на просвѣтата ще трѣбва първитѣ си усилия да насочимъ къмъ осъществяване напълно на безплатното първоначално образование (Ржкоплѣскания отъ лѣво), защото то е, което ще даде по-голѣмъ подборъ на деца, които ще остана да следватъ срѣдно образование.

Въ нашето първоначално образование ние сме останали толкова назадъ, че не само безплатността не е приложена, не е осъществена, но дори на много мѣста не сѣ създадени елементарни условия за шо-годе сносна работа на учителя. Не веднажъ отъ тази трибуна се изтъкна, че има населени мѣста, където маса селски бедняшки деца, изтощени отъ недосяждане, сѣ принудени да учатъ въ низки, прашни, задимени, два метра само високи учебни стаи, които нѣматъ дъсченъ подъ, а такъвъ отъ земя, и въ които, за да влѣзе, учителтъ трѣбва да се приведе, както се влиза въ подземие. Този въпросъ ще трѣбва сериозно да спре вашето внимание, защото той е въ връзка съ въпроса за неграмотността. За нея тукъ се казва цифри, които спрѣха вниманието на г-да депутатитѣ. Г-нъ Йосифъ Робевъ не повѣрва на цифритѣ и допълнително запита, но тѣ му се потвърдиха, защото това е печалниятъ фактъ: единъ огроменъ процентъ отъ нашия народъ е неграмотенъ. Тогава къде остава хвалбата за голѣмата грамотност на нашия народъ? И този оптимизмъ на каква почва е пустна въ корени и отъ где черпи той сокъ? Безспорно, само въ непознаването на въпроса.

Г-да народни представители! Азъ нѣма да се простирамъ обстойно по този въпросъ. Ще ви спомна само думитѣ, които казахъ отъ тази трибуна по поводъ внесеня отъ г-нъ министра на просвѣтата законопроектъ за приемане на слабѣти ученици въ IV и V класове на гимназиитѣ. Когато се говори за основното образование, което е единствено въ състояние да пробуди любовъ у детето къмъ науката, да му отвори очитѣ, да го тласне по единъ пътъ на духовно развитие; което единично подготвя утѣшнитѣ мѣже на науката и на изкуството, бъдещата гордостъ на България, не трѣбва да се изпуска изъ прѣдътъ, че същото това основно образование иска повече кредити за подобряване материалнитѣ, техническитѣ условия, при които то се провежда — да се създадатъ пансионати, да се даде храна, да се дадатъ учебни помагала, тетрадки и книги на децата, за да се освободятъ белни родители отъ кошмара на ежедневнитѣ левчета, които даватъ на децата, днесъ за туй, утре за онуй. Ако бедниятъ градски баща съ мъка понася това, вие можете да си представите какъ го посрѣща отрудениятъ и оголѣлъ селянинъ, който често пѣти нѣма пари за кибритъ въ къщи, а ходи отъ комшията да вземе въгленче, за да си запали огъня. (Ржкоплѣскания отъ лѣво) И простото селско дете, което може би крие въ себе си таланти, или което може да е дори гениално, трѣбва да мине презъ тази школа на науката, да бѣдатъ открити и развити неговитѣ способности, да бѣде насърчено и тласнато по пътя на науката и по пътя на изкуствата.

Ясно е, че съ недоброто организиране на първоначалното образование ние прѣсичаме пътя на маса способности, ние самоубиваме българското племе. Ако днесъ ние се гордѣемъ, и то заслужено, съ достойни представители на българското племе въ областта на науката, на поезията, на художеството и музиката; ако името на България се носи достойно по свѣта отъ нейнитѣ духовни представители, азъ си представявамъ какво би било, ако ние можемъ да използваме цѣлия онзи неизчерпаемъ резервоаръ отъ млади сили, отъ млади таланти, които днесъ при оскъдителнитѣ материални и технически условия и при недобре организираното основно образование гинатъ и пропадатъ, безъ да могатъ да се проявятъ.

Това за основното образование

Г-да народни представители! Ще засегна само с две думи въпроса за сръдното образование. Сръдното образование — това е ахилесовата пета на нашата образователна система, това е въпросът, който най-много занимава специалитетът, обществеността и лицата, които сж поставени на отговорни мѣста, да ръководят просвѣтата на страната. И този въпрос не е възникнал напоследък. Токущо г-н Омарчевски ви чете цитати отъ дневниците на III обикновено Народно събрание. Още тогава, когато сме имали само 6—7 гимназии, пакъ се е повдигалъ въпросъ за свръхинтелигенция. Този въпросъ особено остро се наложи въ съзнанието на българскиятъ управникъ, на българската общественостъ следъ войнитъ. Едни отъ противниците на широкото разпространение на сръдното образование, като аргументъ противъ него, издигаха лозунга, че гимназиитъ изхвърлятъ ежегодно хиляди интелектуални пролетарци, които, като не могли да намѣрятъ мѣсто на държавната транежа, се комунизирани, се революционизирани и ставали опасенъ елементъ за държавата. И като така, понеже държавата е застрашена — дайте да затворимъ гимназиитъ. Азъ не съмъ съгласенъ съ тая диагноза. Вѣрно е, че следъ войнитъ българската интелигенция масово нахлу въ дѣлнитъ организации, особено въ Комунистическата партия. Но тамъ не отиде службогонската интелигенция — дѣлникъ сме да направимъ тая констатация — защото тая интелигенция, която пълнеше редоветъ на Комунистическата партия, знаеше, че тази партия служби не раздава. Следователно, неоснователенъ е упѣкътъ срещу тази интелигенция, че като излѣзе отъ гимназиитъ, отива направо да търси служби. Службогонската интелигенция бѣше въ редоветъ на буржоазнитъ партия — тамъ хлупаше, тамъ натискаше. И тая констатация ще трѣбва да се направи.

Г-да народни представители! За да се пълнятъ редоветъ на дѣлнитъ организации отъ нашата интелигенция, причината е оная психоза, която се създаде презъ време на войнитъ и която създаде богата почва за могъщото разрастване на революционното движение, не само у насъ, а навсѣкжде въ свѣта.

Азъ смѣтамъ, че и днесъ страхътъ, че ние имаме голяма интелигенция съ сръдно образование и, следователно, ще трѣбва да се загрижимъ да спремъ този прирастъ на млади хора, които иматъ завършено сръдно образование, е неоснователенъ. Има още много да догонваме западнитъ страни; има още много да се учимъ, докато стигнемъ единъ достатъченъ процентъ на истински културни хора, свършили сръдно образование. Защото отъ 660.000 близо 700.000 деца, които следватъ основнитъ училища, едва 6.000 завършватъ гимназия. Това е единъ малъкъ процентъ.

Правейки тази констатация, разбира се, азъ не се опитвамъ срещу желанието да се реформира сръдното образование, като се даде една качественостъ на това образование; да не излизатъ отъ гимназиитъ само дипломирани хора съ съмнителна интелигентностъ, съ повърхностна култура, а хора добре подготвени. Но това не може да стане, г-да народни представители, съ мѣрките, които сж опитвани отъ ръководителитъ на българската просвѣта. Това не може да стане съ намаляване чрезъ изкуствени сръдства достъпа до гимназиитъ.

По този въпросъ азъ имамъ възможностъ да се изкажа, цитирайки наредбитъ закони на генералъ Радевъ и генералъ Йововъ и новитъ ограничения, които и сега сж въ сила, за следване въ гимназиитъ.

Г-да народни представители! Не е бележката, взета въ гимназията, която определя способноститъ на ученика. Азъ ви изтъкнахъ по-рано, колко много странични фактори има, които влияятъ върху бележката, която ученикътъ получава въ класъ.

Не искамъ да се повтарямъ, но не мога да устоя на изкушението по този въпросъ да цитирамъ полския есеистъ Желенски-Бой, който, разглеждайки въпроса за сръдното образование, за матурата, казва думи, съ които съмъ напълно съгласенъ. Макарь че съмъ врагъ на цитатитъ, ще си позволя да процитирамъ тия негови думи, защото сж интересни. Писани сж за Полша, но смѣтамъ, че странно допадатъ и прилѣгатъ и за България.

„И затова — казва той — ми се струва, че по въпроса за матурата и въобще по въпроситъ на просвѣтата не е достатъчно да обсъждаме формата; трѣбва да се проникне въ самата същина: трѣбва да правимъ разсѣмбѣтка на свѣстѣта, да разгледаме отблизо кумира на интелигенцията — сръдното образование; да отлѣзимъ това, което въ просвѣтата и нейнитъ атрибути има истинска обществена целесобразностъ и оправдание, отъ отживелицитъ, неспособното подражаване на нѣкогашната аристокрация, барьерата за осигуряване като наследство привилегии на една каста и гордо да я отлѣзимъ отъ другитъ. Виж-

далъ съмъ въ живота толкова увѣнчани глупци сръдъ „интелигенцията“ и толкова способни и интелигентни хора всръдъ необразованитъ, които затова именно сж въ положението на парии. И това ме убеждава, че въ днешната система за общественъ подборъ има нѣщо фалшиво, неотговарящо нито на истинскитъ сили, нито на нуждитъ на младата ни държава. Премахване преградитъ, улесняване достѣпа на всички дарби и наклонности, целесобразностъ на образованието — трѣбва да бѣдатъ ръководни начала. Повишаване достоинството на човѣка, достоинството на всѣка работа, а не изкуственото и понижаване съ разграбичения. Малко, мѣничко безкрѣвна болшевизация! Единъ ще бѣде спецъ по бактериология, другъ — по бояджийство, трети — по инсталиране електрически звънци, четвърти — по философия... Това е въпросъ на талантъ, желание, изборъ. Ала нѣма мѣсто за никакви обществени пропасти. Свѣтлина, уважение, хлѣбъ и сапуна за всички. А на останалото можемъ да се присмѣемъ...“ — Цитатъ отъ списание „Философски прегледъ“, год. X, кн. 3.

Разглеждайки въпроса за нашето образование, не мога да не се спра на въпроса за възнаграждението на нашитъ учители. Г-да народни представители! Вѣрно е, че въ настоящия бюджетъ, на Министерството на просвѣтата, който се предлага на нашето внимание, се предвиждатъ нѣколко милиона лева за увеличение заплатитъ на учителитъ. Но онова, съ което ние увеличаваме заплатитъ на народния учител, тия 50—60 л., които му даваме, и г-нъ министърътъ е съгласенъ, че е капка въ морето отъ нужди на народния учител. Това не може да задоволи неговитъ нужди, това не може да се почувствува на кантара на обеднитъ даскалъ, нѣма да окаже никакво влияние върху неговия бюджетъ, нито върху неговия общъ битъ. Вѣпрѣки констатацията, правена отъ тукъ, че бедниятъ български народъ прави единъ културенъ подвигъ, отлѣвяйки отъ своя скромнъ бюджетъ около 1 милиардъ лева за народна просвѣта, ще трѣбва да търсимъ сръдства да излѣкуваме тая гангрена, която трови образователното дѣло — много малкитъ заплати, които получаватъ учителитъ. Защото всички благородни напѣтствия, които могатъ да се даватъ отъ голямото мѣсто за една енергична, дѣлова, ударна работа въ училищата, ще останатъ само платонични пожелания, ако нѣмаме добре платенъ, възнаграденъ, обезпеченъ учител, единъ ентузиастиченъ, единъ истински творецъ на своя постъ.

Редомъ съ материалната осигуровка, която трѣбва да се даде на българския учител, ще трѣбва да му се гарантира и моралната свобода.

Г-нъ министре! Ако тукъ единъ бившъ министъръ на просвѣтата, единъ всеобщо уважанъ депутатъ отъ болшинството прави отъ тая трибуна констатацията, че днесъ българското учителство е поставено подъ единъ тормозъ отъ новото, назначаваното, командваното ръководство на Просвѣтния съюзъ, този въпросъ ще трѣбва да се сложи по-сериозно на Вашето внимание. Не е само г-нъ Пастуховъ, който го повдигна тукъ, на когото можемъ да правимъ упѣрки и съ резерви да приемаме неговитъ констатации. Ние нѣмаме основание да подозираме въ лична заинтересуваностъ или въ неприязненостъ къмъ това ръководство г-нъ Омарчевски. И само този фактъ, че тъкмо той излиза отъ тази трибуна и спира Вашето просвѣтено внимание на тоя въпросъ, трѣбва действително да ви накара да се замислите и да си зададете въпроса, дали наистина нѣма нѣщо гнило въ Дания. Азъ ще ви кажа само единъ случай. Завчера си ходихъ въ моя край и ми се оплакаха учители, че сръднициятъ директоръ въ село Борисово е уволненъ затуй, защото билъ кандидатъ въ опозиционната листа за изборъ на делегати за конгреса на Просвѣтния съюзъ.

Д-ръ Георги Славчевъ: Това е навсѣкжде.

Йорданъ Тодоровъ: Ама това е навсѣкжде, както казва г-нъ Славчевъ. Вие сте добросъвестенъ, г-нъ министре, и Вие ще можете да прецените, ако това е така — а то е безспорно тъй — дали учителътъ има свобода, каквато свобода претендиратъ, че има, назначенитъ водачи на Просвѣтния съюзъ, и дали тия водачи действително не сж узурпатори, както малко силничко ги нарече уважаемиятъ г-нъ Пастуховъ. Това е свързано и съ нравствената личностъ на учителя. Да кажемъ, че той е свикналъ съ глуда, съ мизерията, съ нищетата, съ нѣмането. Това единъ човѣкъ, уважаващъ себе си, по-лесно може да понесе, но моралниятъ гнетъ, обезличаването на неговата нравствена личностъ, пречупването му — това е страшно за понасяне. (Ржкоплѣскания) И ние ще трѣбва да освободимъ часъ по-скоро българския учител отъ този тежъкъ и незаслуженъ кръстъ.

Йосиф Разсукановъ: И да образува пакъ стария Български учителски съюзъ, навърно.

Йорданъ Тодоровъ: Г-да народни представители! Топкова за нашето първоначално и средно образование. Азъ обещахъ да бъда кратъкъ и смѣтамъ, че изпълнявамъ своето обещание.

Ще премина само съ две думи културнитѣ институти, за да се спра малко по-сбстойно на единъ въпросъ, който трѣбва да привлѣче вашето просвѣтено внимание. Трѣбва да направя една констатация въ полза на г-нъ министра, че той въ днешния бюджетъ можа да намѣри срѣдства за увеличаване помощта, която се дава на Българската академия на наукитѣ. Съ тая помощъ ще могатъ да видятъ бѣлѣ свѣтъ научнитѣ трудове на много ценни наши учени. Тая помощъ, макаръ и малко кѣсно, все пакъ иде да поправи едни разложени, които досега сѣ били напасяни на нашата обща култура. Защото мене ми е било мѣчно, г-да народни представители, беседвайки съ хора, посветили живота си за издигане културата на българското племе, да правятъ тѣжната изповѣдь, къмъ залѣза на своя животъ, че онова, което съ години сѣ събирани по всички библиотеки на Европа за България, за българската библиография, не могатъ да го отпечататъ, защото Академията на наукитѣ нѣма срѣдства. Имамъ предвидъ уважаемия д-ръ Никола Миховъ, всеизвестенъ библиографъ, единъ наистина рѣдко културенъ човѣкъ, който ми се е оплаквалъ, че за да види дѣлото си завършено, трѣбватъ му най-малко поне 5 години денонощенъ непрекъснатъ трудъ, за да може да коригира постоянно печатащитѣ се негови трудове. Това е така, а пакъ ние го гледаме по година да стои съ скръстени ръце и огромнитѣ материали, събирани по чужди библиотеки, да стоятъ непечелателни. Тоя голѣмъ капиталъ, който поколѣнията ще оценятъ по достойнство, стои неизползуванъ. Ето какво пренебрежение, какво престѣпление къмъ българската научна мисль досега е вършено. Нека върваме, че сега се поставя едно добро начало и не само тия трудове, които виждамъ, а и много други трудове на наши учени ще видятъ бѣлѣ свѣтъ, за прослава на българската наука.

Г-да народни представители! Ще се спра на извънучилищното обучение, за което се предвиждатъ известни кредити въ настоящия бюджетъ, но предвидъ на малкото време, което ми се дава, ще трѣбва да го мина галопъ. А на този въпросъ, който за прѣвъ пакъ се слага на разглеждане отъ тая трибуна, трѣбва да му се отиде малко повече време. Надѣвамъ се, че тия, които ще взематъ думата следъ мене, ще го разгледатъ въ неговата широта. Азъ само ще спомена, че ръководството, че организирането на извъншколското обучение на младежитѣ, нѣмащи възможностъ да завършатъ средно образование, да добиятъ една по-широка култура, трѣбва да бѣде повѣрено на здрави ръце и да бѣде освободено отъ всѣкакви чужди вѣния. Азъ искамъ да вървамъ, че това обучение нѣма да добие казненъ характеръ, че младежитѣ нѣма да се учатъ само да маршируватъ и да козируватъ, а ще имъ се даде общо образование, ще се запознаятъ съ българската история, съ българската култура, съ представителитѣ на тая култура, мртви и живи, защото тѣ заслужаватъ това. Всички опити, тая младежъ да мине подъ нѣкакви счупени кръстове или окръжени кръстове, трѣбва още въ началото да бѣдатъ задушени. (Ръкопѣкания отъ лѣво)

Българската младежъ нѣма нужда отъ подражания. Българската младежъ има вѣрно начертанъ пътъ отъ дейнитѣ на нашето освобождение, отъ нашитѣ възрожденици; тя трѣбва да бѣде обучавана и възпитавана само въ идеитѣ на възраждането, но, г-да народни представители, бързамъ да заявя, въ правително разбранитѣ идеи на възраждането, а не въ тѣхното изключено схващане и грабване отъ младежта на знамена, съвсемъ чужди на тия идеи.

Г-да народни представители! Остава да се спра само още на два въпроса. Единиятъ е за българския Народенъ театъръ. Спирамъ се на него затова, защото въ този бюджетъ стои почтената сума 14 милиона лева субвенция на Народния театъръ. Ако азъ споменавамъ тия 14 милиона, то е не защото ми се виждатъ много, не защото българската държава не трѣбва да харчи милиони за своя театъръ, но защото смѣтамъ, че тия милиони, които се даватъ, не отиватъ по своето предназначение. Говорейки за Народния театъръ, ние ще трѣбва да си поставимъ преди всичко въпроса: защо е създаденъ той; какви цели, какви задачи сѣ му поставени отъ неговитѣ създатели и дали той е единъ празенъ луксъ, мѣсто, където ще си даде среща софийскитѣ елити, следъ хубава вечеря, или е една думна

хозна потребъба не само на българина, но на човѣка въобще?

Г-да народни представители! Човѣкътъ отъ първитѣ стѣпки на своето социално смѣствуване е чувствувалъ тая потребъба, която задоволява чрезъ театъра. Театърътъ е миналъ презъ първобитнитѣ игри и стигналъ до голѣмия античенъ театъръ. И днесъ театърътъ продължава да смѣствува, затуй защото той отговаря на една духовна смѣчностъ на човѣка. Чрезъ театъра хората дирятъ вѣчнитѣ истини, които вълнуватъ човѣшката свѣсть, дирятъ пътя къмъ правдата и красотата, дирятъ себе си. Чрезъ националния театъръ отдѣлнитѣ народи и държави създаватъ своя национална култура и своя драма, която единствено може да тласне чрезъ магията на живото слово, развитието на народа, неговото правствено усвършенствуване и направяне годенъ за вѣчнитѣ истини и за откриването на красотата и на доброто.

Една отъ целитѣ на Народния театъръ е формулирана въ чл. 425 отъ закона за народното просвѣщение — създаването на българска национална драма и опера. Имайки предвидъ целта, за която е създаденъ Народниятъ театъръ, азъ казвамъ, че тия милиони — тѣ сѣ 14, а могатъ да бѣдатъ и 24 — които давае отъ скромния бюджетъ на българската държава, които вземаме отъ охлузенния грѣбъ на българския селянинъ и гражданинъ, не ми се зловидятъ, не биха се зловидели и на никого отъ васъ, ако тѣзи, които ръководятъ българския народенъ театъръ, имаха ясна представа за неговото предназначение — да бѣде разсадникъ на българската култура, създателъ на българската национална драма. Е добре, смѣствува ли това вѣщо, като програма, като вѣрно начертанъ път, по който неуклонно се върви? Не.

Българската драма, съ рѣдки изключения, не вижда сцената на българския Народенъ театъръ. И особено отъ когато той е ошастливенъ съ възглавяването му отъ г-нъ Владимиръ Василевъ, отъ тогава българската драма е бѣгала презъ прозорцитѣ на театъра. Защо става това? Защото липсва на този господинъ преди всичко съзнанието за предназначението на театъра. Защото той е наситенъ съ една омраза къмъ всичко българско, което може да се прояви извънъ неговата сфера на влияние и да израсте надъ него, за да не го засѣчи, защото той иска българската култура да почва отъ него и да свършва съ него. Тая констатация я правя не защото имамъ нѣкакво лично отношение къмъ г-нъ Василевъ. Нѣмамъ честта да се познавамъ съ него. Нито пакъ нѣкога нашитѣ патници сѣ сѣ препрѣчвали. Азъ не мога да мълча, когато чувамъ чѣла просвѣтена България, когато чувамъ артисти, когато чувамъ писатели, когато чувамъ компонисти и музиканти да се оплакватъ, че сѣ гонени, тормозени, преследвани, унижавани отъ този господинъ. И когато имамъ много данни въ досието си срещу него, азъ не мога да имамъ друго мнение, освенъ това, което ви казахъ.

Нѣкой отъ лѣво: Държавна необходимостъ!

Йорданъ Тодоровъ: Днесъ, за днесъ той се смѣта като такъвъ. — И ако ние се спираме повече на неговата дейностъ и му правимъ тая честъ да се занимаваме съ него, то е защото знаеме, че г-нъ министърътъ на просвѣтата има едно благосклонно, прекатено благосклонно отношение къмъ този господинъ.

(Председателското мѣсто заема подпредседателътъ Георги Марковъ)

Драганъ Кисковъ: Решитѣ е да го мисимъ.

Йорданъ Тодоровъ: Въ това нѣкой не може да ни убеди, защото у насъ нѣкой въпроси се решаватъ като че ли не по силата на логиката; нѣкои нѣща у насъ ставатъ съвсемъ алогично. Ти чакашъ, имайки известни предпоставки, крайниятъ резултатъ да бѣде такъвъ и такъвъ, а въ края на краищата той излиза съвсемъ другъ. Защо?

Деню Георгиевъ: По силата на симпатитѣ!

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звънъ)

Йорданъ Тодоровъ: Защото фактитѣ, които ние изнасяме, обвиненията, които ние депозирваме отъ тая трибуна срещу г-нъ Владимиръ Василевъ, не се подлагатъ на една безпристрастна преценка, а винаги има влияние и лично отношение. Азъ моля г-нъ министъра да ме извини, но това е моето убеждение и нѣма да бѣда честенъ човѣкъ, ако не го кажа открито. Знаея, че когато се заговори за дейността, за пакостната дейностъ на този господинъ, когато той почувствува стола подъ себе си разклатенъ, дойде министерската промѣна. Бѣше настрѣхнатъ, ко когато се спомена името на г-нъ Филовъ за министертъ на просвѣ-

тата, шапки се хвърляха нагоре от радост, г-нъ министре. Значи, правилно се преценява тоя личен елементъ, който е неизбеженъ симитникъ у насъ и който често пъти дава превесъ при решаване на единъ въпросъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Трѣбва да приключите.

Йорданъ Тодоровъ: Още нѣколко минути. — Азъ не съмъ врагъ на другарството. Напротивъ, адмирамъ онова топло чувство, което човѣкъ има къмъ човѣка, наречено другарство, което ни отдѣля отъ животиниѣ, отъ безсловесния свѣтъ. Но когато единъ човѣкъ заема високо, отговоренъ постъ, той ще трѣбва да бѣде приятелъ преди всичко на българската култура, а следъ това на г-нъ Василева. (Нѣкои отъ лѣво ржкоплѣската) И азъ все пакъ искамъ да вѣрвамъ въ онова, което на шега подметна нашиятъ колега г-нъ Кисювъ — че Владимиръ Василевъ ще освободи заеманото мѣсто. Имамъ смѣлостта да вѣрвамъ туй, защото, за честъ на нашата просвѣта, ние днесъ имаме за министъръ на просвѣтата единъ високо културенъ, всеобщоуважаванъ, а отъ мене адмириранъ човѣкъ. Казвамъ го открито. Азъ зная колко е труденъ пѣтътъ отъ личното приятелство до изпълнението на дълга, още повече когато тоя личенъ приятелъ е побързалъ да даде освѣтления на г-нъ министра. Благодарение на тия странични, едностранни освѣтления, Вашето убеждения, г-нъ министре, макаръ и добросъвестно, е въ полза на тоя господинъ.

Въ дебатитѣ по бюджета на просвѣтата въ бюджетарната комисия г-нъ министърътъ взема думата и защита г-нъ Василева. Нарече го единъ отъ най-културнитѣ човѣци на нашата страна, единъ отъ истинскитѣ създатели на българския Народенъ театръ. Ако последниятъ ималъ добро име, то се дължало на г-нъ Владимиръ Василева. И г-нъ министърътъ нападна анкетната комисия, обвинявайки я въ некомпетентностъ.

Мой дългъ е да се спра на тия положения и да се помисли да ги опровергая.

Азъ чувствамъ колко мъчна задача имамъ предъ себе си, когато имамъ изявлението вече на отговорния министъръ — че той държи за тоя господинъ. Той го вѣнцехвали и защитава.

Иосифъ Разсукановъ: Туй нѣщо не е казалъ никѣде.

Йорданъ Тодоровъ: Въ комисията го каза.

Иосифъ Разсукановъ: Не е казалъ, че го вѣнцехвали.

Йорданъ Тодоровъ: Не е казалъ, че го вѣнцехвали, но го вѣнцехвали.

Иосифъ Разсукановъ: Нищо подобно не е казалъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни) Г-нъ Тодоровъ! Моля Ви се, помнете се да завършите, защото времето Ви мина.

Йорданъ Тодоровъ: Най-после, ако е въпросъ за културността на г-нъ Василева, тамъ нѣма да споримъ, ще оставимъ други да му я отричатъ. Въ всѣки случай за неговата литературна дейностъ азъ ви препоръчвамъ — на тѣзи отъ васъ, които смъ пропуснали — да прочетете хубавата книга на проф. Гълъбовъ „Пакостната дейностъ на единъ литературенъ критикъ“. Тамъ ще намѣрите не само отрицателната дейностъ на тоя висококултуренъ човѣкъ, но ще намѣрите и истинския му мораленъ образъ, и го сравнете съ твърдението въ онова писмо, подписано, за съжаление, отъ много уважавани поети и писатели, че г-нъ Владимиръ Василевъ билъ единъ човѣкъ рѣдко волеви и високо нравственъ.

Драганъ Кисювъ: Той събка съ декларациитѣ, които иска отъ артиститѣ.

Йорданъ Тодоровъ: Азъ съмъ длъженъ да се спра на това явление въ нашия културенъ животъ, защото то наистина е рѣдко. Щомъ се надигна общественото негодуване срещу този господинъ и щомъ се намѣриха депутати да изпълнятъ своя дългъ, като станатъ изразители на общественото мнение, а не негови създатели, както се твърди въ това писмо, г-нъ Владимиръ Василевъ веднага организира своитѣ чиновници отъ театъра, подведомствени писатели, вдѣхна имъ съдържанието на това писмо, и Илийчо Воленъ погна писателитѣ, почна да тича отъ писателъ на писателъ да ги моли за подписитѣ имъ.

Никола Търкалановъ: Махленско свидетелство взема, де!

Йорданъ Тодоровъ: Не бѣше трудно да се събератъ подписитѣ на неговитѣ подведомствени чиновници и на неговитѣ сътрудници въ „Златорогъ“. Но има писатели, които не сж искали да подпишатъ това писмо, и много правилно. Тѣ сж схванали, че това е едно махленско свидетелство за честностъ и благонадежностъ, за правоспособностъ.

Но, г-да народни представители, трѣбваше ли на г-нъ Василева това махленско свидетелство?

Председателствуващъ Георги Марковъ: Много стана, г-нъ Тодоровъ!

Йорданъ Тодоровъ: Не е много.

Исифъ Разсукановъ: Стига за Владимиръ Василевъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Това е изгубено време.

Йорданъ Тодоровъ: Не е изгубено. Азъ смѣтамъ, че то е ползотворно. Азъ смѣтамъ, че трѣбва да се спра на тоя въпросъ, . . .

Председателствуващъ Георги Марковъ: Заклучете.

Йорданъ Тодоровъ: . . . за да не вземамъ думата по параграфитѣ. Още повече, че ние имаме декларацията на г-нъ министъра на просвѣтата, че по тоя въпросъ той ще се спре по-обстойно въ отговора си на критикитѣ по бюджета.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Достатъчно!

Йорданъ Тодоровъ: Ако самъ г-нъ министърътъ заяви, че ще се спре по-обстойно на този въпросъ, позволете на насъ, депутатитѣ, макаръ и по-накратко, да изпълнимъ нашия дългъ, защото когато по-рано инцидентно трѣбваше да говоримъ по тая въпросъ при разглеждане на извънредния бюджетъ, отъ тукъ (Сочи въ дѣсно) ми се викаше: чакай, ще дойде бюджетътъ на просвѣтата и тогава ще приказвашъ колкото щешъ. Сега да ми се отнема тая възможностъ, не бива.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Съобразете, че времето Ви изтече.

Йорданъ Тодоровъ: Азъ Ви благодаря, че ме търпѣхте досега, но Ви моля още за нѣколко минути, за да мога да се доизкажа.

Председателствуващъ Георги Марковъ: За нѣколко минути ако е, може. И все за Владимиръ Василевъ ли?

Йорданъ Тодоровъ: Не е въпросъ за Владимиръ Василевъ. Въпросътъ е за българската култура, за българския театръ, който обхваща въ себе си гордостта на българското племе, който, най-сетне, е свързанъ съ съдбата на онѣзи дейци, които работятъ въ този театръ.

Ние не можемъ, говорейки за Народния театръ, да не споменемъ за отношението на Василева къмъ творцитѣ на българското сценично изкуство — къмъ актьоритѣ. А не е тайна онова невъзможно, онова тиранично отношение, което си е присвоилъ този господинъ къмъ създателитѣ на българския Народенъ театръ. Ако Народниятъ театръ има своето хубаво име, заслугата за това не трѣбва да я припишемъ на г-нъ Василева, а ще трѣбва да я отдадемъ преди всичко на онѣзи артисти, които чрезъ силата на своя талантъ можаха да създадатъ блестящи сценични образи, съ които живѣе българскиятъ народъ, които можаха да създадатъ действително едно хубаво, блестящо име на българския Народенъ театръ. За тия труженици ние не можемъ да мълчимъ, когато се разисква бюджетътъ на народната просвѣта и когато се искатъ 14 милиона лева за Народния театръ.

Какво е отношението на тоя господинъ къмъ актьоритѣ? Той не разбира преди всичко сжщината на сценичното творчество. Да искашъ отъ артиста, отъ създателя на живота на сцената, отъ превъплотителя на живота, който гори на сцената, за да даде единъ мигъ на духовна наслада, единъ часъ на празнично опиянение на жадната за красота душа, за нравствено възвишаване, да искашъ отъ него да подписва унизителни декларации, това значи да бѣде той принизяванъ до нивото на обикновения чиновникъ, да бѣде третиранъ по-зле отъ чиновника, това

значи, както казахъ, да не се схваща същността и значението на сценичното творчество и на ролята, която артистът има като живъ елементъ въ Народния театър. Де е ставало това? Кой е дръзналъ да иска отъ артистите досега това? Ако така биха били третирани досега артистите, щѣхме ли да имаме голѣмитѣ имена на артисти, съ които се гордѣятъ голѣмитѣ народи? Щѣхме ли да имаме и голѣмитѣ имена, съ които се гордѣе нашиятъ Народенъ театър? Безспорно не. Ако артистите бѣха припизвани, тѣ щѣха да се обезличатъ, щѣха да се бюрократизиратъ, щѣше да стане това, което се цели сега: артистите да станатъ нравствени уроци, които ще трѣбва да превиватъ грѣбнакъ предъ всеилния директоръ, вмѣсто съ вдигнато чело, като принцове на духа, гордо да излизатъ на сцената на театъра съ съзнанието, че вършатъ една наистина културна работа.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Г-нъ Тодоровъ! Нѣколко минути поискахте, но и тѣ изминаха. По всичко личи, че нѣма да свършите скоро.

Йорданъ Тодоровъ: Г-нъ председателю! Позволете ми да изразя оня тормозъ, който чувствуватъ хората.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Не, моля Ви се. Дадохъ Ви малко повече време, дано заключите, но не заключихте. Давамъ Ви възможностъ и сега да заключите, но говорете по въпроса. Цѣлъ часъ говорихте. Достатъчно се разбра, какво искате да кажете.

Йорданъ Тодоровъ: Ще се спра още на малко.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Заключавайте.

Йорданъ Тодоровъ: Нека макаръ и малкото, което казахъ за българския артистъ, му бѣже истинската морална утѣха за онѣзи унижения, които той е принуденъ днесъ да търпи, съ надеждата и съ съзнанието, че артистътъ въ борбата за освобождението си не е самъ и че будната българска общественостъ и културнитѣ дейци въ тая страна сѣ съ него. (Ржкоплѣскания)

Понеже става въпросъ за компетентността на г-нъ Владимиръ Василевъ и се твърди, че той е рѣдко компетентенъ въ областта на сценичното и драматичното творчество.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни) Г-нъ Тодоровъ! Стига.

Йорданъ Тодоровъ: Ама моля Ви се, г-нъ председателю.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Вие обещахте, че ще завършите, а не завършвате. Правилникътъ ми забранява да Ви дамъ повече време. Това първо, и второ — виждате, че народното представителство се отегчава, като го занимавате съ тоя въпросъ. Достатъчно ясно очертахте становището си.

Йорданъ Тодоровъ: Азъ се съмнявамъ дали народното представителство се отегчава. Виждамъ, че има само двама-трима души, които могатъ да се отегчаватъ, но то не е защото речта ми е безпредметна, или затуй, че се спирамъ на единъ въпросъ, на който не заслужава да се спра, а защото тѣ иматъ parti pris по тоя въпросъ. Тѣ може и да не слушатъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Приключете по бюджета.

Никола Контевъ: За ахилесовата пета на нашата образователна система, срѣдното образование, отдѣли петъ минути, а за Владимиръ Василевъ отдѣляшъ 35 минути.

Йорданъ Тодоровъ: А бе, г-нъ Контевъ! По тоя въпросъ нѣмашъ думата. Ти можешъ да приказвашъ за джандаритъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни) Заключавайте.

Йорданъ Тодоровъ: Понеже се изтъква, че Владимиръ Василевъ е особено компетентенъ въ тая материя, азъ съмъ длъженъ да цитирамъ само единъ не по-малко компетентенъ отъ него поне — бившиятъ главенъ диригентъ на Народната опера Адамъ Должицки. Той пише: (Чете) „Неговата дребнавостъ и некомпетентностъ достигна до-

тамъ, че той започна да се бърка въ всѣкидневната работа на главния диригентъ“.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Йорданъ Тодоровъ: Това го казва Адамъ Должицки, който сега е главенъ диригентъ на Варшавската опера, единъ диригентъ съ свѣтовна известностъ. Но той бѣше подцененъ отъ г-нъ Владимиръ Василевъ, защото Владимиръ Василевъ е надъ всичко. Неговата компетентностъ отива дори по-далече отъ компетентността на специалната анкетна комисия, която се занима съ поредикитѣ въ Народния театър и която изрично споменава, че голѣмъ дълъ вина за съществуващия хаосъ въ Народния театър и за упадѣка въ неговата художествена стойностъ носи Владимиръ Василевъ. „А — казва г-нъ министърътъ — тия хора сѣ некомпетентни“. Кои сѣ тѣ? Председателътъ на Писателския съюзъ, Добри Немировъ. Следъ това другъ единъ директоръ — на Музикалната академия. Третиятъ? „Нѣкакъвси писателъ Вълчановъ. Тѣ не сѣ компетентни да се произнасятъ по тая работа!“

Добре. Да чуемъ тогава пѣкъ мнението на компетентни лица, да чуемъ мнението на Адамъ Должицки, да чуемъ накратко и мнението на организацията на българскитѣ музиканти. Тѣ сѣ организирани въ своя федерация. Да чуемъ какво казватъ тѣ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Йорданъ Тодоровъ: Това сѣ становища на най-компетентнитѣ институти, които могатъ основателно да се произнесатъ по тоя голѣмъ въпросъ. Ако анкетната комисия не е компетентна, тогава вижте какво ви казватъ тия господа.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Г-нъ Тодоровъ! Заключете по общата политика на министерството. Оставете тия въпроси. Времето Ви изтече, азъ Ви дадохъ възможностъ да завършите, а Вие не завършвате.

Иосифъ Разсукановъ: Г-нъ Тодоровъ! Оставете г-нъ Никола Търкалановъ да говори по тая материя!

Председателствуващъ Георги Марковъ: За да не ставатъ скандали, завършете.

Йорданъ Тодоровъ: Азъ съмъ врагъ на скандалитѣ. Защо Вие, г-нъ председателю, не искате да спестите малко време на Народното събрание? Азъ Ви заявявамъ, че ще устоя на думата си, и по параграфа за Народния театър нѣма да вземамъ думата. Иначе, ако сега ме принудите да спра наполовина, ще взема думата по параграфа.

Председателствуващъ Георги Марковъ: Ваша работа е когато искате да вземете думата, но сега заключете.

Йорданъ Тодоровъ: Въ всѣки случай мене ми се отнема възможността да ви процитирамъ мненията на действително компетентни лица и организации, които мнения сѣ съкрушителни за компетентността на г-нъ Владимиръ Василевъ. Затова азъ ще кажа само две думи. Ако най-после той може да претендира, че е компетентенъ да ръководи българската драма, българския драматиченъ театър, нека освободи поне българската опера, защото за мене е отъ най-съмнително естество неговата компетентностъ въ тая областъ, г-не министре, и защото тая материя е уредена съ единъ законъ, който казва, че Народната опера има свой отдѣленъ директоръ. Трѣбва, най-после, да бѣдатъ изпълнени постановленията на тоя законъ — ако не за друго, то поне за да се премахне половината отъ злото въ Народния театър, да се освободи поне Операта отъ опекуството на тоя господинъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Йорданъ Тодоровъ: За нещастната българска драма, за българскитѣ драматични творци заслужава да се кажатъ две думи. (Петко Стайновъ се смѣе) — Г-нъ Петко Стайновъ! Извинете, че Вашиятъ приятелъ е подложенъ на единъ такъвъ анализъ, но какво да правя. Азъ изпълнявамъ единъ дълъгъ.

Председателствуващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Йорданъ Тодоровъ: Остава да кажа още две-три думи. Заявявамъ, въ всѣки случай, че г-нъ Владимиръ Василевъ е въ противовѣсъ на прямото назначение на театъра — да

съдейства за създаване на българска драма. Той и прѣдъ, той я убива, мѣрейки „нищожния“ български писател съ голѣмия свой масштаб, съ голѣмитѣ свои естетически изисквания. Той не намира нито една българска драма достойна за българската сцена. Азъ нѣма да правя апология на българската драма. Азъ зная, че тя е въ своето начало. Но ще трѣбва да признаемъ, че има сериозни онити въ това поле, които заслужаватъ да бъдатъ насърчени, има драми, които трѣбва да бъдатъ поставени съ любовъ на българската сцена, за постановката на които трѣбва да бъдатъ харчени пари, и да бъдатъ изнасяни отъ най-добри артистични състави. Защото драмата, като особено родъ художествено творчество, е най-трудниятъ видъ творчество.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Йорданъ Тодоровъ: Тя е синтезъ на всички изкуства. Тя е плодъ на дългъ творчески процесъ. Тя не се създава случайно. Тя не иде на готово, тя се създава въ процеса на сценичното творчество.

Народниятъ театръ трѣбва да подаде бавническа ръка на всички онѣзи, които работятъ въ това поле, да ги насърчи, да отвори вратитѣ си за българската драма, за да можемъ да се похвалимъ въ единъ близъкъ день съ достойна и хубава българска драма. Защото, г-да народни представители...

Председателстващъ Георги Марковъ: (Силно звъни) Стига! Изтече Ви времето!

Йорданъ Тодоровъ: Г-да народни представители! Азъ не бихъ се уморилъ да говоря на тая тема, защото има прости истини, които сж най-мѣчно достъпни за съзанието на хората, а истината е, че чрезъ драмата ние ще служимъ най-добре на българския народъ, и давайки му свѣтли примѣри за подражание, изнасяйки му лоши примѣри за охуляване, ние ще работимъ за неговото културно издигане. И ако единъ день свѣтътъ ще си спомни за България, той ще си спомни само отъ произведенията на творцитѣ на българската писменостъ, на българското изкуство, а нѣма да си спомни нито за мѣтъ, нито за Василевъ. Онова, което е безсмъртно творение, то ще говори за България. Не трѣбва да отвръщаме погледа си отъ пята въ вѣковетѣ, който ни предстои, и ще трѣбва този пътъ да го разчистваме за българското племе. Защото вѣрваме въ творческитѣ способности на българския народъ и не можемъ спокойно да гледаме, когато тия творчески възможности се снѣватъ и се пресушаватъ.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Йорданъ Тодоровъ: Заклучавамъ.

Председателстващъ Георги Марковъ: Какво заключавате! Обещавате, но не изпълнявате. Азъ не мога да правя пазарлъци!

Йорданъ Тодоровъ: Минавамъ на последния въпросъ.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни) Заклучете мисълта си и слѣзте отъ трибуната, за да не стигаме до скандалъ.

Йорданъ Тодоровъ: Излишни сж скандалитѣ. Ако нѣмаме прецедентъ съ другъ народенъ представителъ, на който се даде свободата да говори повече отъ единъ часъ, азъ не бихъ стоялъ на трибуната нито една минута.

Председателстващъ Георги Марковъ: Какво да правя? Правилникътъ е ясенъ.

Йорданъ Тодоровъ: Но този правилникъ еднакво е задължителенъ за всички. Този, който слѣзъ преди мене отъ трибуната, и той трѣбваше да се подчини на сѣщия правилникъ. Г-нъ Омарчевски, обаче, говори повече. Азъ не искамъ да се ползувамъ отъ този прецедентъ, но нека ми се даде възможностъ да кажа още нѣколко думи и ще приключа.

Председателстващъ Георги Марковъ: Добре.

Йорданъ Тодоровъ: За Народния театръ нито дума повече. Азъ смѣтамъ, че само бѣло съмъ засегналъ този въпросъ, макаръ, че ние сме дължени, г-да, за да не се свѣнимъ, когато носимъ името „културни хора“, да му отдѣлимъ повече време и да му отдѣлимъ по-голѣмо внимание.

Спирамъ се на последния въпросъ — Народниятъ театръ да извинява.

Председателстващъ Георги Марковъ: Направете заключението си.

Йорданъ Тодоровъ: Заклучавамъ — Г-да народни представители! Когато говоримъ за българската култура, за българската просвѣта, ние не можемъ да отминемъ мълкомъ и творцитѣ на тая култура, носителитѣ на тази просвѣта. Думата ми е за хората на изкуството: художници, писатели и артисти, особено за писателитѣ и художницитѣ. Г-да народни представители! Ние сме сезирани отъ г-нъ министъра на финанситѣ съ законодателни предложения за даване единократна посмъртна помощъ на семейството на скулптора Шиваровъ и пенсия на семейството на покойния писателъ Йовковъ. Въ мотивитѣ къмъ тѣзи законодателни предложения се казватъ горчиви истини, които азъ съмъ длъженъ да ви напомня. Така, напр., въ мотивитѣ къмъ предложението за отпускане посмъртна помощъ на семейството на скулптора Шиваровъ се казва: „И както неумолимо диктува българската действителностъ за всички онѣзи, които се занимаватъ съ изкуство, Шиваровъ умрѣ, като остави семейството си безъ срѣдства дори да го погребатъ прилично“ — една констатация страшна, една констатация, която трѣбва да ни накара да се замислимъ. Тая сѣщата констатация въ другъ вариантъ се повтаря въ мотивитѣ къмъ законодателното предложение за отпускане пенсия на семейството на писателя Йовковъ. Ако спирамъ вашето внимание на тия две работи, г-да народни представители, то е, защото искамъ да направя констатацията, че отъ тѣзи, които ръководятъ българската култура, българското просвѣтно дѣло, не се прави достатъчно за пълния разивътъ на тази култура, на тази просвѣта, че за творцитѣ на художествени ценности, за нашитѣ писатели, за нашитѣ художници, българската държава си спомня само тогавъ, когато ги понесатъ къмъ гробищата или когато тя трѣбва да отпуща пари за погребение и за пенсия. А когато тѣ сж живи, между насъ, ние ги отминаваме съ пренебрежение, ние нехаемъ къмъ тѣхното дѣло, ние не искаме да знаемъ при какви лоши условия сж поставени да работятъ тия творци, а само ги мѣримъ съ широкитѣ си изисквания за голѣми художествени творби. Този въпросъ ще трѣбва да спре просвѣтеното внимание на всички ни, защото е късно и безплодни съзиди сж да оплакваме смъртта на единъ Йовковъ или на който и да било български писателъ, следъ като приживе сме били спрямо него нехайни. Българскиятъ писателъ е далъ доказателства, че може да създава ценности, че може да дава творби, съ които народътъ да се гордѣе, които безъ стѣснение да показваме въ чужбина, за да изтъкваме нашия духовенъ, нашия културенъ прирастъ. Е добре, г-да народни представители, този писателъ живѣе и работи въ пълна мизерия; денемъ, като всички насъ, той работи отъ сутринъ до вечеръ за изкарване на насмичия; вмѣсто следъ това да вкуси отъ сладостта на почивката, вмѣсто да си позволи развлѣчение и отдихъ, той седи на своята работна маса.

Председателстващъ Георги Марковъ: Г-нъ Тодоровъ! Почитанията на всички ни къмъ писателитѣ и къмъ всички заслужили, но Вашето време отдавна изтече. Вашето обещание бѣше, че още много малко ще говорите, за да приключите, а вие се разпростирате нашироко. Ако продължавате още, ще Ви отнема думата. Моля Ви, приключете.

Йорданъ Тодоровъ: Приключвамъ. Нѣма да говоря повече за материалнитѣ условия, при които работятъ тѣзи нещастници — писателитѣ. Българскиятъ писателъ може още дълги години да живѣе съ своя гладъ, съ своята мизерия — той и това ще понесе, но се върши престѣпление къмъ българската култура, когато, извънъ тежкитѣ материални условия, при които поставяме българския писателъ да работи, ние му туряме и една съ нищо неоправдана цензура надъ неговитѣ вдъхновения. Ако цензурата, упражнявана по вестницитѣ и списанията, носи поражения въ общественния животъ, тя е смъртоносна, тя е гибелна, когато се упражнява надъ художествената литература. Свободата на творчеството ще трѣбва да бѣде гарантирана отъ всѣкаква цензура, защото тегне ли още въ процеса на създаването, на зачатнето на художествената творба кошмарътъ на цензурата, пейниятъ желѣзенъ корсетъ стѣга ли тая творба, тя още отначалото се зачева хилаво и хилаво се ражда. Давате ли си вие смѣтка какви поражения въ полето на българската култура нанасяме, като туримъ още тая цензура?

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни) Г-нъ Тодоровъ! Правя Ви последно предупреждение да свършите. Иначе ще вдигна заседанието.

Йорданъ Тодоровъ: Само две минути и свършвамъ. — Азъ нѣмамъ удоволствието да се покажа врагъ на цензурата, но ако е станало банално да ругаемъ срещу тая цензура, ако не се минава день, съ поводъ и безъ поводъ, да протестираме срещу този режимъ на цензура, на потъпкване народните права, защо този въпросъ още не се разрешава, защо се бави внасянето на законопроекта за печата? Какво би станало ако мълчехме и ако се отдалѣхме на платоническиятъ обещания на правителството, че ще внесе законопроектъ за печата? Цензурата е атакувана и отлѣво и отдѣсно, де по-искрено, де съ иѣкакви смѣтливости да минемъ за напредничави. Но да атакуваме цензурата, а да гласуваме кредититъ за цензурата, това значи, да нѣма нужда азъ отгукъ да снемамъ известни маски — маските сами падатъ. Дайте свобода на творчеството, дайте свобода на мисълта, вървайте въ родолюбието, въ добритъ чувства на всички ратници на перото — тѣ сж не по-малко добри българи отъ онѣзи, които търгуватъ съ патриотизма си — и тѣ ще дадатъ прекрасни образи за честъ и слава на отечеството. (Ражоплъскания отъ дѣво)

Председателствувашъ Георги Марковъ: Има думата народниятъ представителъ — г-нъ Петко Костовъ.

Петко Костовъ: (Отъ трибуната. Чете) Г-да народни представители! Вземайки думата по бюджета на народното просвѣщение, заявявамъ, че ще засегна главно два въпроса: първо, дѣлото на учителя — неговата училищна и извънучилищна дейность — и неговото материално положение и, второ, археологичното дѣло въ България. Азъ мисля, че мога да кажа нѣколко думи по тия два въпроса, защото, като скроменъ деятелъ по археологичното дѣло въ провинцията днесъ и като учителъ нѣкога, въ миналото, съмъ ималъ възможность да се запозная съ тѣхъ донѣкъде.

Г-да народни представители! Въ всѣко по-сложно културно обществено сѣществуватъ най-разновидни организации за постигане на опредѣлени цели и задачи. Безспорно, икономическитъ организации заематъ въ всички напреднали културно държави първо мѣсто въ обществената структура, защото борбата за сѣществуване, която се изразява въ най-сложни форми въ човѣшкия родъ, намира изразъ именно чрезъ тѣхъ.

Като се вгледаме внимателно въ общественитъ движения съ предимно икономически характеръ, създадени вследствие слабостта на отдѣлния индивидъ да се самозапази и преживѣе самостоятелно, ние ще отбележимъ, че една отъ най-раннитъ прояви въ тази областъ у насъ следъ освобождението се явява учителското движение, което изгради и подходяща организация — Учителския сѣюзъ. Сравнително по-ранното зараждане и организационно оформяване на учителското движение има своитъ общественни основания. Учителството още въ първитъ години следъ освобождението образуваше една значителна професионална групировка, доста издигната въ умствено и нравствено отношение, поради самия характеръ на неговия трудъ. Повикано да работи надъ сложната задача да създава и да издига общественото образование и възпитание при най-примитивни трудови условия, при слабо материално възнаграждение, несигуренъ стабилитетъ и пр., всичко това извика у него социалното чувство на солидарность и взаимопомощъ и го тласна къмъ организиране, сплотяване, сдружаване.

Разбира се — подчертавамъ това — организираното учителство още отъ началото на своето професионално обособяване и до днесъ си поставя и преследва не само гореказанитъ цели и задачи, но то ясно и съ пълно съзнание за дългъ и отговорность предъ народъ и родина е работвало и за умственото и нравственото повдигане на народа си, за прогресивното развитие на учебното дѣло — задачи, произлизащи направо отъ социално-етичното естество на неговия трудъ, като общополезна и необходимъ въ най-широкъ смисълъ на думата.

Като всѣко ново движение, носещо въ себе си маса проблеми за идейно и практично разрешаване, първитъ си крачки учителското движение прави по-възбудено, по-колебливо. Животътъ и дейността му отначало се движатъ въ силни и широки амплитуди. То живѣе и сѣществува вѣобще като единъ пълненъ съ жизнена енергия колективенъ младежъ, който не мисли да пести енергията си, а само гледа ентузиастично къмъ поставенитъ цели и задачи. И макаръ че въ тия идейни и практични, външни и вътрешни борби и стѣжкования се изхабиха доста сили въ миналото, пропиѣхъ се доста много ценности, то сѣщитъ пъкъ спомогнаха да се уяснятъ много въпроси отъ теоритиченъ и практиченъ характеръ, осъществиха се много частични проблеми, които образуватъ и днесъ съдържанието и общитъ цели на учителското движение.

Българското учителство има свой характеръ като обществена организация. Всѣко ново време носи и нови проблеми, нови обществени и професионални задачи, които изискватъ нова ориентация, ново обсъждане, ново разрешение. Често пжти тѣзи нови условия сж докосвали учителското движение и благоприятно, и болезнено.

Отъ друга страна, животътъ, който живѣе днесъ културното човѣчество, е много по-комплициранъ, отколкото преди. Тази дисхармония се отразява зле върху духовната и стопанска култура. Най-зле, обаче, тя се отразява върху правилното развитие на образованието и възпитанието, съ които най-интимно сж свързани училището — символътъ на сѣщинската култура на едно общество — и „душата на училището“, учителятъ. А щомъ това е така, то обяснимо е защо и днесъ, когато цѣлото учителство е обединено въ единъ сѣюзъ, Сѣюзътъ на просвѣтитѣ служителъ въ България, то продължава да работи и неуморно и системно за постигането на тѣй поставенитъ предъ него професионални и културнопросвѣтни задачи, съ огледъ реалнитъ нужди, съ огледъ условията, при които живѣе, съ огледъ на онѣзи, които му сочи професионалното движение като най-подходящи и най-целесъобразни, споредъ даденитъ условия.

Уважаеми г-да народни представители! Стара истина е, че училището е символъ на истинската обществена култура, а учителятъ — символъ на истинското училище. Голѣма истина е тая, казана и подкрепена отъ единъ педагогъ: „Кждето учебното дѣло е упаднало, то е упаднало чрезъ учителя, а кждето се е издигнало, това се дължи пакъ на учителя“. Съ това бележитиятъ педагогъ не иска да каже, че материалниятъ и количественъ упадъкъ въ училищната система се дължи изключително на учителя, но все пакъ, ако той е лишень отъ професионалната свобода и е съ сломенъ характеръ, ако не е осигуренъ достатъчно материално и служебно, то резултатитъ отъ неговата дейность не ще бждатъ задоволителни. Защото „дидактическата сила на учителя дейа въ силата на неговия характеръ“. Душевното настроение и характерътъ на учителя даватъ тонъ и насока на неговата учебновъзпитателна работа. Само онзи учителъ може да твори бъдещето на своя народъ, който е духовно издигнатъ и оставенъ да работи спокойно. Иначе, въпрѣки всички най-добри пожелания и намѣрения, въпрѣки волята му, всичко ще се руши въ неговитъ ръце, всичко ще носи отпечатъка на неговото страдание и оскърбено сърдце, на неговия неспокоенъ и незадоволенъ духъ. А за да се заздрави днесъ общественитъ духъ, да се подготвятъ добри условия за обществено обновление и издигане и бъдещо преуспѣване на народа ни, необходимостта изисква едно справедливо оценяване и третиране на всички учителски искания и стремения, свързани съ неговото материално и служебно положение, съ неговото самообразование и работата му извънъ училището. Ако учителството е по-добре задоволено въ своитъ професионални искания, то ще се издигне по-високо и ще създаде и по-свършена образователна работа. И обратното, ако обществото бжде издигнато духовно на по-висока степенъ, не само ще се разширятъ образователнитъ нужди, но това общество сжко ще се отнася по-сериозно и грижливо къмъ организацията на образованието и, по-специално, къмъ работницитъ въ тази областъ — учителитъ.

Въ реалния животъ най-болезнено се чувствува незадоволането непосредственитъ нужди, които засѣгатъ сѣществуването на учителя и неговото семейство. Въпросътъ за материалното възнаграждение на учителя и днесъ, както и въ миналото, продължава да занимава както учителството, така и ръководнитъ фактори. И този въпросъ не ще сѣззе отъ сцената на учителскитъ професионални искания дотогазъ, докогато не бжде разрешенъ въ духа на новото време, въ духа на справедливостта.

А това не е нито невъзможно, нито непостижимо. Искане се само добра воля, искреностъ и устояване твърдо на общията, които се даватъ отъ страна на всички онѣзи, които сж поставени да решатъ и се грижатъ за учебното дѣло и за учителя.

Въпросътъ за самообразованието и културното издигане на учителя никога, сжко така, не е преставалъ да го интересува и да го възпуща. Като върхенъ силъ на своя народъ и въдохновенъ и достоенъ неговъ водачъ, той непрестанно се стреми къмъ духовно усъвършенствуване и винаги е поддържалъ своето съзнание будно. Той никога не ще остави да бжде засипанъ съ сивата пенелъ на преминалитъ години; той никога не ще остави, щото времето съ своя непрестаненъ бѣгъ напредъ да го задмине и по този начинъ да бжде свидетелъ на своето преждевременно духовно погребение и забвение.

Закърменъ съ идеалитъ на възрожденцитъ отъ предосвободителната епоха. Поелъ съ радостъ на своитъ плещи огромна извънучилищна дейностъ, той навсѣкжде, споредъ особенитъ условия и нужди, стои на първо мѣсто всрѣдъ народа, отдаденъ предано къмъ трудъ, съ апостолски идеализъмъ и себеприщание. И едва ли гукъ-тамъ само, за всички този свой огроменъ трудъ, получава нѣкакви особени награди. Но нека не се забравя, че той, учителътъ, иска не само неговитъ нужди достойно да бждатъ преценени, но и неговата работа да получи обществено признание. Следъ като дава всичко за обществото, за народа си, той иска, като своя най-законна награда, да бжде правилно и по достоинство прецененъ неговиятъ трудъ, да му бжде засвидетелствувано вниманието и зачитането, които му се падатъ.

Много и сложни сѣ, г-да народни представители, проблемитъ, свързани съ учителя и неговото дѣло. Пристъпвамъ направо къмъ най-важнитъ въпроси, свързани съ тѣхъ, като ще се постарая да хвърля обилна свѣтлина, безъ да ми служатъ като материалъ за красноречие.

Въпрѣки направенитъ увеличения на кредити напоследъкъ, на много мѣста и днесъ учителътъ води отдѣления и паралелки претѣпкани съ деца. При продължително наблюдаване училищната действителностъ ясно се вижда резултатътъ отъ многолюднитъ паралелки: бледни, изпити лица на ученици, живѣещи въ прахъ, разваленъ въздухъ, изпарения, чести заболявания и пр. и пр. Това дотукъ засѣга само въпроса за физическото здраве, но съ него неразривно е свързанъ и въпросътъ за духовното и моралното здраве. Голѣмиятъ класъ мѣчно може да се овладѣе за работа. Липсва контролъ, провѣрка на знанията, оценката е случайна, погрѣшна. Явява се неминуемо конфликтъ между учители, ученици и родители — морални поражения съ тежки отгласи.

Работното време на учителя. Обществото и отговорнитъ фактори въ миналото и днесъ, съ малки изключения, ценятъ работата на учителя не по качеството ѝ, а по нейното количество. Работното му време се ценя съ броя на седмичнитъ му часове — по 22-24-26 часа за гимназиалнитъ учители и по 26 и 28 часа за първоначалнитъ и прогимназиалнитъ учители. Презъ всичкото останало време отъ седмичната, респективно деня, счита се, че учителътъ е свободенъ, безъ да се държи сметка, че той преглежда писмени работи, произвежда изпити, готви лекции, урежда забави, ръководи ученически дружества, завежда класъ или отдѣление, ученически библиотеки, кабинети и музеи, посещава ученическитъ квартири, участвува въ разни комисии, ръководи ученически екскурзии, организира и ръководи празненства, готви сказки и реферати и пр. и пр. Само оня държавенъ служител, канцеларистъ, който е билъ нѣкога и учителъ, знае каква енергия се хаби въ единъ учебенъ часъ на крака, между класъ или отдѣление съ 50-60 чифта очи и уши, и въ единъ канцеларски часъ, презъ който чиновникътъ седи и работи при тиха и спокойна атмосфера.

Извънучилищна дейностъ. За нея държатъ всички, защото учителътъ е учителъ не само на малкитъ, но и на голѣмитъ. Пише му се дори въ атестацията всѣка година отдѣлна бележка за тази дейностъ. Учителътъ най-добре познава скърбитъ, радоститъ и теглата на народа. Той ги преживява въ най-близкитъ допиръ съ народа и ги чувствува най-близко до сърдцето си. Затова многоотрадна и многолика е неговата извънучилищна дейностъ. Той основава и ръководи читалища — тѣзи могъщи фарове, които прѣскаятъ обилна свѣтлина въ тъмата на селото и малкитъ паланки. Ами кооперациитъ — тѣзи гнѣзда на стопански и икономически подеи — кой ги създава, крепи, насърчава, импулсира, ръководи? Кой работи неуморно за създаване на ученическитъ трапезарии — тѣзи здравни огнища за децата, въ противовѣсъ на мизерията и болеститъ? Не е ли учителътъ, когото ще видите често пѣти съ лъжица въ ръка да приготвя самъ яденето на своитъ палавници? Кой е неуморниятъ стражъ на детскитъ лѣтoviща, които всѣка година се увеличаватъ, засилватъ и обещаватъ да изиграятъ голѣма роля за тѣлесното и духовното развитие на децата? — Пакъ учителътъ. Кой е създателътъ на многобройнитъ училищни градини, които красятъ училищнитъ дворове и подпомагатъ обучението? Хорове, свѣтски и църковни, вечерни и празнични училища, ученически утра, забави, вечеринки, балети, оперети — кой ги организира и ръководи? Кой е борецътъ съ алкохола, хазарта — тѣзи злини, които тровятъ и убиватъ цѣли семейства? Кой ръководи туристическитъ дружества, членовеи на които бродятъ изъ роднитъ поля и балкани, обикватъ ги и обикватъ и България? — Пакъ учителътъ.

Освенъ това, учителътъ има и други тегоби и задължения, които не искамъ да казвамъ тукъ, защото сѣ твърде много. Не зная дали ще се намѣри човѣкъ, който при това освѣтление да не признае, че всичко онова, което се дава на учителя за неговата колосална работа въ училището и извънъ него, е нищожно, дори нечовѣшко. Трѣбва веднажъ завинаги да се разбере отъ обществото и държавнитъ фактори, че не само строителитъ на материалната култура, не само тия, що събиратъ данѣци, що раздаватъ правосъдие, що готвятъ отбраната на отечеството, що организиратъ съобщенията, що работятъ изъ банкитъ, били тѣ държавни или частни, но и тия, що зидаатъ духовната култура на държавата, що създаватъ самата държава чрезъ младитъ поколения, заслужаватъ внимание и трѣбва да иматъ еднакви права съ останалитъ държавни служители. (Рѣкоплѣскания)

Крайно време е вече да се разбере, че искането на учителя да бжде изравненъ по заплата съ неговитъ братя отъ другитъ ведомства, които иматъ еднакъвъ съ него цензъ и прослужени години, е напълно справедливо.

Ето какво говори, г-да народни представители, езикътъ на цифритъ. Чиновникъ въ Българската народна банка съ срдѣно образование, безъ класъ, заемащъ най-низшата служба, получава чиста месечна заплата 3.448 л. А учителската двойка — първоначални учители, често пѣти раздѣлени — безъ повишение, получава чиста месечна заплата 3.257 л. — единиятъ 1631 л., а другиятъ 1626 л.

Другъ примѣръ. Учителъ-практикъ, съ срдѣно образование, въ механоелектрическо училище, подъ ведомството на Министерството на търговията, има основна заплата 2.350 л. — т. е. точно толкова, колкото получава единъ прогимназиаленъ учителъ полувишистъ. Следъ 5-годишна служба учителътъ-практикъ се подлага на изпитъ върху материята, която преподава и която е изучавалъ въ сщѣто училище, и при успѣшното му издържане получава автоматически заплата 2.860 л. Следъ още 5 години служба, следъ втори изпитъ, подобенъ на първия, при издържането му получава 3.340 л. заплата — т. е. толкова, колкото получава единъ гимназиаленъ учителъ. Тази заплата е все основна. За всѣки 6 прослужени години има по 250 л. на класъ. Така че учителътъ-практикъ съ срдѣно образование, следъ 12-годишна служба, получава чиста месечна заплата 3.651 л. А първоначаленъ учителъ съ сщѣто образование и прослужени години получава чисти 2.080 л. Изчисленията сѣ за семейни учители.

Има твърде много такива примѣри, които не искамъ да ви привеждамъ, за да не ви отегча, г-да народни представители!

Въ това отношение, обаче, азъ виждамъ, че въ сегашния бюджетпроектъ на Министерството на народното просвѣщение е направено нѣщо, както по отношение броя на учителитъ, така и по отношение на заплатитъ имъ. Това е твърде отранно. Нека и въ бждеще да се върви по сщѣния пѣтъ, за да можемъ да задоволимъ що-годе нашитъ учители.

Свършвамъ, г-да народни представители, съ първия въпросъ и преминавамъ къмъ втори въпросъ — археологическото дѣло въ България.

Г-да народни представители! Не зная дали нашата история страда отъ нѣкакви непълноти, както твърдятъ това ония, които се занимаватъ съ нея, но тя сигурно страда, като факторъ на национално възпитание, отъ липсата на едно видимо въплотение. Общеизвестенъ фактъ е, че нито паметята, нито въображението на нашия гимназистъ — бждещиятъ български гражданинъ — може да задържи дори най-важнитъ моменти отъ нашата история, главно поради пълната липса на запазени отъ миналото старини, които биха въздействували непосредствено върху зрителнитъ усѣщания на окоето му. Лично за себе си подчертавамъ, че не виждамъ по нашата хубава земя нито свѣрталищата на духоветъ на нашитъ велики царе, нито убедителни следи отъ културното дѣло на народа ни отъ преди хиляда и повече години, нито пѣкъ отдѣлнитъ епохи, презъ които е минало историческото ни развитие. При тази констатация нека не се чудимъ, че на родната история се гледа въ много срдѣи несериозно, почти като на нѣкаква легенда.

Като изключимъ величественитъ останки, запазени тукъ-тамъ въ страната, тази стара и славна българска земя не ни свързва по единъ видимъ начинъ съ великитъ духове на нашето свѣтло минало, съ героичната верига отъ поколения, които при неблагоприятни условия, отъ една първоначално малка областъ, можахъ да създадатъ едно отъ най-славнитъ царства въ далечното минало.

Вѣрно е, че българската общественостъ въ последнитъ години прояви достойни за удивление грижи въ желанието си да извади изподъ праха на вѣковетъ свѣтлитъ образи на миналото: Василий Евстатиевъ Априловъ, Хаджи Дими-

търъ, Бачо Киро, Джамджията, чипровският герои и други. Ние не можем, освен да поздравим инициаторитъ за всичко това и да подчертаем тяхното будно съзнание. Ще си послужи съ езика на археолозите Тия разкопки изъ страницитъ на нашето историческо минало, за които става дума, трѣбва да бъдат една отъ първитъ ни грижи. Нека употребимъ максимумъ енергия, но да възстановимъ, съ цената на всички възможни жертви, лика и духа на хилядолѣтна България, за да ги свържемъ следъ това съ възбужденето на младото поколение, което обязательно трѣбва да проникне въ това свѣтло минало, за да бъдемъ спокойни за деня, който иде. И ако е вѣрно, че въоръжената сила на дадена нация има нужда отъ организирана операциона база, и националниятъ духъ на българина се нуждае отъ такава. Базата, основана на националния духъ навсѣкѣ въ свѣта е и ще си остане миналото на нацията. Нека, прочее, не скѣпимъ материалнитъ си възможности за организиране на духовната база на нашия народъ.

Но, г-да народни представители, въ този редъ на мисли трѣбва да прибавя, че само когато се свърже историческиятъ животъ на народитъ, особено на нашия, съ старинитъ, резултатитъ ще бъдатъ по-добри. Въ редицата държави, които се отличаватъ съ богатство и разнообразие на археологически паметници, въ широкия смисълъ на тази дума, България заема едно отъ първитъ мѣста. Въ недрата на нашата земя се криятъ значителни следи отъ всички епохи на културното развитие, като се почне отъ старокаменния периодъ и се стигне до най-новото време. Онова малко, което е открито досега, има голѣма научна стойностъ и възбужда у насъ сигурна надежда за още по-ценни открития. Трѣбва да отбележка, че не напразно въ последнитъ десетилѣтия всички, безъ изключение, културни народи се надпреварватъ да издирватъ археологическитъ паметници не само въ собственитъ си земи, но и въ земитъ на чужди, загинали вече стари народи. Благодарение на тия блестящи открития предъ очитъ ни възкрѣсна материалната и държавната култура на епохи, за които по-рано почти нищо не се знаеше. Днесъ историкътъ не се задоволява само съ разглеждането на военни или политически събития, неговата задача става по-разширена въ желанието му да възстанови всестранното развитие на народа, и тъкмо затова гравитото, което му поднася археологътъ, за него има голѣмо значение.

Известно е колко оскѣдни сѣ изворитъ на нашата история. Ако ние искаме да изучимъ културното развитие на българския народъ, безусловно необходимо е да пристѣпимъ къмъ основно археологическо изследване на България.

Наредъ съ това трѣбва да добавя, че материалитъ отъ много старинни постройкитъ въ миналото сѣ били най-немилостиво ограбени отъ околното население за негови собствени нужди. Останали сѣ жалки същини отъ миналото ни величие. Утешителното, обаче, е тамъ, че поради неизвършени досега разкопки, много ценни находкитъ стоятъ още скрити въ недрата на земята и по този начинъ се запазватъ за поколѣнието, което идва. Но трѣбва да се подчертае, че липсата на систематични грижи за запазването на тия старини е непростима. Желателно е да се взематъ сериозни мѣрки за тяхното запазване, като нѣкои отъ тяхъ се и реставриратъ, за да може нашиятъ гимназистъ, когато ги посети, да се удивлява на тяхната грандиозностъ, да се проникне отъ величието на българския духъ и култура. Всѣки изминатъ день е загубенъ.

Тукъ искамъ да се спра на Мадара. Тамъ все нѣщо е направено. Но сградата, въ която се пазятъ намѣренитъ старини, е малка и недостатъчна, липсватъ ѝ шкафове за тяхъ. За скалния релефъ на Крума, Мадарския конникъ, нищо не е направено, за да се запази отъ атмосфернитъ влияния. Може би ще се взематъ мѣрки, когато всичко изчезне.

Да отидемъ на северъ, въ Асѣнъ — Плиска — и тамъ има много още да се желае. Северната крепостна стена още не е разкрита. Поне една-две отъ кулитъ на стената трѣбва да се реставриратъ, за да импулсиратъ духа у всѣки българинъ, който идва тамъ. И тукъ старинитъ сѣ откъснати, на полето. Зимно време се прибиратъ въ малка стаячка, а лѣтно време, щомъ тя потрѣбва, се изхвърлятъ навънъ. Твърдя това.

Да се върнемъ въ днешния Преславъ, гдето старинитъ отъ стария Преславъ сѣ събрани, като по милостъ, въ една стаячка, а голѣма частъ сѣщо стоятъ въ двора подъ открито небе. А въ стария Преславъ картината е по-печална — старинитъ сѣ събрани въ жилището на пазача, въ две малки стаячки, които едва събиратъ по 7-8 души. Това положение до кога ще продължава?

Но не е само това. Имамъ положителни данни, че презъ време на конференцията — екскурзия на учителитъ по история и география презъ м. юний м. г. въ Преславъ, делегация, въ която участвувалъ и уредникъ отъ Археологическия музей въ София, е ходила при кмета да моли застъпничеството му да се уреди въпросътъ съ откупването дворцитъ на Симеона Велики, които били частенъ имотъ. Азъ твърдя това и се срамувамъ, че съмъ българинъ. Нима въ тази държава нѣма власти, нима липсва законъ за старинитъ, нима не могатъ да се намѣрятъ 500-600 хиляди лева, които да се опредѣлятъ специално за горнитъ цели?

Съжаление, интересътъ къмъ паметнитъ на нашето минало у насъ е много слабъ. Ние още не сме се проникнали дълбоко отъ съзнанието, че културната история на България не ще може да се възстанови, ако не издиримъ най-важния изворъ за това възстановяване — археологическитъ паметници. Ако не сторимъ това, ние се лишаваме и отъ едно важно срѣдство за национално възпитание на нашия народъ, защото много право бележи единъ френски археологъ: „Познанието на паметнитъ на нашата история не трѣбва да остане само луксъ на любители и учени; то трѣбва да бъде единъ отъ елементитъ за възпитанието на всички. Въ борбата си да подготви бъдещето, настоящето нищо не печели, ако обявява война на миналото“.

Повтарямъ, интересътъ къмъ нашитъ археологически паметници е още слабъ. Ние сме лишени отъ историческо съзнание и сме останали безъ историческа дълбочина. Съ това се обяснява и занемаряването на единъ културенъ институтъ, който е призванъ да издирва и съхранява вещественитъ паметници на историята ни. Думата е за Народния археологически музей въ София. Вече години наредъ той е поставенъ въ такова положение, че не може да изпълни най-важнитъ си функции. Доколкото се простиратъ моитъ сведения, той е принуденъ да връща ценни старини, които му се представятъ за купуване. Разбира се, че антикваритъ сѣ на поста си и използваватъ това, въ резултатъ на което много старини отиватъ въ чужбина. Музеятъ трѣбва да има срѣдства за това, за да не стигнемъ до положението на Гърция и Египетъ, голѣма частъ отъ старинитъ на които пълнятъ музеитъ въ Парижъ, Берлинъ, Лондонъ и другадѣ. Аналогиченъ случай представлява и България, много ценни паметници отъ миналото на която се намиратъ въ Ватикана, Лондонъ и другадѣ.

Липсватъ срѣдства за разкопки, както и за запазване това, което се разкрива. Паметници отъ първостепенно научно значение се оставя да се рушатъ, защото липсватъ срѣдства за тяхното запазване и закрепяване. Малко сѣ и срѣдствата за доставяне на научни съчинения, списания и помагала. Самата сграда на музея и следъ новитъ пристройки остава далечъ недостатъчна и негодна. Ценни събирки се развалятъ отъ влагата. Сѣщото е и съ картинитъ. Държавата хаочи съ милиони за потрѣбни и непотрѣбни нѣща, но нѣма срѣдства за постройка на музей, въ който да се запазятъ и изложатъ прилично паметнитъ за културното развитие на българската земя. Това сѣ нищо не е оправдано. А трѣбва да се даде възможностъ и на млади хора да се подготвятъ по родната археология да се даде сѣщо мѣсто и за асистенти, които да работятъ въ музея и пр.

Отъ друга страна, г-да народни представители, турскитъ архиви сѣ пълни съ документи за нашата история, а ние трѣбва да имаме подготвени ориенталисти, които да могатъ да работятъ въ тази насока. Не искамъ да говоря и за другитъ културни институти, каквито сѣ Археологическиятъ институтъ, библиотекитъ, Етнографскиятъ музей и други. Нека не оставяме да отидатъ работитъ до тамъ, че посетилитъ музея ни европейци да се учудватъ, че таванътъ му тече, поради липса на срѣдства да бъде поправенъ. Както виждате, всичко това говори за едно нехайство къмъ родната ни наука и култура, което ще има твърде печални последици за националното ни самозапазване. Защото не бива да се забравя, че въ историята има право на съществуване само културниятъ народъ, който твори духовни ценности. Примѣритъ съ европейскитъ културни народи сѣ налице.

Но преди да завърша, не мога да мина незабелязано усилитъ, които развиватъ Варна, Пловдивъ, Стара-Загора, Казанлъкъ, Нова-Загора, Видинъ и други наши градове въ желанието си да създадатъ едни по-малки мѣстни музеи, които, добре подредени и достѣпни за публиката, да даватъ ясна представа за културното значение на дадено мѣсто. И тѣ заслужаватъ пълната наша подкрепа, за да използваме не само деятелитъ при тяхъ, но и да запазимъ много ценни находки, които иначе биха се разпилѣли и загубили

за науката. А случаите не са единични. Слушам, че по улиците на Кюстендил се търкаляли много жертвени камъни и надписи. Това е така, защото един от тия провинциални музеи нямат сгради, а на други липсват каквито и да било средства. Крайно време е дошло и тук да се направи нещо. Събирачите на старини в провинцията трябва да се подкрепят, при пълното съдействие на местните административни власти, за да продължат своето културно дело.

Имам сведения, че не се спазва овехтялият и станал вече крайно неудобен за днешното време закон за старините. Той почти не се прилага. Бих желал още в настоящата сесия да бъдем сезирани с пълнен и съобразен с духа на днешното време закон за старините, в който да се предвидят крайно ограничителни мерки за изнасянето на старини вън от държавата, а смислите да се представят в местните археологически музеи или на лицата, които представляват. Народния археологически музей. В същия закон да се предвидят и строги санкции на търговците с попаднали в ръцете им старини, както и за иманярите, които рушат всичко, което им попадне.

Както виждате, г-да народни представители, преди всичко са необходими средства. Нека не ми се възразява, че държавата е бедна. Има и други бедни страни, но въпреки това те намират възможност да поддържат науката и духовната си култура изобщо. И у нас могат да се намерят средства, макар и в скромни размери, стига само ръководещите кръгове да се проникнат от убеждението, че при разпределянето на държавните средства трябва да се прилага справедлива, постоянна мярка, която да държи еднакво сметка и за материалните, и за духовните нужди на нашия народ.

Като завършвам с тия няколко думи моята реч, апелирам към просвѣтеното ви внимание да направите всичко възможно за задоволяване нуждите, които изтъквах. Нека добре да внимаваме да не подкопаваме корените на нашата духовна култура, защото носим тежка отговорност пред бъдещите поколения. (Ръкопляскания)

Председателстващъ Георги Марковъ: Има думата народният представител г-нъ Деню Георгиевъ.

Деню Георгиевъ: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Винаги, в всички времена, когато е ставало дума да се даде преценка на съществуващия ред, когато е ставало дума да се преоценят ценности, когато е ставало дума да се подготви едно поколение за нещо ново, погледите са били отправени към училището. Днес ние живеем в една епоха, в която много ценности изгубиха своята цена, много доктрини изгубиха своята стойност, в която едно цяло поколение биде преломено. Човешката съвест е смутена, тя още се лута, тя още не е забравила развалините отъ недавната война, а призраките на новата не са вече тайна. Съвременният човек е на кръстопът.

Шомъ е така, налага се, необходимо е тия, които държат пружините на държавната политика, да обърнат погледа си към българското училище и към българския учител. Защото не е тайна, че българският народ, макар и малко живял свободен политически живот, напоследък преживя няколко големи политически събития, които внесоха доста дълбок смут в неговата душа, един политически събития, които ще бъдат, може би, за дълги години синонъм в нашата нова политическа история.

Днес свѣтът тръгне предъ неизвестността на утрешния ден. Тия, които са най-добре осведомени, тия, които се смѣтат, че разполагат съ съдбините на народа, и те не са сигурни какво ще имъ донесе утрешният ден. Ние виждаме какъ всички народи чакат съ особен трепетъ едно ново време, което ще имъ донесе наистина големи събития, които, може би, из основа ще преустроят границите на свѣта, които може би ще нанесатъ същевременно едно поражение на сега съществуващите обществени порядки.

Шомъ е така, ние, малкият български народ, ние, които претендираме да държимъ сметка за всички тия съвременни динамизми въ всѣко отношение, не можемъ да не обърнемъ внимание именно на ония институти, които биха подготвили народа, които биха му уяснили много неща, за да вземе правилни позиции и да изпълни своята историческа задача.

Г-да народни представители! Проблемътъ за народното образование и възпитание, споредъ мене, се разрешава в учебните институти и извънъ тяхъ. Азъ ще се спра конкретно на тия проблемъ, за да покажа, да изложа на вашето внимание сегашното му състояние и ще се помъжа

да дамъ моето мнение и моите разбирания по този въпрос, защото не е време въ тоя моментъ за общи разсъждения.

Г-да народни представители! Образованието на българските деца, съгласно чл. 29 отъ закона за народното просвѣщение, основанъ на чл. 78 отъ конституцията, започва отъ 7-годишната възраст и продължава до 14 години. Задължително е тъй нареченото основно образование — отъ първо до четвърто отделение и отъ първи до трети класъ. За да имаме едно истинско народно образование, необходимо е, на първо място, да имаме хубави училищни помѣщения. Въ това отношение е направено нещо, но има да се прави още твърде много. Голяма частъ отъ българските деца се учатъ в малки нехигиенични училищни помѣщения, безъ достатъчно слѣнце, безъ достатъчно въздухъ, безъ достатъчно покѣщнина. Всичко туй е една срѣда, която приема детето отъ 7 години — онуй дете, което се ражда съ известна наследственост, което до 7 години е свикнало на единъ воленъ животъ и неговата фурия е играта. Ние сме длъжни, ако не искаме наистина още отъ началото да убиемъ неговите заложби, неговия духъ, да го поставимъ в една срѣда, която да се доближава до оная естествена срѣда, в която то е било преди да влѣзе въ училището. За да може преходътъ да бъде безболезненъ, трябва условията, които то ще намери въ училището, да бъдатъ като едно естествено продължение на оная животъ, който то е живяло преди да престъпни прага на училището.

За създаването на удобни и хигиенични помѣщения въ миналото имаше единъ училищенъ фондъ, който сега е изчерпанъ.

Йорданъ Русевъ: Гуневъ го изяде.

Деню Георгиевъ: Тоя фондъ не само не може да дава земи, но не може да върне дадените му на сроденъ влогъ пари отъ бившите училищни настоятелства. Наистина, общините предвиждатъ всѣка година въ бюджетите си суми за изплащане на земи, сключени за строежъ на училища, но поради оскудицата, която съществува въ нашата държава, въ тоя моментъ не всички общини, сключили земи, могатъ да изплащатъ своите задължения. Ето защо необходимо е да се взематъ мерки отъ страна на държавната власт, всѣка година да се вписва въ бюджета на Министерството на просвѣтата една сума най-малко отъ 100.000.000 л. за съживяване на тоя фондъ — като се взематъ, разбира се, мерки, и общините своевременно да изплащатъ своите анюитети по сключени земи за строежъ на училищни сгради, и така процесътъ на градежъ на училищни постройки да не спре, а, напротивъ, да продължи съ едно по-усилено темпо, за да може въ близко бъдеще всѣко село да се гордѣе съ нова училищна постройка, в която да намерятъ своята естествена срѣда малките подрастващи деца.

Йорданъ Русевъ: Фондътъ има още пари и г-нъ министърътъ на просвѣтата трябва да ги изиска.

Деню Георгиевъ: Г-да народни представители! Въ всѣко село ще трябва да се избира най-централното място, най-скъпото място за училищенъ дворъ. Училището, като институтъ държавенъ, азъ го поставямъ на първа линия, защото то има да разреши една вѣчна проблема: борба съ невежеството. Азъ си спомнямъ една мисълъ, ако не се лъжа, на Буда, който беше казалъ: „Една отъ причините за мизерията на човѣчеството, това е невежеството“. И ако така се разбира тоя проблемъ, трябва да се избира за училище много хубаво място, където да се уреди и хубава училищна градина. Защото, ако огледете въ едно село и видите: всички частни дворове иматъ овощни градини, цѣлти градини, а училището е разградено — останатъ съ едно тягостно впечатление, като че ли училището е единъ безстопанственъ имотъ, за който никой не се грижи. Случаятъ ще бъде още по-печалливъ, ако училищната сграда е нова постройка. Ето защо първата грижа на всички училищни органи трябва да бъде, следъ като се избере хубаво място, да се построи хубаво училище и да се създаде хубава градина, въ която децата ще прекарватъ отиха въ междучасията и въ която те ще иматъ възможностъ да наблюдаватъ растежа на дърветата, растежа на цѣлтиятъ, цѣлтиятъ процесъ на раждане, растежъ и умирање — защото въ тоя процесъ много нещо може да се научи. Ето защо Хамлетъ беше казалъ веднажъ: „Въ свѣта, Хораций, има много повече нещо, отколкото твоята философия подразбира“.

Следъ като се създаде една такава добра външна обстановка, остава на българския учител да се погрижи за вътрешната уредба на родното школо, което въ тоя моментъ представлява една печална картина. Българското училище нѣма нито една картина за украса, нѣма никаква покѣщнина, често остава безъ тебеширъ, а не сѣ изклю-

чени и случаите, когато на децата се дава ваканция, защото дървата на училището са се свършили.

Г-да народни представители! Знаете, че институтът училищни настоятелства бѣ премахнат и всички приходи на настоятелствата се дадоха на общините. Не биха имали нищо против тая централизация, която се извърши, ако парите, които постѣпват отъ училищни имоти и капитали, се изразходваха за училищни нужди. Ако поне 25% отъ приходите отъ училищните имоти и капитали се внасяха въ общия училищен фондъ, а 75% отиваха въ общинския бюджет, все можеше да кажемъ, че има известна справедливост. Но когато приходите на училището се изразходватъ за други цели, когато главниятъ учителъ е принуденъ като просиакъ да виси и да иска отъ кмета 30 л., за да купи една кутия тебеширъ, защото нѣма съ какво да пие на черната дъска, това прехвърляне приходите отъ училищните имоти къмъ общинския бюджетъ е неоправдано.

Казахъ, основното образование обгръща първоначалното и прогимназияното. Прогимназията допълва образованието на децата, минали първоначалното училище. Тукъ, г-да народни представители, искамъ да обърна вниманието ви на следното. Ако постановлението на чл. 78 отъ конституцията за задължителността и безплатността на основното образование на българските деца бѣ приложено напълно, нѣмаше да имаме той резултатъ, който се илюстрира отъ следните данни за учебната 1935/1936 г. Сведенията за 1936/1937 г. още не са отпечатани.

Въ учебната 1935/1936 г. отъ 975.288 ученици, 841.118 посещаватъ народните училища, а 134.170 посещаватъ частните училища. 74.987 деца оставатъ извънъ училищата — никакъ не ходятъ, не престигатъ прага на родното школо; отъ тяхъ 93% са селски деца и само 7% са градски деца.

Отъ 180.280 деца, които постѣпватъ въ първо отделение, завършватъ четвърто отделение 111.106 деца; значи 70.000 български деца пропадатъ още въ първия стѣп на основното образование — отъ първо отделение до четвърто отделение. Отъ тия 111.106 деца, завършили четвърто отделение, постѣпватъ въ първи класъ на прогимназията — 1.311 на брой — 108.848, а завършватъ трети класъ на прогимназията 47.662 — или 61.000 отъ постѣпилите въ прогимназията деца не завършватъ трети класъ.

Всички училища въ страната се дѣлятъ — така ги дѣли и Министерството на народната просвѣта — на градски и селски. Въ градовете има 268 първоначални училища, 85 основни училища съ слѣщи отделения и класове и 76 прогимназии съ класове отъ първи до трети. Проблемътъ за основното образование въ градовете, по данните на Министерството на просвѣтата, е почти разрешенъ. Изключение правеше само единъ градъ, името на който не си спомнямъ сега, въ който имаше прогимназия само съ първи и втори класъ.

Проблемътъ за основното образование въ българското село, обаче, още не е разрешенъ, защото отъ 2.876 основни училища само 1.311 са съ пълни прогимназии. Въ 1.565 села нѣма прогимназии, а има само първоначално училище. Въ тия села всѣка година деца завършватъ четвърто отделение, но не могатъ да се откриятъ прогимназии, защото има едни норми, съ които се прегражда пътятъ за по-нататъшното образование на българското селско дете. За да се открие първи прогимназиаленъ класъ въ дадено населено мѣсто, трѣбва да има за него 30 деца, за да се открие втори класъ — трѣбва да има 25 деца, а за да се открие трети класъ — 20 деца. Ако има 29 деца за първи класъ, или 24 деца за втори класъ, или 19 деца за трети класъ, не може да се открие съответниятъ класъ. Поради това ограничение въ една трета отъ българските села съ 1 1/2—2 милиона души население нѣма прогимназии.

Тоя въпросъ повдигнахъ и въ бюджетарната комисия. Азъ и тамъ казахъ, че ако наистина имаме искреното желание да просвѣтимъ децата на българското село, не трѣбва да се отнасяме съ благосклонност и съ внимание къмъ всѣко искрено предложение, съ което се иска честно и почетно тая проблема да се разреши.

Какъ, напримеръ? Азъ ще ви кажа случаи изъ нашата околия — въ Крушарска община. — Въ с. Крушаре — центъръ на общината — има първи и втори класъ; въ с. Чокоба, на три километра, има първи класъ; въ с. Камена, на 4 км., има първи класъ. Въ с. Крушаре нѣма пълна прогимназия, а има други двама души учители, които отиватъ да учатъ децата въ първите класове въ селата Чокоба и Камена на 3 и 4 км. Въ друго село, Самуилово — центъръ на община — има първи класъ; въ с. Рѣчица, на 6 км., има първи класъ; въ с. Глуфушево, на 5 км., има първи класъ. Въ тия села никога нѣма да има пълна прогимназия, затуй, защото тѣ са малки. Има бедни околии, които нѣматъ и никога нѣма да иматъ голѣми

села, които биха дали достатъченъ брой деца, за да може, споредъ предвидените норми, да се откриятъ прогимназии.

Ето защо азъ казвамъ: не може ли тия трима учители, които преподаватъ само въ първи класъ въ села, отстоящи на 3, на 4, на 5 километра отъ централната община, да бъдатъ отзовани въ централната община, където да се създаде една пълна прогимназия за децата отъ околните села, за да могатъ да завършатъ поне трети класъ, безъ да има нужда да се плаща за допълнителенъ учителски персоналъ, безъ да има нужда да се обременява бюджетътъ на Министерството на просвѣтата?

Г-да народни представители! Азъ не виждамъ никаква друга възможностъ да се осигури завършването на трети класъ въ такива малки селища. Ако това не може да стане съ той бюджетъ, тогава да направимъ друго: предвидените въ бюджета райони отъ 3 км. да се увеличатъ на 6 км. Въ такъвъ случай тия 1.565 селища ще се районираатъ и въ всѣко село, което е въ центъръ на една група села — безъ да се държи сметка дали то е центъръ на община или не — ще се създаде пълна прогимназия, така както и въ народната законъ за управлението на народните основни училища е казано, че въ всѣко централно село трѣбва да се образува образцово сръбдишно училище. Това сръбдишно училище ще бѣде единъ видъ педагогическа лаборатория, гдето ще намиратъ приложение всички нововъведения на модерната педагогическа наука. Тѣзи училища ще служатъ за примѣръ и подражание на училищата отъ района. Въ това училище ще ставатъ сборки, ще се водятъ децата тамъ и ще се демонстриратъ новите педагогични и научни методи. Всичко това ще действува както на учителите, така и на детското съзнание и въображение само благотворно и само полезно.

Г-да народни представители! Азъ ще кажа нѣколко думи и за учебния материалъ въ нашето основно училище. Нашите деца, наистина, са твърде много прегрупани съ учебенъ материалъ. Знаемо е, че всѣка епоха, всѣко време ще трѣбва да се справя съ своите изисквания. Образованието и възпитанието въ училището винаги ще трѣбва да хармонизиратъ и да бѣдатъ въ унисонъ съ държавната политика. Щомъ е така, трѣбва и Министерството на просвѣтата при произвеждане на конкурсите за учебници за основните училища да има предвидъ тоя проблемъ и да поокаструва, да поначалнява материала, за да могатъ децата по-малко да стоятъ надъ масите, по-малко време да бѣдатъ въ едно неподвижно състояние, което е много опасно за нѣжния детски организъмъ, въ който лесно се загнѣзждатъ всички болести, които, веднажъ загнѣздени, много мѣчно могатъ да се лѣкуватъ. Въ такъвъ случай изиски ще бѣдатъ голѣми усилия на Министерството на просвѣтата за тѣлесно възпитание. За децата отъ 7 до 14 годишна възраст, каквито и физически упражнения да извършваме, тѣ нѣма да допринесатъ за хармоничното имъ физическо развитие така, както допринесатъ разнообразните детски игри. Следователно, трѣбва да остане повече свободно време на детето за игри, да не бѣде прегърбено дълго време надъ своята маса.

Г-да народни представители! Азъ си позволявамъ тукъ предъ васъ да изкажа едно мнение — че е необходимо въ близко бъдеще да се предвиди новъ предметъ въ основното училище, а именно кооперативното дѣло. (Ръкопляскания отъ лѣво)

Стефанъ Цановъ: Добре, че го нѣма бай Таско Стоилковъ!

Деню Георгиевъ: Ако ние държимъ да възпитаваме нашите деца съ учението за Исуса — едно учение, което сега засега се схваща като една мистична философия, безъ да бѣде приложно учение за живота — кооперацията, като идеология, не е нищо друго, освенъ едно приложение на християнството въ тоя смисълъ. Тя култивира и издига въ детската душа такива чувства и принципи и създава между хората такива отношения, които точно се покриватъ съ идеите на християнството. Кооперацията култивира идеята за взаимопомощта. Та можете ли да ми кажете нѣкакъвъ по-голямъ принципъ, който да съществува въ свѣта, откритъ или неоткритъ отъ учените, отъ принципъ на взаимопомощта? Ако днесъ има единъ голѣмъ устремъ въ широките народни маси къмъ идеята на кооперацията, то е, защото тѣ виждатъ въ нея една нова формация, която не е само идеология за временни постижения, която не е само учение да се дадатъ една или две стотинки повече за продукта на произведителя, който членува въ нея, или пъкъ да се продаде съ единъ-два лева по-евтино продуктътъ на тоя, който участвува въ потребителната кооперация. Ако наистина въ свѣта днесъ има близо 800.000.000 души кооператори, то не е само затуй, защото кооперацията дава материални облаги. Никога човѣческото не е

прегръщало идеите само за материални облаги. Човечеството е прегръщало известни идеи или учения затова, защото е намирало въ тях нещо възвишено, защото те отправят погледа му към един по-друг свят, към един по-друг строеж, към едно съвършенство.

Щомъ това е така, азъ бихъ желалъ поне въ III класъ единъ или два часа седмично да се изучава този предметъ. Г-да! Въ този моментъ ние имаме една наченка въ туй отношение, която е, тъй да се каже, единъ бисеръ въ живота на селското школо — то е ученическата кооперация въ селското училище. Но тя е недостатъчна. Единъ бившъ министъръ на просвѣтата, когато учреди тия кооперации, издаде едно наистина добре замислено окръжно. Тая идея се възприе и въ голъма частъ отъ българските училища въ тоя моментъ има ученически кооперации. Резултатътъ е великолепенъ.

Стефанъ Цановъ: И кооперативните столове.

Деню Георгиевъ: На единъ ученикъ, избранъ отъ своите другари, се повѣряватъ материали за 1000—2000 л. Кооперацията при едно училище, което има срѣдно 200 ученика — така пресмѣтамъ ученицитъ въ малките села — презъ годината ще продаде учебни помагала за 20—25 хиляди лева; като получи 15% отстъпка отъ книжаритъ, тя ще реализира една печалба отъ 3-4 хиляди лева, която въ края на годината се употребява за екскурзии на ученицитъ, защото бащите имъ не могатъ да плащатъ и защото нѣма отъ къде другаде да се взематъ пари. И наистина, това особено благоприятно действува върху детската душа, която носи твърде много пороци, преди да е престъпила прага на училището. Има случаи дори деца, обвинени въ кражба, когато бждатъ поставени като касиери, да прибиратъ паритъ, като видятъ, че се ползватъ съ едно неограничено довѣрие на своите другари, ставатъ най-почтенитъ и най-честнитъ деца и извършватъ тая възложена имъ задача безукоризнено.

Ето защо азъ бихъ желалъ туй дѣло да бжде продължено и отъ сегашния министъръ на просвѣтата, като направи необходимото да бжде въведено поне съ единъ часъ седмично кооперативно дѣло въ градските и селските основни училища. Защото, г-да, днесъ ние ще трѣбва да държимъ смѣтка и за едно друго явление. Народитъ иматъ нужда отъ отдушникъ, и когато те поискатъ да се възползватъ отъ принципитъ на самопомощта или на взаимопомощта — които принципи господствуватъ и въ природата, отъ които принципи се ползватъ животнитъ, дърветата и горитъ — ние не можемъ да не подпомогнемъ това желание на народа, да се организира въ собствени организации, и съ собствени усилия, и съ възможноститъ, съ които разполага, да може да разрешава самъ собственитъ си житейски проблеми, а не да чака винаги съ отправенъ погледъ къмъ държавата. (Нѣкой отъ народнитъ представители ржкоплѣска)

Председателстващъ Георги Марковъ: Заключение то Ви.

Деню Георгиевъ: Имамъ още 20 минути.

Г-да народни представители! Нѣколко думи за срѣднитъ училища и за Университета. Ние, наистина, ако почнемъ да разрешаваме проблемата правилно и онуй, което ви препоръчахъ, преди малко, го направимъ, логично ще бжде да отидемъ до край, а то е: всички прѣчки, поради високи такси и малки успѣхи, които се поставятъ като една преграда и не позволяватъ на българската младежъ да завърши срѣдно образование, да се премахнатъ. Нека дадемъ възможностъ на българската младежъ — поне тая частъ отъ нея, която има възможностъ — да завърши срѣдно образование. Не е опасно да имаме интелигентенъ народъ. Не е опасно да имаме образована младежъ. Тя нѣма да бжде лъгана, тя нѣма да бжде заблуждавана, тя нѣма да бжде увличана. Всичко онуй, което ѝ се предлага, ще бжде най-добре оценено и пресмѣтнато, и тя ще взема най-правилни становища и най-добри решения въ такива случаи.

По-нататкъ, г-да, ние не трѣбва да създаваме прѣчки на нашата младежъ да завърши Университета, защото тая нужда е силна, преградитъ, които се поставятъ, се прѣскачатъ, минаватъ се границитъ, отива се въ чужда държава, взема се висше образование и пакъ се идва тукъ. Значи, ние тукъ имаме единъ такъвъ устремъ, едно такава желание за просвѣта и образование, което нашитъ

наредби не могатъ да прѣсѣкатъ, не могатъ да убиятъ и намъ не ни остава нищо друго, освенъ да се подчинимъ на повелята на времето. Народитъ трѣбва да бждатъ просвѣтени, сами да знаятъ кои пътища да хванатъ, за да изградятъ собственото си благоденствие.

Г-да народни представители! Две думи и за ония институти, които довършватъ образованието и възпитанието на българската младежъ, следъ като тя излѣзе изъ учебнитъ заведения. Те сж всички ония просвѣтни огнища, които съществуватъ извънъ училището: читалища, вечерни училища, празнични училища, курсове и т. н. Българскитъ народни читалища, които сж зародени и основани още въ турско време, които и въ тоя моментъ сж едни отъ най-ценнитъ просвѣтни огнища, които довършватъ образованието на младежта, подето въ основното училище, сж твърде много на брой. Те иматъ вече достатъчно опитъ отъ своето минало. За тяхъ има единъ законъ, който твърде добре ги дирижира въ организационно отношение, въ гарантиране на съответнитъ приходи, въ разпредѣление на съответнитъ разходи, но има още нѣщо да се направи. То е следното: нека поне къмъ тия народни институти — селскитъ читалища и селскитъ кооперации — да не се гледа съ недовѣрие. Тия институти, които въ турско време сж се радвали на свободенъ животъ и на свободно развитие, днесъ не бива да бждатъ поставени подъ опека на закона за надзора върху дружествата и сдружаванията и на тяхъ да се гледа не като на едни държавнотворни, а като на държавноразрушителни организации. (Ржкоплѣскания) Селскитъ читалища и селскитъ кооперации трѣбва да бждатъ поставени подъ другъ режимъ.

Димитъръ Търкалановъ: Всички дружества сж отишли предъ областния съдъ да се съдятъ.

Деню Георгиевъ: Държавната властъ има възможностъ да следи живота на тия читалища. Ще ви кажа единъ случай. Миналата година се получи наредба, че читалищни събрания нѣма да ставатъ до второ разпорѣждане. Второто разпорѣждане още не е дошло, годишнитъ събрания на читалищата не можаха да станатъ, отчетъ за 1937/1938 г. не можѣ да се даде. Дирекцията на статистиката е изпратила да се попълнятъ специални формуляри, обаче тя ще има да чака, за да се попълнятъ те въ близкото бждеще.

Сега въ почти всички села има едно желание да строятъ собствени читалищни сгради. Изглежда, че всички нови начинания, не само за голѣмитъ народи, но и за малкитъ народи, като нашия, идатъ на вълни. Сега една вълна е облядала българското село: да строи собствени читалищни сгради. Много е направено въ туй отношение. Събрали сж по стотина, сто и петдесетъ хиляди лева и не имъ достигатъ 20, 30 или 50.000 л. Въ бюджетарната комисия помолихъ г-нъ министъра на просвѣтата кредитътъ по § 108 да бжде увеличенъ поне на единъ милионъ лева, защото за цѣла България, която има 3.000 читалища, 150 хиляди лева е една смѣшна помощъ.

Димитъръ Търкалановъ: Ще искаме отъ кредититъ на инженеръ Ганевъ, и той ще се съгласи да даде, за да направимъ читалища.

Деню Георгиевъ: Този кредитъ трѣбва да бжде увеличенъ и да се дава поне за поощрение, защото той не е толкова голѣмъ, че да може да се осъществятъ чрезъ него инициативитъ; те биха могли само да се подпомогнатъ. Това вече ще бжде достатъчно да се види, че наистина държавната властъ, въ лицето на Министерството на просвѣтата, проявява особенъ интересъ къмъ тия народни огнища на просвѣта и култура, за да могатъ дейцитъ въ тяхъ съ по-голѣма въра и съ по-голѣми усилия да пристѣпятъ къмъ осъществяването на своето дѣло.

Две думи, г-да, и за она безименъ апостолъ въ изграждането на българската култура въ селата и градоветъ — българския учителъ. Учителътъ въ миналото, днесъ, па и въ бждеще, въ България, Франция, Германия, Съветска Русия и навсѣкжде играе и ще играе решителна роль въ собствената си държава. Ето защо ние ще трѣбва да обрнемъ особено внимание върху него. Приказва се много за неговото материално възнаграждение. Трѣбва да се направи необходимото, трѣбва да се направятъ всички жертви отъ страна на държавата, за да може той да получи едно наистина справедливо възнаграждение — какво — нѣма да го казвамъ, нѣма да го определямъ. Трѣбва да се унифициратъ заплатитъ на всички чиновници въ

тази страна. Всички, които имат средно образование, да имат една заплата; които имат висше образование — друга заплата. Защото всички са граждани на тази държава, всички са служители на този народ. Най-после, не бива да бъдат облагодетелствувани едни, а други да бъдат онеправдани.

Знаете, че в българските училища има много учителски двойки; единият учителствува в едно село, другият — в друго село. Това е неудобно не само за тяхния живот, но и за самата тяхна работа. Затуй добре ще бъде — и нищо няма да пречи — ако се направи нещо в това отношение. Миналата година, доколкото си спомням, беше издадена една наредба да се разместват учителите така, че да могат двойките да се съберат в едно село, а тия, които не са женени, да отидат в други села. Няма да бъдат преместени в друга държава, в друга област, в друга околия. А и това дори може да стане по взаимно съгласие. И защо да не стане това нещо, да се услужи на тия хора, които са се съединили не за печалба, не за богатство, а защото техните мизерни заплати, събрани наедно, могат да гарантират единия екзистенц-минимум за техните семейства? Може би по мироглед, а може би и по една случайност те са се отделили на тая карьера и до края на живота си ще останат в нея. Затова трябва да им се помогне по този начин.

Г-да! Българският учител, от първата до тридесетата година на своето учителстване, остава все на една степен — не вземам под внимание класовете, които се получават всеки шест години. Трябва да признаем, обаче, че има разлика между учителите. Едни са даровити, особено се проявяват като учители, родени учители, други са дидактици, трети — художници, четвърти — писатели, общественици и т. н. Едни се проявяват в училището, други — извън училището. Ето защо добре ще бъде Министерството на народното просвещение да категоризира българските учители според проявленията им, да създаде разни категории, защото ще има вече едно съравнение, един ценен стремеж, устрем към лично усъвършенстване за искрена и почтена служба на родното школо и родното образование. Трябва да има една разлика от 200—300 л. за разни категории. Това трябва да стане; трябва да има наистина една диференциация на способностите на тия, на които е повърено да възпитават и да обръщат внимание на всяка индивидуална проява на българското дете. Те са задължени да обръщат внимание на индивидуалните прояви на детето и често пъти родителите отиват да ги запитват какви наклонности има тяхното дете: математик ли да стане, писател ли да стане, инженер ли да стане. И помислете, това е така, защото учителите да не се категоризират съобразно техните дарования, за да могат да бъдат, ако не материално, то поне морално задоволени?

Председателстващ Георги Марков: (Звъни) Свършете, г-н Георгиев.

Деню Георгиев: Г-да народни представители! Две думи за училищния инспектор. Училищният инспектор сега не е наставник на учителите; той е архивар-регистратор. Като отиде в канцеларията си, докато заведе и изведе всички писма, които получава, не му остава време да ревизира учителите. Всички инспектори има по 350 души учители за ревизиране. Той трябва да следи как обучават, как възпитават те децата, каква е тяхната извънучилищна дейност и т. н. и т. н.

Нѐкой от дѐсно: Инспекторът не е архивар-регистратор; той обикаля цял ден по селата.

Председателстващ Георги Марков: (Звъни)

Деню Георгиев: На училищните инспектори ще трябва да се предвидят помощници инспектори, които да завеждат писмата им и които, в случай на отсъствие или заболяване на учител, да го заместват. В този инспекторски кадър, г-да, трябва да се внесе една промяна. Каква? Първоначалният учител по-рано, по едно постановление на съответния закон, след петгодишно учителстване можеше да държи конкурс за инспектор.

Христо Василев: И те са най-добрите инспектори.

Деню Георгиев: Те сега нямат възможност да бъдат училищни инспектори. Училищните инспектори сега са само хора с висше образование. Трябва и в това отношение да се направи нещо, защото няма да бъдат назначени едни случайни хора, защото те ще държат изпит. За да стане един учител училищен инспектор, за да се добере до тази длъжност, трябва огромна работа, трябва един много сериозен изпит и ако наистина той се добере до този пост, ще бъде много ценен.

Председателстващ Георги Марков: (Звъни) Свършете!

Деню Георгиев: Свършвам.

Председателстващ Георги Марков: Въпросът за народното просвещение е много голям. Няма да Ви стигнат и десет часа.

Деню Георгиев: Г-да народни представители! Ще трябва да се загрижим да разрешим поне един от проблемите, които вълнуват в днешно време както учения, така и невежия — проблемът, който няма да създаде кой знае какви разногласия и различни становища между нас, проблемът, който в края на краищата цели просвещението на българския народ, да го направи самостоятелен, да може той сам, по собствени разбирания, да избере пътя, който му предстои в тия тревожни времена. Българският народ има едно велико минало; и той има своя историческа мисия. За да бъде изпълнена тая мисия, ще трябва да се загрижим сериозно за проблема на народното образование и възпитание, за да може наистина селото с собствената си просвета да намъри правия път и да се създаде едно по-сносно и светло бъдеще за поколенията, които идат след нас. (Ръкоплъскания от ляво)

Председателстващ Георги Марков: Има думата народният представител г-н Иван Пастухов.

Стефан Цанов: Бай Иване! Сега ли да се изкажеш?

Исисиф Разсуканов: Където му такъв!

Иван Пастухов: (От трибуната) Г-да народни представители! Намърило се е за добре най-сложната проблема на нашия обществен и духовен живот, сега, когато за пръв път след 5 години се събира Народното събрание, да се обсъди на един солук, без прекъсване, от 4 до 12 часа полунощ. Може да си представите как ще бъде обсъждана тя при туй положение. Блазе на онзи, който говореха в началото, с пръсни сили, с събрани мисли. Те можаха да изложат спокойно онова, което имаха да кажат. Сега, в този късен час, при тая умора у всички ни, при туй „изпъване“ на галерия и на скамейки тук в Събранието, разбира се, обсъждането на въпросите, които предстоят на нашето внимание и които са толкова многобройни, ще носи един по-друг, по-хилав характер.

Аз казвам, че обемът на службата, която е повърена на Министерството на народното просвещение, е най-голям. Вие виждате, тук, освен дето се обхваща цялото основно образование с неговите 700.000 и повече ученици; освен дето се обхваща средното образование, висшето образование и всички други разклонения на образованието, но се обхваща и цялостно изобщо духовно-културен живот на нацията: извъншколското образование, Народен театър и най-разнообразни културни институти. Всичко това се обхваща от ведомството на Министерството на народното просвещение. Вследствие на това работата, която има да развие това министерство, е извънредно сложна и мъчна. Тя е мъчна и сложна не само поради големия ѝ обем, но и поради целите, които преследва. На Министерството на народното просвещение е възложена грижата за формиране духа на нацията и развитието на нашата духовна култура. Поради това абсолютно необходимо е едно по-сериозно отношение към тая сложна работа на това министерство, на което, казах, е възложена грижата за децата от предшколската възраст до тяхната зрелост. Кръжките души на един милион деца и юноши са подложени на въздействието на просветната политика на нашата държава. Затова тази

просвѣтна политика е отъ извънредно голѣмо значение за нашето държавно устройство, за нашето обществено и политическо развитие. Конституцията ни вмѣнява въ дългъ да дадемъ на всички български граждани възможностъ да преминатъ основното образование. 60 години минаватъ, откакъ този дългъ е наложенъ на българското управление и на българската общественостъ, но и въ днешни дни неграмотнитѣ у насъ сѣ почти 42% — толкова сѣ били презъ 1935 г., сега да сме ги понамалили малко, да сѣ 38—40%. Нѣкои тукъ се утешиха съ това, че неграмотността у нашитѣ комини била по-голѣма. Но, защо да гледаме назадъ, а да не гледаме напредъ? Ако задъ насъ сѣ турцитѣ, у които неграмотността е голѣма; ако задъ насъ имъ изостанали народи, сѣ по-голѣма неграмотностъ, много предъ насъ стоятъ културнитѣ народи, като Германия, кждето неграмотнитѣ сѣ 1%, като Дания, въ ксѣто, както сѣмъ челъ и както сѣмъ проумѣлъ, отъ 50—100 години нѣма вече неграмотенъ човѣкъ. Ето, тѣзи народи трѣбва да сѣ предъ очитѣ ни. Защо ние да сме останали толкова назадъ? Вѣрно е, ние имаме и турско население, което въ голѣмата си частъ остава неграмотно, но споредъ конституцията и то трѣбва да преминава курса на основното образование. Може ли съ това, обаче, да се утешаваме? Та турцитѣ у насъ сѣ около 500.000 души. Голѣмниятъ процентъ неграмотни, тѣзи 38—40% идатъ отъ неграмотнитѣ всрѣдъ българското население, което брой 5.600.000 души, а не отъ турското население. Азъ имамъ данни за неграмотността при различнитѣ възрасти, но нѣма да ви отечавамъ да ви ги чета, защото времето е напреднало и не е за четене на цифри. Ще ви кажа само, че въ възрастта отъ седемъ до четиринадесетъ години, кждето трѣбва всички да сѣ грамотни, процентътъ на неграмотнитѣ у насъ е 18% въ 1935 г. — да се е намалилъ презъ последнитѣ 3 години съ 1—2%, пакъ остава 17—16%; за възрастта отъ четиринадесетъ до двадесетъ години тоя процентъ е по-голѣмъ, а отъ шестдесетъ години нагоре е 90—91%. Ако Русия, която бѣше най-неграмотна страна — това личи отъ цифритѣ, които ви се прочетоха — въ продължение на последнитѣ 5—10 години можа да намали неграмотността на 40—42%, т. е. толкова, колкото е нашата неграмотностъ, азъ питамъ: какво правимъ ние, за да можемъ да премахнемъ неграмотността у насъ?

Наистина, първата задача на първоначалното училище е да прибере всички деца, които подлежатъ на задължително образование. Но вие виждате, че 70, 60, 50, 40 хиляди деца, подлежащи на задължително образование — въ последнитѣ 3—4 години броятъ на останалитѣ вънъ отъ училището деца се движи отъ 40 до 60—70 хиляди; не искамъ да чета цифритѣ, макаръ че ги имамъ — не постѣпватъ въ училището. Отъ друга страна, чухме и колко отъ онѣзи деца, които минаватъ презъ училището, го свършватъ. Напр., постѣпили сѣ, да кажемъ, 270 хиляди деца въ първо отдѣление. Споредъ основния законъ и споредъ закона за народното просвѣщение, тѣ трѣбва напълно да завършватъ 7-годишния курсъ, т. е. да завършатъ III класъ, но всѣщностъ не го завършватъ. Така, напр., отъ 170 хиляди деца, да кажемъ, които сѣ постѣпили въ I отдѣление презъ 1929/1930 учебна година, завършили сѣ III класъ 42 хиляди деца. Ако направимъ смѣтка, ще видимъ, че тѣзи дѣца, които сѣ завършили III класъ презъ 1937 г., 42 хиляди на брой, представляватъ едвамъ къмъ 25%, т. е. 75% отъ децата, постѣпили презъ 1929/1930 г. въ първо отдѣление, не сѣ свършили III класъ. Шо се гордѣемъ тогава съ едно солидно основно образование? А вие знаете, че децата, които сѣ свършили само IV отдѣление, или I—II класъ, следъ като простоятъ малко нѣщо вънъ отъ училището, забравятъ да четатъ и пишатъ; тѣ иматъ една малка грамотностъ, колкото да се подписватъ, а статистиката ги счита за грамотни. Всѣщностъ, обаче, тѣ не сѣ грамотни, защото не могатъ да четатъ и пишатъ, не могатъ да се ползватъ отъ духовната култура. Азъ мисля, че въ туй отношение повелението на конституцията е още съвършено неизпълнено и за туй неизпълнение азъ виня преди всичко държавната политика.

Отъ цифритѣ, които ни се даватъ за учителския персоналъ въ първоначалнитѣ училища, азъ виждамъ едно намаление. Преди две години, въ 1936 г., първоначалнитѣ учители сѣ били 18 хиляди и нѣщо, а сега сѣ 16 хиляди, значи, сѣ 2 хиляди души по-малко, отколкото бѣха преди две години. Казватъ ни, че броятъ на децата билъ намалѣлъ. Наистина, има едно намаление на децата — този въпросъ се обяснява тукъ отъ най-различни гледища — но

туй намаление не е толкова голѣмо, за да падне броятъ на първоначалнитѣ учители за две години отъ 18 на 16 хиляди души. Споредъ мене, туй намаление на учителитѣ не се дължи толкова на намалението броя на децата — ние нѣмаме още последнитѣ данни, статистиката не ни ги е дала, за да видимъ колко е това намаление. Азъ не вѣрвамъ, че това намаление е принудило Министерството на народното просвѣщение да намали броя на първоначалнитѣ учители съ 2 хиляди души отъ 1936 г. досега. Азъ намирамъ, че намалението на тия учители стана и по друга причина: стѣпяването на паралелкитѣ, претѣпкването на класоветѣ. Наистина, има нѣкъде въ планинскитѣ мѣста отдѣления съ по-малко деца, но това е така, защото не могатъ да постѣпятъ повече деца. Нима трѣбва да се закриватъ училищата въ такива мѣста? Разбира се, туй не е позволено. Тамъ, обаче, кждето има много ученици, децата сѣ струпани по 50—60 въ едно отдѣление; даже г-нъ министърътъ каза, че имало случаи да бѣждатъ и 70 деца. На менъ не ми сѣ известни класове съ толкова деца, но въ всѣки случай стѣпяването на децата въ отдѣления е извънредно голѣмо. А туй е противно на всички изисквания на педагогическата наука и на хигиената.

Но азъ мисля, че държавата нѣма право да се скѣпи така и да съкращава учителитѣ, защото всѣщностъ кой издържа основнитѣ училища? Погледнете, г-да, бюджета и вие ще видите въ приходната му частъ, че отъ общинитѣ постѣпватъ 450 милиона лева и нѣщо за издрѣжка на основнитѣ училища — първоначални и прогимназиални — а цѣлѣятъ имъ бюджетъ е 500 милиона лева и нѣщо. Значи, държавата дава отъ себе си за основното образование, което е задължително по конституцията, не повече отъ 80—100 милиона лева; всички други разходи сѣ паднали върху общинитѣ. И затова общинитѣ, следъ като държавата изчерпва чрезъ тѣзи вноски отъ тѣхъ всичкитѣ имъ срѣдства, нѣматъ възможностъ да си обзаведатъ училищата така, както се следва. И когато влѣзете въ едно първоначално училище, вие ще видите, съ рѣдки изключения, че училището не е обзаведено както се следва, че въ него нѣма достатъченъ инвентаръ, че въ него нѣма една елементарна учителска библиотека, а за библиотечка на децата и дума не може да става, освенъ въ по-голѣмнитѣ градове за замазване на очитѣ и въ ония села, кждето се е намѣрилъ нѣкой по-деятеленъ учителъ и по единъ или другъ начинъ събралъ срѣдства за една малка библиотечка.

Освенъ това, вие нѣма да намѣрите въ основнитѣ училища и другитѣ срѣдства, необходими за едно рационално възпитание. Ние всички проповѣдваме активизация на обучението — и това стана вече общо съзнание — но активизация на обучението означава разполагане съ най-разнообразни срѣдства. Е добре, кжде сѣ тѣзи срѣдства? Разходите се изъ училищата, погледнете и кажете, кжде е хубавата сграда на училището, кжде е градината, въ която всѣко отдѣление ще си има лехата, ще си има запазеното мѣсто, и децата ще се грижатъ за него, кжде е обработваемата площъ на училището, кждето децата ще могатъ да се упражняватъ и да върватъ чрезъ трудъ къмъ просвѣта? Кжде сѣ елементарнитѣ работилнички въ училището, каквито съвременната педагогика вече изисква и препорѣчва за активизиране на обучението? Вие ще видите, че въ туй отношение нѣма абсолютно никакви възможности. Кжде сѣ нагледнитѣ помагала, кжде сѣ кинематографитѣ, кжде сѣ поне проекционнитѣ апарати и всичко онова, което го има въ училищата на една културна и модерна страна за оживяване на преподаването, за активизирането му? Всичко това нашитѣ училища нѣматъ и мѣчно могатъ да го добиятъ, защото цѣлата материална издрѣжка на основното образование у насъ е легнала върху плещитѣ на общинитѣ. А вие знаете какви сѣ тия плещи. Държавата въ това отношение почти нищо не харчи. Азъ не осждамъ държавата, че се грижи и харчи срѣдства за по-горното образование, колкото срѣдствата и позволяватъ — ще видимъ и тамъ колко е по-харчила — но въ всѣки случай за основното образование тя не можѣ да намѣри достатъчно срѣдства, за да освободи общинитѣ отъ тежкия материаленъ натискъ върху тѣхъ, за да имъ даде възможностъ поне да обзаведатъ училищата си както се следва. При туй положение за едно рационално образование и възпитание — тѣзи две думи педагозитѣ ги считатъ за идентични; рационалното образование крие въ себе си и действителното възпитание — за едно такова рационално образование днесъ въ основнитѣ училища не може да се мисли. Не че тѣ не сѣ

напреднали, не че обучението въ тях не е напреднало — азъ не съм от тези, които отричатъ всъщностъ напредъкъ въ днешното обучение, въ сравнение съ онова, на което ние сме били жертви на времето — но този напредъкъ, както добре се изтъкна тукъ и отъ преждеговорившите, се дължи повече на голѣмата самопожертвувателностъ, на голѣмата преданостъ къмъ дѣлото отъ страна на учителите, отколкото на нѣкакви поощрения, дошли отъ вънъ. А вие искате училището да създава едни не само образовани въ наученъ смисълъ, но и съ една висока гражданственостъ възпитаници; висока гражданственостъ, която да развие у тяхъ единъ кристаленъ патриотизъмъ, която да развие у тяхъ едно кристално национално чувство, една искрена преданостъ къмъ родината. При туй положение работата е много мъчна. Всички изкуствени срѣдства въ това отношение ми се виждатъ съвършено несполучливи и съвършено напразни.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни) Г-нъ Пастуховъ! Моля Ви за една минута. — Г-да народни представители! Часътъ е 9.

Иванъ Пастуховъ: Добре. Да отложимъ за понедѣлникъ. (Възражения отъ дѣсно)

Председателстващъ Георги Марковъ: Има думата г-нъ министърътъ на народното просвѣщение.

Министъръ Богданъ Филовъ: Моля заседанието да се продължи, докато се изкаже г-нъ Пастуховъ — разбира се, въ времето, опредѣлено му отъ правилника.

Иванъ Пастуховъ: Г-нъ председателътъ ще каже.

Председателстващъ Георги Марковъ: Г-да! Г-нъ министърътъ предлага да продължимъ заседанието, докато се изкаже ораторътъ. Моля, които сж съгласни съ това предложение, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Иванъ Пастуховъ: (Къмъ народните представители въ дѣсно) Г-да! Благодаря ви за вашето търпение да ме изслушате.

Михаилъ Михайловъ: Така сте интересенъ, че искаме да Ви изслушаме докрай.

Иванъ Пастуховъ: Та, казвамъ, всички изкуствени срѣдства, съ които се въздействува за развитието на тоя националенъ духъ и на тая висока гражданственостъ още отъ ранните стѣпки на детето въ училището, безъ едно органическо, емоционално възпитание въ такъвъ смисълъ, безъ една емоционална връзка на това възпитание съ самата школска работа, съ самото школско преподаване, сж напразни. Безъ една такава органическа връзка възпитание е невъзможно. Вие можете всеки денъ да викате „Подай, Господи!“; вие можете всеки денъ да викате „Обичамъ родината си!“; всеки денъ може да карате детето да се покланя на кандилцето; всеки денъ можете да го карате да пѣе тези или онѣзи химни — всичко това може да не е съвсемъ излишно, но ако то не се свърже органически съ самата школска работа, съ самото школско обучение, съ предметите, които се преподаватъ, то си остава една схоластика, която минава и преминава, една формалностъ, която не оставя дълбоки следи въ душата на детето. Азъ искамъ, г-да, да разберете тази моя мисълъ, да викинете въ нея. Азъ виждамъ направена една стѣпка въ това отношение, като се заличиха двата параграфа отъ 40 милиона. Азъ виждамъ, че тукъ се съзпа, че по този начинъ патриотизъмъ и привързаностъ къмъ родината не може да се създава. Насочи се вниманието къмъ училището, насочи се вниманието къмъ казармата. И азъ казвамъ: тукъ сж мѣстата — казармата, отъ една страна, за по-възрастните, и училището, отъ друга страна, дето ще се създава чувството на родолюбие. Но не може нито въ казармата, нито въ училището това чувство на родолюбие да се създава чрезъ една формалистика. То може да се създава само непринудено, въ връзка съ самото течение на работата, въ връзка съ самите образователни предмети. Кой предметъ не създава патриотизъмъ у децата, обичъ къмъ родината? Азъ искамъ този въпросъ да си зададете. Родината се обича, както всѣко друго нѣщо, когато го опознаешъ добре. А какъ ти го опознавашъ най-добре? Или чрезъ непосредствено изучаване, чрезъ не-

посрѣдствено вникване въ сѣщината на работата? Чрезъ изучаване на природата на България, чрезъ изучаване на географията и чрезъ изучаване на историята, чрезъ изучаване на правитѣ и на духа на народа, изразенъ въ пѣсни, въ разкази, чрезъ изучаване на всичко онова, което детето вижда около себе си, чрезъ едно постоянно пжтуване подъ ръководството на своите възпитатели и учители, вие ще можете да запознаете детето съ неговата родина и отъ тамъ да създадете обичъ къмъ нея. Всичко друго е лъжа. И ако, въпреки всички клевети, които и сега се хвърлятъ върху учителството и училището отъ мѣста, отъ където никога не бива да се чуватъ такива извления, че вината за Добро-поле носи училището. . . .

Димитъръ Марчевъ: Защо говорите така?

Иванъ Пастуховъ: Моля Ви се, азъ напразно никога не говоря. Ако е тукъ бай Таско Стоилковъ, и той ще ви каже, че въ неговия вестникъ е цитиранъ изразътъ на този господинъ, който стои тукъ начело на учителското движение, че Добро-поле е. . . .

Димитъръ Марчевъ: Отхвърлямъ тази клевета!

Иванъ Пастуховъ: Азъ се възхищавамъ отъ Васъ, когато отхвърляте тая клевета, защото тя е отхвърлена и отъ обективното изучаване на фактите, по се намиратъ още хора, макаръ че стоятъ начело на учебното дѣло, които въ застъплението си твърдятъ тази нелепостъ, тази клевета къмъ българския учител и къмъ българското училище!

Та искамъ да ви кажа: патриотизмътъ на българското училище, на българското учителство, на българския гражданинъ, миналъ презъ това училище, никога не е билъ засѣняванъ, никога не е билъ принизяванъ. Най-големите изпитания на народа ни въ тези войни и въ всичко, което ги последва, оня високъ моралъ, който той запази презъ всичките тези години, свидетелствуватъ за школовката, която е миналъ и за здравия разумъ на натуралния българинъ (Ржкоплѣскания отъ лѣво), свидетелствуватъ за неговия високъ патриотизъмъ и отхвърлятъ всички клевети, които въ това отношение се правятъ на българското учителство. И българското учителство и българското училище постигна това преди войните не съ такива изкуствени срѣдства, не съ такава формалистика, не съ такава схоластика, не съ такъвъ изоначенъ и лицемеренъ патриотизъмъ, а съ предаността си къмъ родъ и родината. И ако въпреки всички тези материални неслоди, въ които е поставенъ да действа учителътъ въ училището; ако въпреки всички тези неслоди, които има той при своята непосредствена учителска работа, училището днесъ не стои на сѣщата висота, на която то стоеше преди 40—45 години, а е напреднало много повече, това се дължи, преди всичко, на самоотвержеността, на самопожертвувателността, на предаността на учителя. Вие виждате още въ какви мизерни условия има да работи този учител. Ако вие вземете статистиката, ще видите, че има всичко около 6.000 училищни здания въ България, отъ които близо 2.000 — 1.900 и нѣщо — сж направени отъ плетъ и отъ прѣстъ. Вие можете да си представите, какви ще бъдатъ тия училища! А повече отъ половината отъ изградените съ дърво или пъкъ съ камъкъ и дърво училищни здания по разбрите си съвършено не отговарятъ на хигиеничните изисквания на съвременната наука. Тукъ се душатъ децата, тукъ се души и самиятъ учител и се отегчава още повече неговото положение.

Туй че, когато е въпросъ за основното образование, азъ ще кажа, че онѣзи срѣдства, които се даватъ за него, сж преди всичко срѣдства, взети отъ общините. Наистина, направя ми се възражение единъ пътъ, когато подхвърлихъ тая мисълъ, че тия общини сж взели данъци, които държавата имъ е отстъпила, но предвидъ голѣмите други разности, които иматъ общините, срещу тази отстъпка на държавата, работата стига до тамъ, че тѣ сж свършено оголѣли и голѣмите нужди на училището, така или иначе, не могатъ да се изпълнятъ. И азъ питамъ отговорния държавникъ: дали съвѣстътъ му е чиста, когато прави това възражение, дали той не съзнава нуждата, че на туй трѣбва да се намѣри единъ или другъ лѣкъ? Азъ съмъ тамъ, че всѣки единъ, който гледа право въ очите заго, ще намѣри единъ положителенъ отговоръ на тоя въпросъ; той ще си зададе задачата, така или иначе, да обезпечи съ материални срѣдства нашите основни училища.

Основното образование въ долния и горния му курсъ въ това отношение е пренебрегнато. То не може да бъде рационално. Наистина, ние виждаме въ горния му курсъ, т. е. въ прогимназията, че броятъ на учениците расте, че броятъ на учителите също расте. Като вземете отъ 1926/1927 г. насамъ — цифрите ги имамъ тукъ — и проследите въ единъ периодъ отъ 10 години, вие ще видите, че прогимназията почти сѣ удвоила, а също така и броятъ на децата — ученици въ прогимназията сѣ е почти удвоилъ. Но когато вземете крайния резултатъ, когато вземете цифрата на децата, които завършватъ успешно прогимназията, вие ще видите тази незадоволителна цифра, която ви казахъ: отъ всички деца, подлежащи на задължително основно образование, завършватъ прогимназията само 25%. Можемъ ли съ спокойствие да гледаме на това и да твърдимъ, че сме напреднали много? Не. Толкова повече, че предстои и по-нататъшното развитие на прогимназията. Като задължителенъ 7-годишенъ курсъ на основното образование тя е обща, но като 7-годишенъ курсъ, който трѣбва да отговори на една назрѣла културна нужда на една голѣма частъ отъ нашето общество, прогимназията вече не задоволява съвременниятъ изисквания. Защо? Заради това, защото вие виждате, че паланки, голѣми села, известни градове вече не могатъ да се задоволятъ съ III-класно училище, а всички търсятъ едно разширение на своето училище. И това не е напразно. Животътъ е надрасълъ прогимназията вече и той търси едно по-широко образование, така както това е станало въ всички културни страни. Третиятъ класъ за една паланка, за едно голѣмо село — не казвамъ за действителните градове — вече е незадоволителенъ и затуй вие виждате какъ се отварятъ така наречените клонове на гимназии и колко тѣ растатъ и ще растатъ. Всъщностъ, ние вече трѣбва да се замислимъ, какъ да рационализираме тия клонове на гимназии, какъ да имъ се даде единъ смисълъ, който да отговаря на реалните нужди на нашия животъ. Ето този е въпросътъ именно, който съществува — азъ и другъ пътъ съмъ го изтъквалъ — въ всички културни народи. Завчера прочетохъ въ мѣрдавия английски вестникъ „Таймс“ единъ рефератъ върху резултата отъ изследванията на една специална комисия, назначена за сѣдното образование, която е работила около 5 години. Тази комисия е дошла до заключение, че за практическите нужди на живота досегашниятъ 7-годишенъ курсъ на основното образование е недостатъченъ, че този курсъ трѣбва да се продължи още съ 3 години, следователно, прогимназията да стане единъ видъ 6-класно училище. Тази 6-класна прогимназия да бъде свързана съ гимназията, но да представлява отъ себе си и нѣщо завършено. Когато азъ четѣхъ тѣзи мисли на комисията, останахъ за себе си удовлетворенъ, заради това защото приблизително същите тѣзи мисли ви развивахъ и по-рано, когато ставаше въпросъ за тия училища. Сега въпросътъ се схваща така: единъ 5-годишенъ или 6-годишенъ курсъ на едно реално училище, което да има повече практически задачи и да бъде свързано непосредствено съ живота на народа, отъ кждето учениците да влизатъ направо въ живота, подготвени за посрѣщане на елементарните негови нужди, едно такова училище се явява абсолютно необходимо. И това е не само за една Англия, не е само за голѣмите културни страни, а то се налага и за насъ, за нашите условия. И заради туй навсѣкжде се отварятъ тѣ наречените клонове на гимназии — азъ не зная защо така се наричатъ, но на всѣки случай този терминъ е употребенъ. И се поставя проблемътъ: какво да се прави съ тѣхъ. Да се гледатъ ли като клонове на гимназията, като нѣщо стърчащо безъ никакво по-специално предназначение, или да имъ се постави една по-определена целъ? Тази целъ азъ я намирамъ, отъ една страна, въ даване по-широко образование и повече сръчности на децата, които не могатъ да отидатъ по-нагоре, отъ друга страна, въ психологическата експертиза, която трѣбва да се прави на децата, за да се определи пътятъ на по-нататъшното имъ образование въ съответните сѣдни учебни заведения.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни) Заключавайте, г-нѣ Пастуховъ!

Иванъ Пастуховъ: Имамъ време, г-нѣ председателю.

Председателстващъ Георги Марковъ: Още малко.

Иванъ Пастуховъ: Защо да се препираме, г-нѣ председателю? Имаме прецедентъ отъ г-нѣ Омарчевски. Него не

го безпокои г-нѣ председателятъ нито единъ пътъ, а сега започвате да ме засичате още отъ 20-та минута! (Смѣхъ)

Председателстващъ Георги Марковъ: Значи, изключението искате да правите правилно?

Иванъ Пастуховъ: Не да права изключение, но да бждемъ наравно: за всички да сте майка, а никому мащеха.

Председателстващъ Георги Марковъ: Гледайте да посъкратите.

Иванъ Пастуховъ: Ще гледамъ. Да не сте продължавали заседанието. Азъ ви казахъ да го отложите за понеделникъ.

Димитъръ Търкалановъ: Щомъ му дадохте думата да се изкаже при тая зала, нека се изкаже!

Иванъ Пастуховъ: Трѣбва, значи, на тия клонове на гимназии да имъ се даде едно предназначение, а даде ли имъ се това предназначение, вече разширението на прогимназията е образование, ако не повсемѣстно, то поне за по-културните центрове, селски и градски, се явява като една необходимостъ. И въ такъвъ случай азъ искамъ да попитамъ: достатъчни ли сѣ тѣзи сѣдства, които се отпускатъ за това прогимназиялно образование? Всъщностъ държавата и за тия класове не се грижи. Тя не си поставя задачата самостоятелно на себе си, а ги е предоставила изключително на общините: отъ общините изцежда всички сѣдства за първоначалните училища и прогимназии; на общините оставя тия 5-класни училища и по този начинъ поставя всички тия учебни заведения въ една невъзможностъ да се развиватъ рационално, да се развиватъ съобразно съ целитѣ, които имъ се поставятъ.

Минавайки отъ тази стадия на образование къмъ сѣдното образование, ние настѣпваме въ друга една, както се признава отъ всички, съвършено сложна областъ. Съвършено сложна поради туй, че сѣдното образование, така или иначе, не отговаря съ днешния си характеръ на онѣзи нужди, които то има да задоволява. Това е общо-призната истина не само тукъ, но по цялия святъ. Какво трѣбва да се направи, за да може да се рационализира сѣдното образование, въ смисълъ да се задоволятъ нуждите, за които то е предназначено, азъ не искамъ тукъ да обсъждамъ. Но въ всѣки случай проблемата е поставена и за нейното разрешаване се иска съдействие отъ една страна, и отъ друга страна, искатъ се и сѣдства. Предвидените въ бюджета сѣдства сѣ съвършено незначителни. Вие виждате въ какво положение сѣ поставени по-голѣмата частъ отъ гимназиите досежно онѣзи материални сѣдства, които имъ сѣ необходими да се върши единъ образователенъ процесъ. Где имъ сѣ кабинетите, где имъ сѣ градините, где имъ сѣ работилниците, где имъ сѣ другите учебни помагала? Всичкото туй липсва въ по-голѣмата частъ отъ нашите гимназии. Въ тѣхъ има една формалистика — да се минава материалътъ само по книга — едно книжно обучение. И на туй книжно обучение като съсъ му се туря единъ патриотически знакъ. Много не гледатъ на съдържанието. Вие погледнете и министерството какво изисква отъ учителите. Не търси съдържанието на гимназияното образование толкова много! Гледа да върватъ бележките, а по-важното е да се втъпни на учениците нѣкаква идея. Коя идея? Идеята да ги направятъ по-голѣми патриоти. Чрезъ какви сѣдства? Чрезъ сѣдствата на различни сдружения. Ние знаемъ кои сдружения се насърчаватъ въ гимназиите — фактически, ако не формално. Азъ казвамъ, че чрезъ тия сдружения никакъвъ патриотизъмъ и никакво единение на нацията не може да се създаде. Ратнически дружества, родолюбски дружества — всичко това сѣ сѣдства за създаването на вражда между младежите въ сѣдните учебни заведения, за създаване на раздори въ тѣхната сѣда, за отвлечането имъ отъ действителните задачи на образованието и на възпитанието, за убиването на действителния патриотизъмъ въ душите на младите поколения. Азъ го казахъ — министерството въ това отношение води една лицемерна политика. Отъ една страна, то заявява, че забранява всички тия сдружения, а отъ друга страна, сдруженията вирѣятъ подъ носа му. Азъ твърдя, че въ Първа софийска мъжка гимназия, въ едно отъ нейните здания, нѣкаква ратническа организация се събира нощно време; ученици влизатъ вътре и дохожда единъ тѣхенъ „патриархъ“ да ги кълне предъ онѣзи знаци, които били необходими, за да

вдъхнатъ въ тѣхъ преданостъ къмъ дѣлото на ратничеството. А какво е това ратничество? Да ходятъ по улицитѣ, да цапатъ на хората кѣшитѣ предъ очитѣ на полицията съ различни знаци, да реватъ, да правятъ нѣкакви манифестации, да оскърбятъ самата власт, да ходятъ да проповѣдватъ чупене на прозорци на дюкани и на къщи на мирнитѣ граждани и да оскърбятъ който мине покрай тѣхъ. И на всичко туй отгоре, начело на тая организация да стои единъ подчиненъ на Министерството на просвѣтата човѣкъ, единъ професоръ отъ ветеринарномедицинския факултетъ на Софийския университетъ! Азъ не зная какъ може това да се търпи! Нѣщо повече — тамъ има и учители. Азъ зная случай въ Харманлий, напр., една учителка открито се числѣла къмъ ратническата група и преслѣдвала ученицитѣ, които така или иначе не искали да станатъ ратници. Ама не е туй само въ Харманлий. Кждето отивахъ, навсѣкжде ми казваха: „Ратничеството, ратничеството“. Въ Варна, напр., ученицитѣ сж раздѣлени на ратници и противници. Обаче управата на гимназията се задоволява съ това — да привикнатъ ученицитѣ да вървятъ нѣкакъ-си дисциплинирано! Какъ? Като имъ залепи на рѣката нѣкакъвъ номеръ. Срамно е да вървите изъ улицата на нѣкой градъ, особено провинциаленъ, и да гледате децата, ученици и ученички отъ гимназитѣ, като арестанти. Азъ не зная какво се преслѣдва съ това. Вижте, въ София това не сж го направили, и добре че не сж го направили, но въ много градове това е направено, и вече не съществува индивидътъ. А дѣлото на възпитанието е преди всичко въздействие върху индивида. Сега индивидътъ не съществува като личност, като душа, като личност отдѣлна. Съществува номеръ: номеръ еди кой си, еди кой си болниченъ номеръ, еди кой си хапусенъ номеръ, еди кой си затворнически номеръ. Азъ бихъ молилъ г-нъ министра на просвѣтата да освободи тая младежъ отъ това положение. Азъ зная, намѣри се и единъ такъвъ директоръ, когото сега сж направили нѣкакъвъ инспекторъ, който пръвъ роди тая генерална идея, която се разпространи въ по-големата частъ на България. Но това е убийство за душицѣ на децата. То е въ прѣкъ разрѣзъ съ непосредственитѣ задачи на възпитателното и образователното дѣло на което и да било учебно заведение. Азъ смѣтамъ, че нашето гимназиално образование — азъ не го подценявамъ, азъ ценя дѣлото на учителя, който въ по-големата си частъ е свѣстенъ и положила всички усилия, за да може и при тия трудни условия да даде една добре възпитана и образована сръдношколска младежъ, зная и напредъка, който се е направилъ — сръща прѣчки, които се поставятъ на неговото дѣло отъ тамъ, отъ кждето тѣ никакъ не бива да се поставятъ. Въ туй отношение сръднитѣ ни училища страдатъ отъ едни съществени недостатѣци, които се криятъ преди всичко въ това, че, отъ една страна, не е дадена една правилна насока на възпитателното и образователното дѣло на училищата, а, отъ друга страна, не сж дадени достатѣчни сръдства за всичко онуй, което е необходимо, за да се постигне гонимата цель. Прегледайте вещественитѣ разходи за всѣка една гимназия поотдѣлно и общия имъ сборъ, и ще видите каква незначителна сума се отдѣля, за да се покриятъ материалнитѣ разходи, тѣй необходими за сложната работа на гимназиалното образование.

Но когато анализираме нашето основно и сръдношколско образование, ние не можемъ да не дойдемъ и до душата на това образование — до учителя. Азъ ви моля, г-да, така съ чиста свѣстъ и съ рѣка на сърдцето да се попитате, какво е положението на учителя, задоволява ли ви? Азъ съмъ изпълненъ съ радостъ, защото днесъ чухъ отъ всички оратори една правилна оценка на дѣлото на учителя и на неговото положение, както материално, така и служебно и морално. Вие не можете да кажете, че, напр., основниятъ учител е материално задоволенъ съ туй повишение на заплатата, което му се даде. Сега ги слушамъ учителитѣ да казватъ: „Повишиха ни заплатитѣ, колкото да си купимъ 3 кгр. фасулъ“ — съ 60—80 л. Хайде да е малко повече, но не се е достигнала заплатата преди 19 май. Преди 19 май начинаещитѣ редовенъ учител имаше основна заплата 2.200 л. месечно. Следъ 19 май смѣнаха заплатата на редовния начинаещъ учител на 2.600 л. Фактически, обаче, докато преди 19 май учителътъ получаваше около 1.800 л. — азъ имамъ всичкитѣ цифри, но не ща да ви отегчавамъ да ги чета — а малко по-рано, въ 1932 г., близо 2.000 л., следъ 19 май той получаваше 1.540 и нѣколко лева чиста заплата. Сега я повишавате съ 100 л., хайде да е съ 120 лева, хайде да е съ 200 лева — пакъ не стига до нивото на заплатата преди

19 май. Азъ бѣхъ много радостенъ, когато чухъ една декларация тукъ да се прави отъ г-нъ министра: „Ще видимъ, че има и други да се грижатъ за учителитѣ“. Азъ бѣхъ радостенъ, защото никому нѣма да завидя и никого нѣма да поревнувамъ, че е подобралъ положението на българския учител. Но апломбътъ, съ който се направи тази декларация, това обещание, свършено не отговаря на действителността. Учителътъ си остава въ сѣщото минерно положение, въ което бѣше до завчера. Ако до преди 19 май първоначалниятъ учител имаше една чиста заплата отъ 1.800 л. при единъ по-евтинъ животъ съ 25—30%, което е установено, днесъ, при животъ по-скѣпъ съ 25—30%, неговата заплата остава пакъ по-малка. Кжде е тогава подобрението? Азъ не отричамъ малкото подобрене. Нека го взематъ учителитѣ, сиромахътъ нека го получи, но азъ не считамъ, че е направено онова, което можеше да се направи. При увеличение на бюджета съ 500 милиона лева можеше да се откъснатъ още 90 милиона лева отъ това увеличение и да се дадатъ на учителството, за да се стигне нивото на заплатитѣ преди 19 май. Тѣзи 90 милиона лева не се откъснаха, тѣ не се дадоха. Азъ смѣтамъ, че можеше, при едно малко по-големо усилие, туй нѣщо да се направи.

Ради Пляковъ: За една година не може да се даде всичко. Догодина ще се даде.

Иванъ Пастуховъ: Дай, Боже.

Ради Пляковъ: Малко по малко ще даваме.

Иванъ Пастуховъ: Като умре магарето, иди го вдигай после.

Председателствувашъ Георги Марковъ: Продължавайте, г-нъ Пастуховъ.

Иванъ Пастуховъ: Значи, въ материално отношение учителътъ не е задоволенъ.

Какъ е той въ служебно отношение? Какво е служебното положение на учителя — искамъ да попитамъ всички ви. Азъ слушахъ хубавото описание на г-нъ Костовъ за положението на учителя. Съ какво сърдце, съ какво чувство, съ каква правдивостъ той описа положението на учителя. Добре, но вие не можете да подобрите материалното му положение както се следва. Г-нъ Костовъ ви каза, че българинътъ понѣкога и отъ малко се задоволява — отъ една добра обноска, отъ една хубава дума. Е, българскиятъ учител, както и българинътъ изобщо, искатъ да бждатъ погледнати съ сърдце. Тѣ може-би ще разбератъ, че не може да имъ се даде повече, но тѣ не могатъ да разбератъ друго: защо служебно сж поставени въ такова печално положение? Защо такова голямо недовѣрие се оказва къмъ тѣхъ? Защо всички сръдства на централната властъ сж напънати, за да могатъ служебно да го нѣкакъ си турятъ въ едни много тѣсни рамки, въ едни клещи?

Ради Найденовъ: Да го сковатъ.

Иванъ Пастуховъ: Защо е туй сковаване? Азъ туй не мога да разбера. Учителитѣ имаха право да избиратъ главнитѣ учители, имаха право да избиратъ прогимназиалнитѣ директори, учителскитѣ съвети имаха пошироки права и учителитѣ се чувствуваха не само съ права, но и съ отговорности при тия пошироки права. Когато давашъ на учителскитѣ съвети права, когато давашъ на учителитѣ една по-голяма свобода, ти имъ падагашъ и една по-голяма отговорност. Ти казваши на учителя: за туй училище ти си отговоренъ — хайде да те видимъ! И благодарение на това се преодоляваха толкова много прѣчки въ живота на училищата ни отъ толкова години насамъ.

Защо днесъ наврелъ единъ учителъ за другъ е превърнатъ въ шпионинъ? Азъ не преувеличавамъ. Учителитѣ единъ отъ другъ се страхуватъ, защото отведъ ги наблюдаватъ. Всичко е дадено въ ръцетѣ на главния учител, въ ръцетѣ на сръдния директоръ, на инспектора. Инспекторътъ командува, сръдния директоръ възприема, главниятъ учителъ го прилага, и така се прокарва една дисциплина, която, право да ви кажа, и въ казармата вече я нѣма — нѣкакси по-другояче третирагъ тамъ войницитѣ. Дисциплината въ казармата е вече съвсемъ друга. Офицеритѣ днесъ сж много по-интелигентни. Тѣ виждатъ, че и войницитѣ имъ сж по-интелигентни. Азъ

сѣмъ се радвалъ, когато виждамъ едно дружеско отношение между офицера и войника. Приближаватъ се малко повече хората къмъ европейското, къмъ французкото. А въ нашитѣ училища е обратното — сѣгане колкото може псвече! И трепери учителътъ: „Ако главниятъ учител каже, ако директорътъ каже“... А особено пъкъ ако инспекторътъ го ревизира и му пише една двойка или тройка годишенъ успѣхъ! Шомъ като директорътъ или главниятъ учител сѣ подсказали нѣщо на инспектора, или шомъ като нѣкой отъ факторитѣ въ Просвѣтния сѣюзъ е занодозрѣлъ нѣкой учителъ въ нѣщо, тоя учителъ веднага е изгубилъ мѣстото си. Той никога не е сигуренъ вече за мѣстото си.

Никога такъвъ произволъ надъ българския учител не е съществувалъ, никога! Азъ сѣмъ билъ 40 години учителъ и сѣмъ свързанъ съ учителскитѣ срѣди. Азъ не зная на такъвъ произволъ, на такова менгеме да е билъ нѣкога опитанъ учителътъ, както въ днешно време. Но надъ всичко туй отгоре има и друго.

Председателстващъ Георги Марковъ: Всичкото Ви време изтече, г-нѣ Пастуховъ.

Иванъ Пастуховъ: Не, не, моля Ви се. Още 15 минути.

Председателстващъ Георги Марковъ: Нѣмате 15 минути.

Иванъ Пастуховъ: Да, да, 15 минути още имамъ. Азъ гледамъ часовника. Нѣма да говоря още много, свършвамъ.

Председателстващъ Георги Марковъ: Заклучавайте.

Ради Пляковъ: Отначало каза, че си уморенъ, а сега още 15 минути не ти стигатъ!

Иванъ Пастуховъ: Надъ тоя служебенъ гнетъ има и единъ мораленъ гнетъ. Дадена е на учителитѣ една организация. Мене ми се каза отъ тукъ (Сочи въ дѣсно), че тази организация била законна, защото съдебната властъ я приема за такава и ще продължава нейното съществуване.

Азъ искамъ да ви попитамъ първо — какъ се създаде тя? Тя се създаде въ една нощъ отъ единъ насилнически режимъ, авторитѣ на който днесъ сѣ въ затвора, като държавни измѣнници. Дѣлото имъ, обаче, се възприема, дѣлото имъ остана. Второ — какъ се тя крепи? Крепи се чрезъ една наредба-законъ и чрезъ единъ уставъ, утвърдетъ отъ властѣта. Каква е тази наредба-законъ, какъвъ е този уставъ? Никоя друга организация на интелектуални работници въ България не е подложена на такъвъ режимъ, както организацията на българския учител. Той е поставенъ въ изключителни обстоятелства. Вие ще видите, че на него не му се позволява да си избере настоятелство на своето мѣстно дружество измежду обичайтѣ за него хора. Наредена е една своеобразна изборна система. Нѣмамъ време да ви говоря за нея, но който се интересува, нека вникне въ нея, за да види, че дори тази система, по която ние се избираме за народни представители, е много по-малко ограничителна, отколкото системата за избирание настоятелства на учителскитѣ дружества. Докато единъ учителъ се кандидатира за избирание му въ настоятелството, ще трѣбва да мине презъ нѣколко митарства. А следъ като го избератъ, централната управа има право да не го утвърди. И ако не го утвърди, изборътъ ще се разваля нѣколко лѣти, докато най-сетне централната управа успѣе да се наложи. Ако не успѣе, въ такъвъ случай питатъ инспектора: „Ти каква я свърши? Ти не можъ да свършишъ добре работата“. А той е бегтеръ отъ околийски началникъ — ще го михнатъ веднага. Ще съобщатъ въ централата, въ министерството, и министерството ще си изпълни своята работа: А, той такъвъ ли е? Значи той е революционеръ, лѣвичаръ, червенъ — да се махне. А като го наречатъ „червенъ“, то е извънредно грозно нѣщо! Въ органа на Просвѣтния сѣюзъ постоянно лишатъ: червени, червени! Почервенѣха цѣлото учителство, защото 9/10 отъ него е противъ тази система. Следъ като и туй митарство не помогне, разтурятъ самото дружество. Ето тукъ подъ носа ни какво стана? Имаше въ Своге учителско дружество. Избиратъ тамъ опозиционно настоятелство, непосочено отъ горе. Не го утвърждаватъ. Избиратъ пакъ опозиционно настоятелство, непосочено отъ горе. Най-накрая централата взе, че разтури дружеството.

Такива разтурвания на дружества има. Ето и г-нѣ Йосифъ Робевъ се оплака, че даже въ Котелъ нѣмало учителско дружество. А нѣма учителско дружество, защото учителитѣ избираха опозиция и отъ централата имъ разтуриха дружеството. Азъ не зная какъ да нарека тая система. Това е по избиране на настоятелствата.

А когато пъкъ, г-да народни представители, дойде да се избиратъ делегати за конгреса, тогава работата става още по-сложна. Отъ центъра се опредѣля въ кое мѣсто какъвъ учителъ ще избере: първоначаленъ ли, прогимназиаленъ ли, гимназиаленъ ли. Правятъ си смѣтка, и да видете колко подробна смѣтка и съ каква изобретателностъ. Правятъ смѣтка къде какъвъ учителъ да бѣде избранъ, за да бѣде тѣхенъ човѣкъ. Ако видятъ, че на едно мѣсто гимназиаленъ учителъ ще наддѣлѣ, а той не имъ уйдисва, опредѣлятъ да се избере прогимназиаленъ или първоначаленъ.

Стефанъ Цановъ: Ясно е.

Иванъ Пастуховъ: Много е ясно, но тая яснота е толкова блѣстяща, че заслѣпява очитѣ на онѣзи, които трѣбва да я видятъ. Не само е ясно, но е и позорно.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни)

Иванъ Пастуховъ: А когато се открие конгресътъ, наравно съ избранитѣ делегати назначаватъ около 70 души — 90 избрани и 70 назначени. При тѣй избранитѣ и назначени делегати за конгреса курдисватъ едно бюро и едно ръководство на организацията. И за това ръководство се казва, че било най-доброто. Тоя позоръ, азъ мисля, би трѣбвало да се премахне. Поне да се даде възможностъ на учителя морално да се счита удовлетворенъ. Погледнете го, както казахъ, съ сърдце, призовете го да ви съдействува. Ако тия работи само азъ бихъ ги казвалъ, щѣхте много да ми се сърдите, но ето единъ вашъ човѣкъ, втори вицѣ човѣкъ, хора отъ правителствената срѣда, които не можахъ, освенъ да запегнатъ тази система. Премахнете я. И като не можете да дадете пари, дайте поне едно по-хубаво служебно положение, дайте най-сетне едно морално възнагрѣждение на учителя, и вие ще видите, какъ ще се привържатъ учителитѣ къмъ държавата, и нѣма да има нужда отъ тия изкуствени срѣдства, които се употребяватъ за тази целъ.

Бюджетътъ на Министерството на народното просвѣщение обхваща много учреждения, обхваща и Университета, въ който азъ бихъ искалъ да не виждамъ професори опартизани и противници на конституцията и на основнитѣ ни закони (Ржкоплѣскания отъ лѣво), професори, които си поставятъ за задача отъ висотата на катедрата, която заематъ, и при обезпечената имъ академическа свобода и stabilitetъ, да развращаватъ въ противоконституционенъ духъ младежѣта и да я насѣкватъ срещу цѣлото гражданство.

Колкото се касае до другото учреждение, Народния театръ, което привлича вниманието на обществото и на насъ, ние чухме патетичната защита на неговото ръководство, но чухме и обратното, чухме и критиката. Азъ не ща нито да защищавамъ, нито да критикувамъ личността на оня, който е поставенъ тамъ. Азъ поставямъ въпроса за системата. Азъ смѣтамъ, че порочността въ нашето театрално дѣло зависи наистина отъ лицата — не е безразлично кой стои тамъ — но тя преди всичко зависи отъ системата. Ако системата бѣше друга, това лице нѣмаше да стои тамъ. Азъ препорѣчвахъ единъ методъ за измѣнение на тая система. Възрази ми се, че не познавамъ душата на артиста. Артиститѣ били особени същества. Азъ мисля, че тѣ сѣ израсли въ майка България, тѣ сѣ сукали българско мляко, тѣ сѣ живѣли на българска почва, тѣ сѣ пропити съ духа на българина, а духътъ на българина е демократиченъ. Вие трѣбва да имъ дадете възможностъ да се самоуправляватъ.

Председателстващъ Георги Марковъ: (Звъни) Свършвайте бързо.

Иванъ Пастуховъ: Свършвамъ. Азъ препорѣчвамъ: дайте възможностъ на тия хора да се самоуправляватъ и имъ поискайте отговорностъ за тѣхнитѣ дѣла. Нека артиститѣ отъ драмата да си избератъ своя драматиченъ директоръ, нека опернитѣ пѣвци да си избератъ оперенъ директоръ и нека държавата да си тури своя интендантъ, който да се грижи за материалната страна на театъра. За

Председателстваващъ Георги Марковъ: Г-нъ Пастуховъ!
Вие бихте рекордъ въ превииение на времето за гово-
рене.

И на всички други институции, които се замират под ведомството на народната просвета, трябва да се даде по-голяма свобода. Освобождавайки многобройните читалища от гнета на закона за сдруженията, поощрявайки народните просветни курсове, които учителите сами устройваха за неграмотни лица, поощрявайки всички други инициативи във областта на духовната култура на нашия народ, давайки възможност за по-големи инициативи във всички области, Вие, г-нъ министре, действително ще имате ръководеното от вас просветно дело на изоная висота.

3. Първо четене законопроекта за отпускане заемъ въ размѣръ 75.000.000 л. отъ Пощенската спешовна каса на Главната дирекция на поштитѣ, телеграфитѣ и телефонитѣ.

(Влигнато въ 21 ч. и 50 м.)

Подпредседатели: ГЕОРГИ МАРКОВЪ
ДИМИТЪРЪ ПЕШЕВЪ

Секретари: { ЦВ. ПЕТКОВЪ
ПЪРВАНЪ МАРКОВЪ

Началникъ на Стенографското отдѣление: Д. АНТОНОВЪ